

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

GİRESUN'DA ADAK İNANCI VE ADAK YERLERİ

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Ülkü KARA**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. F. Ahsen TURAN**

189194

Ankara-1999

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ülkü KARA'ya ait "Giresun'da Adak ve Adak Yerleri" adlı çalışma , jürimiz tarafından Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

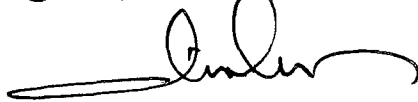
Başkan
Prof. Dr. İsa ZELAN

ye
Yrd. Doç.Dr. F. Ahsen Turan

ye
Yrd. Doç.Dr. Ali YAKICI

SÖZ BAŞI

Giresun, Anadolu uygarlıklarının yaşandığı eski bir yerleşim merkezidir. Helen, Roma ve Bizans yönetimlerinde uzun süre kalmıştır. Bir Türk boyu olan Çepnilerin, bölgeye hakimiyetleri ve bölgenin Türkleşmesindeki rolleri büyüktür. Bezm ü Rezm yazarı Esterâbadî'nin ifadesine göre, İslamiyetin doğuşundan itibaren hiçbir müslümanın giremediği ve alamadığı Giresun Kalesi 1397 yılında Süleyman Bey tarafından fethedilmiştir. Daha sonra Türk beyi Hacı Emir Bey'in yönetimine giren Giresun, 1461 yılında da Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethi sırasında Osmanlı Devletine katılır. Uzun yıllar Trabzon Eyaleti'ne bağlı olan Giresun, 1923'te il haline getirilir. Tarih içinde bir çok olaya sahne olan Giresun, Türk varlığının, inançlarının ve geleneklerinin yoğun olarak yaşandığı bir saha olmasının yanısıra, birçok kültürün izlerinin de tespit edilebileceği bir şehirdir. Hatta denilebilir ki; İslâm öncesi ve İslâm sonrası Türk gelenekleri ile başka milletlerin geleneklerinin sentezini Giresun'da somut olarak gözlemlemek mümkündür. Bu gözlemler yemekten, giyime- kuşama, mimari yapıdan, âdetlere v.b. bir çok unsurlara kadar uzanabilir.

Türk yurdu Anadolu'ya ait bütün maddî-manevî halk kültürünü oluşturan malzemelerin derlenmesinin ve bir bütün haline getirilmesinin lüzumuna inanarak, Giresun'da adak inancı ve adak yerlerine ait folklorik ve kültürel unsurları incelediğimiz tezimiz bu konuda bir basamak teşkil edebilirse seviniriz.

Çalışmamız esnasında Kültür Bakanlığı'nın çeşitli yörelerde yaptığı çalışmalarını inceleyerek, bu konuda Giresun'da daha önce yapılmış bir araştırma olup olmadığını araştırdık. Yapılan araştırmalardan yalnızca bir tanesi Giresun ili Şebinkarahisar İlçesi Hasan Şeyh Türbesi ile ilgili olup

(Arşiv Kayıt Defter No: 1436, Arşiv Yer no: B. 89. 0.05, Arşive Giriş Tarih ve Sayısı: 25.09.1989/718) gerekli detaylara inilmemiştir. Kaynak tarama ve saha çalışması da yapıldıktan sonra, Giresun’da adak yerleri ile ilgili bu çalışmanın yerinde ve verimli olacağına kanaat getirdik. Çalışmamız, Karadeniz Bölgesi’nde yaşamakta olan bir çok âdetin belirginleşmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, folklorik açıdan bu bölgenin zenginliğini de ortaya koymaktadır.

Milletlerin kültürlerinin oluşumunda; tarihlerinin ve coğrafyalarının önemi büyüktür. Bu düşünce ile tezin giriş kısmında Giresun tarihi ve coğrafyası üzerinde durduk.

I. Bölümde tez konusunun “adak” olması sebebiyle, adak kavramına alt yapı teşkil eden, “Eski Türk İnançlarına Genel Bir Bakış” başlığı altında, Gök-Tanrı inancı ve çeşitli kültlerin üzerinde durarak, “adak adama” inancı ile bağlantılarını tespiti çalıştık.

II. Bölümde adak ve adak yerleri ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra Giresun’da tespit edebildiğimiz adak yerlerinin tanıtımını yaptık. Tanıtılan adak yerlerini, kutsal kültlere bağlı adak yerleri ve evliya kültüne bağlı adak yerleri olmak üzere iki bölümde değerlendirdik. Adak yerlerini tanıtırken halk tarafından adak yeri olarak bilinmesinde rol oynayan menkâbe, efsane ve bir takım sözlü ifadelerle yer verdik. Ayrıca adak yerlerinin özellikle türbe, tekke, camii vb. şekilde olanlarının mimarileri üzerinde de durduk.

III. Bölümde, tespit edilen adak yerlerinde görülen, islâmi ve islâm dışı kültürle, motiflerin gösterildiği bir çizelge hazırladık. Çizelgeden sonra sonuç, kaynakça ve ekler kısmı yer almaktadır. Ekler bölümünde, üzerinde çalışılan adak yerleri ile ilgili fotoğraflar verdik.

Adak inancı ve adak adama uygulamalarına tarih boyunca bağılı kalınmış ve bu sebeple de gelenek haline gelmiştir. Adak ve adak adama toplumun psikolojik yapısına doğrudan tesir eden kavramlardır.

Tezimizin ön hazırlık ve saha araştırması safhalarında; ellerinden gelen yardımı esirgemeyen Giresun İl Kültür Müdürlüğü, Giresun İl Turizm Müdürlüğü, Giresun İl Müftülüğü, Giresun İl Halk Kütüphanesi, Giresun İli Müzesi çalışanlarına, tezin başlangıcından sonuna dek fikir ve tecrübelerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma, geniş bilgi ve metodu ile çalışmamızın her safhasında yardım aldığım sayın Prof. Dr. İsa ÖZKAN ve danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. F. Ahsen TURAN'a sonsuz saygılarımı arz ederim.

GİRESUN'DA ADAK İNANCI VE ADAK YERLERİ

	Sayfa
SÖZ BAŞI.....	I
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ	1
Giresun'un Tarihi.....	1
Giresun'un Coğrafyası.....	7
I. BÖLÜM	12
ESKİ TÜRK İNANÇLARINA GENEL BİR BAKIŞ	12
A. Gök Tanrı İnancı ve Gök Tanrı	12
B. Yer-Su Kültleri	32
a. Dağ Kültü	32
b. Taş ve Kaya Kültü	36
c. Ağaç ve Orman Kültü	42
d. Su Kültü	54
e. Ateş ve Ocak Kültü.....	59
II. BÖLÜM	71
İSLÂMÎ TÜRK İNANCINDA VELÎ KÜLTÜ	71
III. BÖLÜM	81
ADAK VE ADAK YERLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	81
IV. BÖLÜM	96
GİRESUN'DA ADAK YERLERİ	96
A. VELÎ KÜLTÜNE BAĞLI ADAK YERLERİ	96
B. KUTSAL KÜLTÜLERE BAĞLI ADAK YERLERİ	173
SONUÇ	190
KAYNAKÇA	197
EKLER (Fotoğraflar).....	205
ÖZET.....	233

KISALTMALAR

T.D.A.V: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

A.Ü. İ.F: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

T.T.K: Türk Tarih Kurumu

K.B.: Kültür Bakanlığı

A.Ü.: Ankara Üniversitesi

T.K.A.E.: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü

T.F.A.Y.: Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı

T.D.V.: Türk Diyanet Vakfı

T.F.A.: Türk Folkloru Araştırmaları

Y.K.Y.: Yapı Kredi Yayınları

T.D.A.D.: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi.

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tebliğ

Çev.: Çeviren

Haz.: Hazırlayan

Yay.: Yayınları

s.: Sayfa

S.: Sayı

C.: Cilt

V.: Varak

Fas.: Fasikül

GİRİŞ

GİRESUN'UN TARİHİ

Giresun, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir sahil şehridir. Şehrin nüvesini oluşturan kalenin ne zaman kurulduğu ve nasıl bir yerleşmeye sahne olduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Hititler döneminde Azzi ülkesinin bu ülkeyi de içine aldığı bilinmektedir.¹

Şebinkarahisar'da bulunan Bozbayır, Akkaya, Güneytepesi, Dişkaya civarındaki mağaraları ve Yedipınarlar adı verilen bölgedeki Dipsiz Kuyu denilen eserlerin, Naibli yöresi yakınındaki büyük höyüğün M.Ö. 7. y.y'da Giresun'da varlıkları belirlenen Kimmerlere ait olduğu düşünülmektedir. Giresun'un, Kimmerlerden sonra İskitlerin hakim olduğu bir coğrafyanın parçası olduğu ve İskitlerin Doğu Anadolu'da hakimiyet kurmuş olan Medleri ortadan kaldırarak bu bölgeye yerleşmiş olduklarını bilmekteyiz.

M.Ö. IV. ve V. yüzyıl Grek kaynakları ise Giresun'un pontus denilen kesimin bir parçası olduğunu belirtirler.² Uzunca bir süre Pontusluların hakimiyetlerinde bulunan Giresun M.Ö. 64'te Pompeius tarafından zapt edildi. Ancak Romalılar burada tam bir hakimiyet kuramadılar. Ve böylece şehir Romalıların idaresinden Bizans denetimine girdi.³

1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Türkler kısa sürede Ege kıyılarına kadar ulaşmışlardır. 1071 sonrasındaki hızlı Türk fetihleri sırasında ele geçirilen yerler arasında Trabzon ve çevresinin bulunduğu bilinmektedir.

¹ İslam Ansiklopedisi "Giresun maddesi". C. 14, İstanbul 1996, s. 78.

² İslam Ansiklopedisi "Giresun maddesi". a.g.c., s. 78.

³ A. BRYER- D.WINFELD :The Byzantine Monuments and Topography of the Ponts. Washington 1985, s. 126-134.

Ancak Giresun'un, yani Kerasus'un Selçuklu hakimiyetine girdiğine dair hiç bir bilgi yoktur.⁴

Haçlıların İstanbul'u işgallerinin (1204) ardından, Trabzon'da kurulan Rum İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan kaleye yönelik Türk akınları ve tehdidi bundan sonra da sürdü. Selçuklular Sinop ve Samsun yöresine hakim olduktan sonra, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun batı sınırlarını zorlamaya başladılar. 1297'de Ünye yöresini ele geçiren ve Çepniler olduklarına inanılan Türkmenler Trabzon'a kadar akınlar yaptılar.⁵

Bugün Karadeniz Bölgesi insanların hemen hemen büyük bir kısmının menşei Çepni boyuna dayanmaktadır. Pontos Kralı I. Farnakes Yunan sömürgeciliğini önlemek maksadıyla halkını Giresun'a yığmıştır. Buraya yığılan Pontos halkı ile bir çok Oğuz boyu arasında mücadeleler olmuştur. Bu boylardan en önemlisi Çepnilerdir. Bilindiği üzere Çepniler yirmi dört Oğuz boyundan bir tanesidir.

Faruk Sümer, Çepniler adlı eserinin ön sözünde Çepnilerin, Türkiye tarihinin yerli kaynaklarında adı ilk önce anılan Oğuz boyu olduğunu vurgulamıştır. 1277 yılında "Çepni Türkleri" Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı denizde parlak bir zafer kazanarak, o zamanlar Karadeniz'in en önemli ticaret limanı olan Sinop'un onun eline geçmesine mani olmuşlardır. Bu mühim olaydan sonra Çepniler Karadeniz fatihleri arasında yer alırlar. Böylece onlar, bir yandan Samsun, öbür yandan da Şebinkarahisar-Bayburt yöresinden Karadeniz kıyılarına yapılan fetihlere katılmışlardır. XIV. yüzyılda Ordu yöresindeki Bayramlı Beyliği, çok kuvvetli bir ihtimal ile, Çepniler tarafından kurulduğu gibi, Giresun-Kürtün ve Vakfikebir arasındaki bölge de onlar tarafından fethedilmiştir. Fakat Çepniler bu fetihlerle yetinmemişlerdir. Töreye sıkıca bağlı, cesur ve çok faal olan bu Oğuz boyunun rolü sadece Karadeniz

⁴ İslam Ansiklopedisi "Giresun maddesi". a.g.e., s. 79.

Bölgesi'nin fethi ve iskânı ile sınırlı kalmamış, Anadolu'nun başka yerlerinde de geniş ölçüde yerleşme faaliyetlerinde bulunmuşlar ve bazı yerlerde kimliklerini de zamanımıza kadar korumuşlardır. İşte, Çepniler Türkiye'nin doğusunda müstesna rolü olan bir Oğuz boyudur⁶.

Çepniler, Samsun'un doğusundan Giresun'a kadar uzanan ve Canit (Canik) denilen bölgenin fethinde mühim rol oynamışlardır. Ordu bölgesinde kurulmuş olan Hacı Emîrli Beyliği'nin bunlara mensup olması da muhtemeldir. 1397 yılında Giresun Hacı Emîrli Süleyman Bey tarafından fethedilmiştir.⁷

Evliya Çelebi, ünlü Seyahatnâmesi'nde Giresun'un fethi ve özellikleri hakkında şu bilgilere yer verir:

Giresun Kalesi, İstanbul Konstantini'nin yapısıdır. Sonra Uzun Hasan'ın eline geçmişse de, Cenevizliler tekrar ele geçirmiştir. Fatih zamanında kale fethedilirken; Fatih Mahmut Paşa'ya "Bu gece kale altına giresün!" diye ferman etmiş, bu ferman sonucu, kale "Giresun" adını almıştır. 17. iklim enlemindedir. Trabzon eyaletine komşudur. Hâkimi müslümandır. Üç yüz pâyesi ile mükellef bir kâzadır. Yeniçeri ocağından serdârı, kale ağası, neferleri, gümrük emînî, müftüsü, nakibi vardır. Deniz kıyısında Canik ile Trabzon arasındadır. Trabzon, Giresun'un doğusuna düşer. Burası Ceneviz frenginin elinde iken mâmur ve büyük bir şehir imiş. Hâlâ o zamana ait eserler görülür. Fakat şimdi Giresun o kadar büyük bir şehir değildir. Çarşı içinde câmileri, mescitleri, han, hamam, çarşı ve pazarları vardır. Kalesi deniz kıyısındadır. Bağ ve bahçelerinde meyva çoktur. Limanı âlâ demir tutar yataktır. Fakat batı rüzgârında biraz sıkıntılı olur.

⁵ A.g.c., s. 79.

⁶ Geniş bilgi için bkz.: FARUK SÜMER: *Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu Çepniler*, T.D.A.V., İstanbul 1992.

⁷ FARUK SÜMER: *Oğuzlar*, Ankara 1972, s. 165.

Limanın batı tarafında bir küçük adası vardır. Nice kereler Kazaklar, o adanın arkasına şaykalarını saklayıp karadan asker dökerek bu şehirden bol para almışlar, şehri ateşe vermişlerdir. Çünkü kalesi, şehri koruyamaz. Bu şehir Trabzon eyaletine tâbi olmakla Ömer Paşa askerinden nice denizden bıkarak, Trabzon'a kara yoluyla giderler.⁸

XIV. yüzyılda Anadolu Türk tarihinin en önemli kaynaklarından birisi olan Bezm u Rezm adlı eserde Giresun'un fethi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır. "... Emîr Süleyman'dan fetih haberini duyurmak için bir haberci geldi ve 'Allah'ın fazileti ve Muhammed'in devletinin gücü ile Emîr Süleyman, Giresun Kalesi'ni fethederek, ülkesi arasına kattı' dedi." Hristiyanların elinde bulunan, sağlamlığı ve alınmazlığı ile ünlü, tekfurların kaynağı ve başkenti olan Trabzon'a bağlı olan o kaleye, İslâmiyetin doğuşundan itibaren hiçbir müslüman girememiş ve orayı alamamıştı.⁹

Osmanlı coğrafyacılardan Mehmet Âşık'ın XVI.yüzyıl sonlarında yazdığı Menâzir u'l-evâlim¹⁰ adlı eserinde Trabzon yöresinde yaşayan Türk halkından önemli bir kısmın Çepnilerden meydana geldiği kayıtlıdır. Tahrir defterlerinde de Çepnilerle ilgili önemli kayıtlar mevcuttur. I. Selim devrine ait (921: 1515-1516) bir defterde Çepnilerin yoğun bir şekilde yaşadıkları yer, "Vilayet-i Çepni" ile ayrı bir idarî bölge olarak gösterilmiştir. Bu yörenin defterdeki yer adlarından başlıca Giresun, Torul ve Görele arasındaki saha olduğu anlaşılmaktadır.¹¹

Giresun fatihi Süleyman Bey'in ne zaman ve ne şekilde vefat ettiği, beyliğin nasıl ortadan kalktığı bilinmediği gibi, Giresun'un hangi tarihte tekrar

⁸ Mehmet ZILLÎOĞLU Evliya Çelebi: *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Türkçeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN, C. III, İstanbul 1990, s. 80-81.

⁹ Aziz. B. Erdeşir-i ESTERABADÎ, *Bezm ü Rezm*, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara 1990, s. 485.

¹⁰ Faruk SÜMER: *Oğuzlar*, a.g.e., s. 33; Mehmet AŞIK: *Menâzir u'l-evâlim* Nuruosmaniye Kütüphanesi nr: 3426, v. 229 a.

¹¹ Faruk SÜMER: *Oğuzlar*, a.g.e., s. 33.

Trabzon Rum İmparatorluğunun eline geçtiği hakkında da bilgi yoktur. Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethi sırasında Giresun, imparatorluğun elinde kuvvetli bir kale durumunda bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet 1461'de Trabzon'u alışının ardından geri dönüş sırasında, Giresun'u da teslim almıştır. Şehrin direnmeksizin zaptedildiği, fetihten yirmibeş yıl sonra yapılan tahrirlerden de anlaşılmaktadır.¹²

Osmanlı idaresi altındaki Giresun bir liman şehri olarak gelişme gösterir. XVI. yüzyıl sonlarına doğru görülen eşkiyalık hareketleri Giresun ve çevresini de etkisi altına alır. XVII. yüzyıl başlarında da devam eden bu sıkıntılar ve Celâlî gruplarının faaliyetleri halkın merkeze başvurmasına yol açar. 1634'te de Kazaklar Giresun yöresini yağmalar. 1756 da ise Canik muhassılı olan Süleyman Paşa ve kardeşi Ali Bey 12.000 kadar kuvvetle şehri basıp, yağmalar. Söz konusu tahribatın izleri kolay kolay kapatılamaz. XIX.yüzyılın ilk çeyreğindeki Tuzcuoğulları isyanı Giresun'un da içinde bulunduğu bölgeyi etkiler. Bunlara katılan Laçinoğulları 1816'da Giresun'a tam hakim olur.¹³

Milli Mücadele Dönemi'nde Giresun işgâle maruz kalmamıştır, ancak Rum çeteleriyle yerli halk arasında yoğun çatışmalara sahne olmuştur. Rumlar, çalışmalarına engel olacağı kanısına vardıkları yerli halktan bazı kimseleri, İstanbul'a ihbar ederek cezalandırılmalarını istemeye başlamıştır. Bunların başında Topal Osman Ağa gelmektedir.

¹² Feridun M. EMECEN: "XV. ve XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler" , 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi IV, Samsun 1989, s. 157-166; M. Tayyib GÖKBİLGİN: "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi" T.T.K. Belleten XXX / 102 1962, s. 328-335.

¹³ Münir AKTEPE: "Tuzcuoğulları İsyanı" , T.D. III/ S. 6, (1953), s. 28; İslam Ansiklopedisi, a.g.e., s. 80.

Topal Osman, Giresun eşrafından Ferudunzâdeler'in oğludur. Balkan Savaşı'na katılır ve aldığı yara sonucu sakat kalır. Bu yara nedeniyle adı Topal Osman Ağa diye anılır.¹⁴

Milli Mücadele Dönemi'nde Osman Ağa yanında topladığı birçok Giresun evladı ile birlikte Rum çetelere karşı büyük bir mücadele vererek, Giresun'u Kuvva-yi Milliye sınırları içinde tutmayı başarmıştır. Atatürk'ün bayraktarlığını ettiği Kurtuluş Savaşı'nda onun çizdiği sınırlar içinde hareket ederek, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları içinde yer alan Doğu Karadeniz'in bizlere kazandırılmasında işlevi büyüktür. Nihayet Giresun 1923'te Cumhuriyet'in ilânı ile il olmuştur. Giresun'un Rum nüfusu Lozan Antlaşması sonrası yapılan mübadele ile burayı terk etmiştir.

¹⁴ Sebahattin ÖZEL: **Milli Mücadele'de Trabzon**, Ankara, 1991, s. 70-72; Mesut ÇAPA: **Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Ankara 1998.

GİRESUN'UN COĞRAFYASI

Coğrafi Konum

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli liman kentlerinden biri olan Giresun, doğudan Trabzon-Gümüşhane, batıdan Ordu-Sivas, güneyden Sivas-Erzincan illeri ve kuzeyden Karadeniz ile çevrilidir.

1923 yılında Alucra ve Şebinkarahisar, 1927 yılında Tirebolu ve Görele, 1934 yılında Bulancak ve daha sonraki yıllarda Keşap, Dereli, Espiye, Eynesil, 1987 yılında Piraziz ve Yağlıdere, 1990 yılında Doğankent, Güce, Çamoluk ve Çanakçı ilçeleri kurularak merkez dahil ilçe sayısı on altı olan Giresun'un yüzölçümü ise 6.932 km²'dir.

Yeryüzü Şekilleri

Giresun, Aksu ve Batlama akarsularının arasında kurulmuştur. Doğu ve batı sahilleri doğal plaj görünümündedir. Doğu Karadeniz'de adası olan tek ildir. Giresun adası sahilden yaklaşık 2 km uzaklıktadır ve 35 dekarlık bir alana sahiptir.

Tüm Karadeniz gibi Giresun'da da dağlar denize paralel bir açıyla uzanır. Dağların bu yapısı Giresun ve çevresinde bir çok vadilerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu vadilerden bazılarının tabanlarının genişliği, bir takım yayla düzlükleri ve dar kıyı düzlüklerinden başka düz araziye rastlanmaz. Giresun'un dağları kıyıdan yaklaşık 50-60 km. içeride yer alır ve paralel duvar halinde ilerler. Dağların bu pozisyonu yer yer şehri iki farklı kesime ayırır. Şehri ayıran bu dağlardan geçiş Eğribel ile Şehitler Geçitleri'nden ve Kurtbeli Mevkisi ile ilçelerdeki yayla yollarından yararlanılarak sağlanmaktadır.

Giresun'un 3.000 m'yi aşan dorukları şunlardır: Abdal Musa Tepesi; 3.330 m, Cankurtaran Tepesi 3.278 m. Gavurdağı Tepesi 3.245 m., Küçükkor

Tepesi 3.044 m., Karagöl Dağları üzerindeki Karataş Tepesi 3.095 m. ve Kırgızlar Tepesi 3.025 m.'dir.

Kıyıya yakın olan yamaçlar fındık bahçeleriyle dağların hemen her yeri ormanlarla kaplıdır. Yüksek dağlar üzerinde Kümbet, Kulakkaya, Bektaş, Çağman, Tamdere, Karagöl, Isırganlı, Akyalak, Tohumluk, Güllüce, Ağalikkıranı, Çakrak, Kınık, Eğribel, Başyayla, Tutak, Teknecik, Çakıl, Kazıkbeli, Günlük, Karadoğa, Karaovacık, Kavraz, Ağaçbaşı, Sisdağı, Panayır ve Konakdüzü yaylaları bulunur.

Yukarıda adı geçen yaylalardan bir kaç tanesi özellikle Kümbet şehrin turistik yörelerindendir. Her yıl düzenlenen şenlikler süresince bir çok yerli-yabancı turist bölgeye akın eder.

Akarsular, Göller, Maden Suları

Kuzey kesimde yağış oranının fazla olması sebebiyle, ilin kuzeyindeki bol su taşıyan derelere ve ırmaklara sıkça rastlanır. Akarsular yaz-kış debi farkı göstermeden Karadeniz'e ulaşırlar. Bu akarsuların başlıcaları şunlardır: Aksu(60 km), Batlama (40 km), Büyükgüre (20 km), Küçükgüre (15 km), Pazarsuyu (70 km), Harşit (140-150 km), Gelevera (70 - 80 km), Yağlıdere (70 km).

Bunların haricinde Giresun Dağları'nın güneye bakan yamaçlarındaki akarsular, derin vadilerden akarak, Kelkit Irmağına akarlar, bunlardan en önemlisi Bağırsak Deresi'dir.

Giresun'un engebeli arazi yapısı göl oluşumunu engellemiştir. Ancak dağ tepelerinde buzul gölleri oluşmuştur.

Bunlardan en önemlisi Giresun, Ordu, Sivas illerinin ortak sınırında (kesişme noktasında) yer alan Karagöl Dağları'nın doruğundaki Karagöl'dür.

Karagöl bir krater gölü olup, çevresinde yaz aylarında bile, 3.000m.'de olmasından ötürü kar ve buz parçaları bulunur.

Karagöl'den başka, Çakrak yaylasında “Ördek Gölü” vardır. Ördek Gölü'nün çevresine volkan tüfleri bulunmaktadır. Çok küçük olmakla birlikte bir de “Sağrak Gölü” vardır.

Giresun'da bir çok yerde maden sularına rastlanır. Bunlardan merkeze bağlı İnişdibi Köyü'nün Çakır Armut Mevkii'nde bulunanı işletilmektedir. Doğal CO₂ gazı içeren bu kaynak oldukça önemli potansiyele sahiptir. 1991'de, buna ilaveten Osmaniye Köyü'ndeki Çaldağ Maden Suyu Tesisleri açılmıştır. Bu tesislerin günlük kapasitesi altı-yedi bin şişelemedir.

Şebinkarahisar ilçesi Tamarza Mahallesiindeki maden suyunun ayarının Trabzon meşhur Kisarna Maden Suyu'na benzediği söylenir.

İklim

Giresun'un yer aldığı Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin en çok yağış alan bölgelerinden biridir. Bölgenin orta kesiminde Giresun dağlarının orta yamaçlarına yayılan ve bir bölümü ile de Kelkit Havzası'na sarkan il alanında değişik iki ana iklim özellikleri görülmektedir.

İlin büyük bölümünü kaplayan Karadeniz'e bakan kısmı, ılık ve yağışlı iklimin etkisi altında kalmaktadır. Ilıman iklim tipinin hakim olduğu ilde, yazlar genellikle orta sıcaklıkta, kışlar ise ılık geçer. Bölgenin kuzey ve batı yönündeki depresyonlara açık olması iklim elemanlarının sürekli değişmesine neden olur.

Orman Kaynakları

Giresun iklimi bitkilerin yaşayıp gelişmesine çok elverişli olduğundan, il yüzölçümünün %35'ini kaplayan ormanlar deniz kıyısından başlayarak 2.100 m. ye kadar yükselir. Bölgede ılıman iklimin deniz tipindeki olması yağışların düzenli ve kıyıdan yükseldikçe artmasına sebep olur. Bölgenin karayele açık olması bitki örtüsünün gür olmasını sağlar. Orman alt seviyesi geniş ölçüde tahrip edilmekle birlikte deniz seviyesinden başlar ve 2.100 m. kadar yükselir. Kıyıda 1.200 m. kadar olan yüksekliklerde yayvan yapraklı ağaçlar, daha yukarılarda ise iğne yapraklı ağaçlar geniş yer kaplar.

Bölgede kültür bitkileri olarak mısır, patates, fasulye, fiğ, çay, tütün, fındık ve turunçgiller, çeşitli sebzeler ve meyvalar yetiştirilmektedir.

Bol yağış alan kuzey kesimde bitki örtüsü zengindir. Bu kesimde 600 m. yüksekliğe kadar fındık ve diğer meyve ağaçları ile genellikle yapraklarını döken ağaçlar yer alır. Bu arada kızıl ağaç, ak ağaç, kayın, gürgen, meşe gibi ağaçlar sayılabilir. 800-2000 m. yükseklik arasında ibrelili ağaçlardan sarıçam, ladin, dışbudak, köknar, gürgen, meşe gibi ağaçlara rastlanır. 2000 m.'den yukarı genellikle aşpin nebatlar görülür. Boylu orman ağaçları altında genellikle orman gülü, çalı çiçeği, ılgın, karayemiş, defne ve şimşir gibi bodur ağaçlar bulunur. Toprak üstü florası ise sürünücü, otsu ve soğanlı bitkiler ile mantarlardan teşekkül eder.

Giresun'da bitki örtüsünün yaygınlığına ve tümüne bağlı olarak değişik kesimlerde çeşitli yaban hayvanları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; kurt, çakal, yaban domuzu, bildircin, yabani ördek, yabani kaz, kuğu, kartal, atmaca, akbaba, keklik, sülün ve diğer av hayvanlarıdır.

Jeolojik Yapı

Giresun ilinin bir çok yerinde özellikle kuzey kesiminde üst keratase volkanik fasiyesli arazi çok geniş yer kaplar. Bunlar Kuzey Anadolu Bölgesi'nde yaygın olan formasyonun Giresun'a düşen bölümüdür. Bu seri alanlarda, Espiye, Yağlıdere, Görele ilçelerinde bakır madenleri vardır.

Turizm

Giresun ili, Ankara-Trabzon karayolu üzerinde yeşilin her tonunu sinesinde toplamış ormanlarla kaplı yaylaların ve plajların bulunduğu, 122 km'lik kıyıya sahip, sınırsız doğal zenginliklerin iç ve dış turizm açısından geniş imkânları bulunan bir yöredir.

Sahil şeridinde bulunan tarihi ve kültürel varlıklar doğanın tahribatı sonucu büyük ölçüde etkilenmiştir. İç kesimde kalan Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçelerinde bulunan kültürel varlıklar bilinçsiz kullanım ve kaçak kazı sonucu büyük tahribata uğramışlardır. İldeki tarihi ve kültürel varlıkların değerlendirilmesi bölge turizmüne katkıda bulunacaktır.

Şehir merkezinde, sahile motor ile 20 dakikalık uzaklıkta yerleşim alanı olmaya uygun 35 dönümlük tarihi yapısı bulunan ve Doğu Karadeniz'in tek adası olan Giresun (Aretios) adası başlı başına turizm potansiyelidir.

Coğrafi konumu ile ılıman her tür turizme uygun oluşu, tarihsel zenginlikleri ve doğal güzellikleri yanında dünyanın en kaliteli fındığının Giresun'da yetişmesi, el sanatları, balıkçılığı, avcılığı ve yaylaları ile Giresun turizm olgusu içinde hak ettiği yeri alma yolunda önemli mesafeler katetmiştir.

I. BÖLÜM

ESKİ TÜRK İNANÇLARINA GENEL BİR BAKIŞ

A. GÖK TANRI İNANCI VE GÖK TANRI

Türk milleti, İslâmiyet'ten önce, tek tanrılı “Gök-Tanrı” dinine inanıyordu. Bunun yanında atalarına ve tabiat kuvvetlerine de kutsallık derecesinde saygı gösteriyordu¹⁵.

Türkler yere, yalnızca atlarının ayakları ile bağlı idiler. Onlar kendilerini, yağız yer ile masmavi gök arasında asılmış ve boşlukta yürür gibi düşünürlerdi. Türkün başı gökteydi. Onun zihnini yoran ve kalbini dolduran tek şey, üzerini kaplayan sonsuz mavilikti. Sonsuz göğün tek rengi ve tek kubbesi, onun düşüncelerini birleştiren ve tek amaca yönelten önemli bir sebepti. Elbette ki bu sonsuz mavi kubbenin, onun üstünde dolaşan güneş, ay ile yıldızların da, bir sahibi ve hakanı olacaktı. Her şeyi o yaratmış ve yaratıklara da yaşasınlar diye, yerler ile suları o vermişti¹⁶.

Türkler; öncesiz, sonrasız, güçlü, kudretli, bağışlayıcı, lütfedici, öldürücü, diriltici, hiç bir şeye benzemeyen, yeri-göğü yaratan.... Bir tanrıya inanmaktadırlar. Böyle bir inanış ilahî dinlerin de ilk şartıdır. Böyle bir inanışa sahip olan Türkler, İslâm dinîyle karşılaşınca onun ilâh anlayışını yadırgamadılar, büyük bir direniş göstermeden İslâmiyetin “Vahdaniyet” inanışını benimsediler. İslâmiyet, İslâmiyet öncesi Türklerin kültürüne pek çok yönüyle uygun olması dolayısıyla müslüman Türkler benliklerini, bu dine

¹⁵ Ali Rıza GÖNÜLLÜ: “*Bilecik’te Bir Hıdırellez Âdeti*”, *Türk Folkloru*, Eylül 1983, s. 16.

¹⁶ Bahaeddin ÖGEL: *Türk Kültürünü Geliştirme Çağları*, (Ankara:Kömen Yayınları, 1979), s. 1-3.

girmekle kaybetmemişlerdir. Türklerin millî kültürü İslâm diniyle birlikte yaşamış, oluşmuş ve gelişmiştir.¹⁷

Tek tanrılı dinler, ancak yüksek içtimaî bir seviyeye erişmiş milletlerde görülürdü.. Türklerde de “Tek Tanrı anlayışı” gelişmiş bir seviyede idi. Göktürk Abidelerinde “Tanrı” şu şekilde tasavvur edilmiştir: Tanrı; “Tenritek Tenri”, yani Tanrıya benzer tanrı idi¹⁸.

Türklerin İslâmiyeti az zamanda ve hep birden kabul etmeleri eski Gök Tanrı dininin tesiriyle olmuştur. Göktürlere ait vesikalar Gök ve Yer tanrısından başka, Yer-Su dedikleri iyelerine inanıldığını, yani animizm izleri olduğunu gösteriyor.¹⁹

Türkler göğe “Tengri” diyorlardı. Fakat göğü de yaratan kutsal ve yüce bir güç vardı ki, bunun da adı, yine “Tengri”, yani Tanrı idi. Orhun Abidelerinde, gök, yer ve insanın yaratılışını anlatırken, söze şöyle başlıyorlardı.

*Yukarıda mavi gök,
Aşağıda yağız yer yaratıldığında,
İkisi arasında insanoğlu yaratılmış;
İnsanoğlunun üzerine de,
Atalarım Bumin-Kağan, İstemi Kağan oturmuşlar.*

Orhun Kitabelerinde üstte ulu Tanrı, altta yağız yer arasında insanların yaratıldığı anlatılmaktadır. Diğer bir yerde Tanrı’nın yaşattığı ve

¹⁷ A. Vahbi ECER: “Türkler Neden Müslüman Oldular?” **Millî Kültür**, Nisan 1991, s. 44.

¹⁸ Bahaeddin ÖGEL: **Türk Kültürünü Geliştirme Çağları**, a.g.e., s. 1,2.

Geniş bilgi için bkz.: Muharrem ERGİN, **Orhun Abideleri**, İstanbul 1973, s. 17. Metin 66.

¹⁹ Hilmi Ziya ÜLKEN: “Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri”, **A.Ü. İ.F. Dergisi**, C. XVII, s. 6.

öldürdüğünden bahisle yaratanın Tanrı olduğu açıktır. “Kalık” (kök) kelimesi mavi ve gök anlamında da kullanılmaktadır.²⁰

Köktürk çağı Benggü Taş Bitigi her bir abide incelendiğinde Tanrı anlamında işletilen Tengri sözünün sürekli tek başına kullanıldığı görülür. Bu metinlerde Tanrı, sanıldığığının aksine, hiç bir zaman Kök Tengri biçiminde yer almaz. Kök tengri abidelerde yağız yir karşıtıdır ve her ikisi de kılınmış/yaratılmış durumdadırlar. Benggü Taş Bitigi tanrılardan değil, sadece “Tanrı” dan söz eder. Bu tanrı, Türk Tengrisi olarak belirlenir. Kağan yapmak, buyruk ve yarlık vermek; küç, ülüg, kut ve bilik vermek; kılmak ve yaratmak, onun iradesindedir.²¹

(Tenriteg teñri de bolmış) anlatışıyla hükümdarın Tengri tarafından yaratıldığı anlatılır. Ayrıca Tengri’nin Türk toplumunu koruduğu, millî varlığını sürdürdüğü, bunu Tanrı’nın yaptığı, yönettiği, Türk beylerinin düşmana karşı zaferlerini sağladığı sözleri geçer. (Kur’an’da da var, Allah sapsız milletlere yardım etmez âyeti buna yakın bir anlamdadır.) Böylece Türkü koruyan Tanrı’ya (Türk Tanrısı) şeklinde içten bir hitap kullanılır.

Köktürk abidelerinden yola çıkarak aktarılan yukarıdaki açıklamalara abidelerden alınan aşağıdaki cümleler vesika niteliğindedir.

Kültigin Abidesi,

1. “ t(e) ñri t(e) g: t(e) ñride: bolm (ı) ş: türük : bilge: k(a) g (a) n: bu ödke: ol (u) rt (u) m: s(a) b (ı) m (ı) n: tük (e) ti: (e) şidg (i) l...”

(Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrı’dan olmuş Türk Bige Hakan, bu devirde (tahta) oturdum. Sözlerimi baştan sona işitin...,

²⁰ Hikmet TANYU: *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s. 44.

²¹ Dursun YILDIRIM: “*Köktürk Çağında Tanrı mı, Tanrılar mı Vardı*”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C.II, Ankara 1992, s. 354.

2. “t (e) ñri: y(a) rl (ı) k (a) dukin: üçün: [ö] z (ü) m: kuut (u) m: b(a) r üçün: k(a) g (a) n: ol (u) rt (u) m: k (a) g (a) n: ol (u) r (u) p.”

Tanrı lûtufkâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak tahta) oturdum.

3. “üze: türük: t(e) ñrisi: türük ıduk yiri: subı : (a)nça (e)tm (i)ş: türük: bod (u)n: yook: bolm (a) zun: tiy(i)n: bod(u)n: bolçun tiy(i)n: k(a) ñ(ı)m: ilt(e)r (i)ş k (a) g (a) n (ı) g: ög (ü)m: ilbilge k(a) tun(u)g: t(e) ñri: töp (ü) sinte: tut (u) p : yüg (e) rü: kötürm (i) ş (e)r (i)nç:...”

Yukarıdaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları) şöyle yapmışlar: Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.

“...: t (e) ñri: küüç: birtük üç (ü)n: k(a) ñ(ı)m k(a) g (a)n: süsi: böri t(e)g: (e)rm (i)ş: ...”

Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam hakanın askerleri kurt gibi imiş...

“t (e) ñri: y(a) rl (ı) k (a) duk: üçün: ill (i) g (i) g: (e)ls (i)r (e) tm (i)ş: k(a) g (a) nl (ı) g (ı) g: k (a) g (a) ns (ı) r (a) tm (ı) ş: y (a) gıg b(a)z kılm (ı) ş: ”

Tanrı (öyle) buyurduğu için, devletliyi devletsiz bırakmış, hakanlıyı hakansız bırakmış, düşmanları bağımlı kılmış, ...

“... il bir (i) g me: t(e) ñri: türük: bod(u) n: (a) tı küsi : yok bolm (a) zun [tiy (i) n: öz (ü) m (i) n: ol t (e) ñri] k (a) g (a) n : ol (u) rtdı (e) r (i)nç ...”

“... devlet veren Tanrı, Türk halkı (nın) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak tahta) oturtdı, hiç şüphesiz.”

Bilge Kağan Abidesi

“t (e) ñri t(e)g: t(e) ñri: y(a)r (a) tm (ı)ş: türük: bilge: k(a) g (a)n: s (a) b (ı)m: ...”

Tanrı gibi, Tanrı (hükümdar) yapmış, Türk Bilge Hakan sözüm: ...

“üze: türük: t(e) ñrisi: <türük> ıduk: yiri: subı: (a)nça: (e) tm(i)ş (e)r (i)nç: türük: bod(u)n: myok bolm (a)zun: tiy(i)n: bod(u)n: bolçun tiy(i)n: k(a) ñ(ı)m: ilt(e)r(i)ş: k(a)g(a)n(ı)g: og(ü)m: ilb(i)lge: k(a)tun(u)g: t(e) ñri: töp(ü) sinte : tut(u)p: yüg(e)rü: köt(ü)rti (e)r(i)nç...”

Yukarıdaki Türk Tanrısı (ve) kutsal yer (ve) şu (ruhları) şöyle yapmışlar şühhesiz ki: Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakan, (ve) annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinde tutup (daha) yukarı kaldırdılar şüphesiz.

“ig(i)dm (i)ş: (a) l [p k (a)g(a)nıña y] (a) ñ (ı)ltı: üze t(e) ñri: ıduk: y(e)r sub: [(e)çim k] (a) g (a) n: kuutı: t(a) plam (a) dı (e) r (i)nç: ...”

“... besleyip doyurmuş yiğit hakanına ihanet etti. (Bu hareketi) yukarıdaki Tanrı, (aşağıdaki) kutsal Yer (ve) Su (ruhları ile) amcam hakanın ruhu tasvip etmedi hiç şüphesiz...”

“t (e) ñri. y(a) rl (ı)k (a)duk üç (ü)n: m(e)n k(a)zg (a) ntuk: üç(ü)n: türük: bod(u)n: [(a)nça] k(a) zg (a) n [m (ı) ş] (e) rinç ...”

Tanrı buyurduğu için, ben çalışıp kazandığım için Türk halkı (da) öylece kazanmış (oldu) şüphesiz.²²

Benggü Taş Bitigi abidelerde yapılan çözümlemelerde, Köktürk çağı Türk inanç yapısı tek tanrılı bir düşünceye dayanmaktadır. Metinler üzerinde

²² Talât TEKİN: *Orhon Yazıtları*, T.D.K. Yay., Ankara 1988, s. 3-14, 41-50.

yapılan çözümlemelerde varılan sonuç, Köktürk çağı bir Bizans kaynağı da, Türklerin tek tanrılı bir dinleri olduğunu desteklemektedir. “Türkler olağanüstü bir biçimde ateşe saygı gösterirler; suyu ve havayı ulularlar, toprağı kutlarlar. Fakat yalnızca göğü ve yeri yaratana Tanrı derler ve ona taparlar.”²³

Buradan anlaşıldığına göre Türklerin dini tek Tanrı sistemine dayanmaktadır. Eski Türk dini Gök-Tanrı hatta “Tengri” inancını kapsar. Ancak, halk arasında iletişim halinde bulunan dinlerin etkisiyle bir takım fetişlere tapma, putlar şekillendirme, büyü, sihir, muska gibi âdetler de yaygınlık arz etmiştir. Bu sayılan son unsurları “Gök-Tanrı”, “Tengri” inancının içine sokmak yanlış olur.

Gök Türkler zamanında ulûhiyet fikrinin semavî, tek Tanrı inancına yükseldiği açıktır. Tengri kelimesi ilk zamanlarda mavi gök anlamında kullanılmıştır. Sonraları hem gök, hem de Tanrı yerine kullanılmıştır ki, bu, ulûhiyet anlayışının semâvileşmesindeki bir mertebedir. Tek Tanrı fikrine ulaşan Türklerde öte dünya, cennet (uçmak), cehennem (tamu), hesap verme , kıyamet günü (uluğ gün) kavramları da vardır.²⁴

Ziya Gökalp, Türklerde Gök Tanrı inancının yanısıra saygı duyulan kültleri dördü tasnife uygun olarak şu şekilde ayırır: (Bu tasnif, cihât-ı esbâ’a esasına müsteniddir.) Her cihetin unsurları da: Şimâlin su, garbın demir, cenûbun ateş, şarkın ağaçtır.²⁵

İbn-i Fadlan, seyahatnamesinde Türklerle ilgili şu bilgilere yer verir:

İçlerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse başını semaya kaldırıp “Bir Tanrı” der. Bu Türkçe’de “Bir Allah” demektir. Zira,

²³ Dursun YILDIRIM: a.g.t., s. 361. (Geniş bilgi için bkz: Sencer DİVİTOĞLU: *Kök Türkler*, İstanbul-1987, s. 248.

²⁴ *Büyük Türk Klâsikleri: “İslamiyet Öncesi Türk Dünyasında Din”*, C.I, İstanbul-1985, s. 8.

²⁵ Ziya GÖKALP: *Malta Konferansları*, Haz: M. Fahrettin KIRZIOĞLU, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1977, s. 34.

Türkçe’de “bir” vahid ve “Tengri” ise Allah demektir.²⁶

Türkler yer ve yeralatı âleminin bütününe “Yağız-Yer”, yeryüzündeki kutsal varlıklara da “Yer ve Su”lar derlerdi. Eski Türkler büyük ve yaratıcı Tanrı’nın yarattığı kâinatın bir parçası olan yere de, büyük önem verirlerdi. Çünkü bütün varlıkların oluş nedeni ve beslenmesi yerden geliyordu. Ölen ve yok olanları bağrına alan da, yine yer idi. Yerin rengi yağızdı. Onun için yer ve özellikle yerin altı korkunçtu. Fakat renkli yaylalar ve göğün mavilikleri içinde kaybolup silinen, dumanlı ve karlı dağlar güzeldi. Vadilerden akan sular ve kaynaklar, bütün insanlar gibi Türklere de, sürülerine de can veriyorlardı. Bunun için yeryüzündeki “Yer ve Su” lar, sonsuz bir varlık ve güzellik kaynağı idiler. Bunlar “ıduk”, yani Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal hediyeler ve şeyler idi.²⁷

Dağ, su, atalar kültü, ateş, ağaç vb. kültler Türkler için birer “Tanrı, kendisine tapınılan” varlıklar değillerdi. Ancak, Tanrı tarafından yaratılmış oldukları için kutsallardı.

Kutsal kabul edilen bu varlıklara, dönemin dinlerinin ve inançlarının etkisiyle “Tanrı” denilmiştir. Şamanizm adı verilen uygulamalar ve inanış adı Türklere bu yolla maledilmiştir. Bu konuda Kaşgarlı Mahmud şöyle diyordu: “Kafirler göğe Tengri derlerdi. Yine bu adamlar, büyük bir dağ, büyük bir ağaç vs. gibi, gözlerine büyük görünen şeylere de, hep Tengri adını verirlerdi. Bu yüzden de bu gibi şeylere tapınır ve secde ederlerdi. Yine bu kimseler, bilgin insanlara da Tengrigen adını verirlerdi.”²⁸ Kaşgarlı’nın bu ifadesine de yukarıda belirtilen yanlış anlayış vesile olmuştur.

²⁶ Hikmet TANYU: *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, a.g.e., s. 87; İbn Fadlan *Seyahatnamesi*, Haz.: Ramazan Şeşen, İstanbul 1975, s. 31.

²⁷ Bahacddin ÖGEL: *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, a.g.e., s. 315.

²⁸ Bahacddin ÖGEL : *Türk Mitolojisi*, İstanbul 1971, s. 117; Güllü YOLOĞLU: “*Şamanlar ve Şamanizm Hakkında*” Millî Folklor, S. 33, Bahar 1997, s. 20.

Netice itibarıyla, aslında Gök Tanrı inancına sahip olan eski Türklerin dini olarak isimlendirilen Şamanizm aslında bir din değildir.²⁹ Bu sebeple, onu, Türklerin dini şeklinde ifade etmek yapılacak en büyük hata olur.

Müslümanlar için “hoca dini”, hristiyanlar için “papaz dini”... vb. denilmeyeceği gibi, Şaman dini ve Şamanizm diye ilmî bir birleştirme olamaz.³⁰ Şamanizm diye bir din yoktur, şamanlar adı verilen, sihri uygulamaların icracıları vardır.

Bozkırlar sahasındaki dinî inançların şamanlara ait uygulamalara bağlanması âdet hâline gelmiştir. Eski Türk inancının şamanlık olduğu kanaati geçen asrın ikinci yarısında Orta Asya Türkleri arasında Avrupalı birtakım bilim adamları tarafından yapılan araştırmalar neticesinde maksatlı olarak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Buna sebep bilhassa Yakutların, Altaylıların bu inanca bağlı görünmeleridir. Ancak buralarda dünyanın ve insanın yaratılışı ile ilgili rivayetlerden hiçbirisi Türklerin kendi düşünce mahsulleri olmayıp, çeşitli dinlerden gelen tesirlerin birbirlerine karışmasından meydana çıkmış bir tasavvurlar örgüsüdür. Meselâ rivayetlerde zikr edilen has isimlerin, bir kaç dışında, hepsi yabancıdır. Müttehassıslarınca belirtildiği üzere, bu Orta Asya dinî gelenekleri başta Buddhizm olmak üzere Hind, İran, Yunan, Yahûdî efsaneleri ile, belli eski Türk telâkkilerinden bazı kırıntıların da katıldığı, Moğol devrinde ortaya çıkan birtakım hikâyelerin birbiri içine girmesinden teşekkül etmiştir.

Şamanizm, ancak gayesi, benzer olmakla birlikte görünmeyen ruhlar âlemiyle irtibat kurmak ve beşerî faaliyetleri yönetmede bu ruhların desteğini elde etmek olan vecdî ve tedavi ile ilgili metotlar bütünüdür.³¹

²⁹ Mircea ELIADE, Ioan P. COULIANO: *Dinler Tarihi Sözlüğü*, İnsan Yayınları, İstanbul-1997, s. 259.

³⁰ Hikmet TANYU: *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, a.g.e, s. 46.

³¹ Mircea ELIADE, Ioan P.COULIANO: a.g.e, s. 259.

Şamanizm sadece Türklere ait ya da sadece herhangi bir zümreye ve bölgeye ait bir sistem olmayıp tüm semavî ve semavî olmayan dinler içinde görülebilecek ve görülen batıl itikâtlerdendir. Belli bir takım bölgelere ya da zümrelere ait olarak gösterilen şamanizm, bu yönü ele alındığında yarım kalmış açıklamalara, incelemelere maruz kalmış, hatta yanlış açıklanmış bir kavramdır.

Nevill Drury, “‘şaman’ için esrime (trance) durumuna girerek, kutsal yerlere yolculuk etmek, kozmik amaçlı konular üzerine insanlığa haber iletmek mümkündür. “Şaman” bir iyileştiricidir, hastalığın ruhunu keşfetme kabiliyeti vardır, bir büyücüdür, bu amaçla ruhlarla dostluk kurar, işbirliği yapar, ya da bir medyum-dedektif olarak kaybolmuş eşyaları ortaya çıkarma kabiliyetine sahiptir. Başka bir zaman “şaman” bir çeşit rahip gibi gözükebilir. Yaradılış tanrısı ile günlük alışılmış işler arasında bir aracıdır.” demek ve “şamanlığı” Sibiry’a, Kuzey Amerika’da, Meksida’da, Güney Amerika’da, Avustralya’da, Endonezya ve Malezya’da, Doğu Asya’da tespit ettiğini vurgulamaktadır.³²

F.W. Schmidt, Şamanizmin gelişimini şu şekilde açıklar; ilk dinlerin tek tanrılı bir inanışa sahip olduğunu, bütün dinler de “Yüce Tanrı” kavramının bulunduğunu, sapmaların sonradan vuku bulduğunu savunmuş ve ölünceye kadar da müdafaasını yapmıştır.³³

Bu konuda Sedat Veyis Örnek şu sonuca varmıştır. Şamanizm, bu konuda çalışmalarıyla isim yapmış Ohlmarks’ın iddia ettiği gibi sadece kutup ve kutupaltı bölgesine özgü dini bir fenomen değildir. Kuzey Asya, Orta Asya ve Doğu Asya; Kuzey ve Güney Amerika ile eskimoların yaşadığı bölgeler Şamanizm uygulamalarının yayıldığı başlıca yerlerdir. Daha değişik

³² Nevill DRURY: *Şamanizm*, Çev.: Erkan ŞİMŞEK, Okyanus Yay., İstanbul, 1989, s. 19-52.

³³ Hikmet TANYU: a.g.c, s. 216.

biçimleriyle Orta ve Yakın Doğu'da ve daha dar anlamıyla da yeryüzünün çeşitli bölgelerinde Şamanizm uygulamalarına rastlanılmaktadır.³⁴

Birçok Asya kavimlerinde yer bulmuş olan şamanlar, tarihî vesikalara göre Moğol istilâsından sonra Türkler arasında yayılmış görünüyor. Ondan önceki Türk tarihinde Şamanlığa ait hiçbir kayda rastlanmıyor.³⁵

Türkler başlangıçta Tanrı sözünü yalnızca yaratan Tanrı için kullanırlardı. Sonradan anlamı bozularak kutsal ve büyük şeyler için kullanılmış olduğundan Kaşgarlı Mahmud kederlenir ve eserinde bu duruma yer verir:

Eski Türklerin yüce ve tek tanrısı, İslâmiyetteki "Allah" gibi mücerret ve şekilsiz bir güçtü. Hatta Altay Türklerinin inançlarında bile, göğün katlarının resmi yapıldığı halde, Tanrı'nın şekli çizilemiyordu.³⁶

Açıklamalardan anlaşılabacağı üzere Moğollardan önceki Türk tarihinde şamanizme dair kayıtlara rastlanmıyor. Bu da göstermektedir ki Türklerin eski dini Şamanizmden farklı bir inanç sistemidir. Bu dinin adını "Gök Tanrı-Tengri" inancı olarak zikretmek doğru olacaktır. Ancak daha önce de değinildiği gibi atalarına ve tabiat kültlerine de kutsal bir saygı ile bağlı olan eski Türklerin bu bağlılıkları fetişî, putlara tapmak gibi bir takım itikâtlar olarak, yanlış değerlendirilmiştir. Kültlere olan saygı baz alınarak eski Türk dinî için kestirme bir yol takip edilmiş ve Şamanizm yakıştırması yapılmıştır. Halbuki eski Türklerin değer verip, saygı duydukları kültlere olan bağlılıkları ve dinleri olan Gök-Tanrı ile Şamanizm arasında bariz farklar mevcuttur. Buna göre en yukarıda Türk tanrısı vardır. Onun yardımcıları yer ve su

³⁴ Sedat Veyis ÖRNEK: 100 Soruda İlkelerde Dini, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul.1995, s. 48-49.

³⁵ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 4-5.

³⁶ Hikmet TANYU: a.g.c., s. 133.

iyeleridir. Daha sonra Türk hanları ve insanlar yer alır. Tanrı Kök Türkü bir elçi olarak seçmiştir.³⁷

Misâl vermek gerekirse, Karaçay-Malkar halkının inanışına göre insanlara, av hayvanlarına, yağmura, mevsimlere kısacası dünyadaki her şeye hükmeden ayrı ayrı tanrılar vardı. Bunlar aslında melek olarak nitelendirebileceğimiz iyelerdi. Bütün bu iyeler Karaçay-Malkarlıların “Teyri” adını verdikleri gökteki en büyük tanrının hakimiyeti altındaydı. Teyri’nin gücü herşeyin üstündeydi.³⁸

Hikmet Tanyu, N.Sami Banarlı’ nın Bozkurt Destanı’nı anlatırken “Bir kurt, yani totem, tanrı” açıklaması Türk dinî tarihi bakımından tamamen yanlıştır, demektedir. Burada Toteizmin ve Şamanlığın mübağalalı ve çok zamanda yanlış olarak Türk dini tarihinde kullanıldığını belirtmekte ve ikâz etmektedir.³⁹

Abdülkadir İnanda konuya, Çin vakanüvislerinin Gök-Türklerde bulunduğunu söyledikleri “keçeden yapılmış putlar” ve onları “yağlama” adetleri ancak halk tabakasında muhafaza edilmiş iptidaî âdetler olsa gerektir.⁴⁰

Bu konuda XII.yy. tarihçilerinden Süryani, Mihail şöyle demektedir; “Türkler daima tek Tanrıya ve göklerin ona ait olduğuna inanıyor ve Arapların da aynı Allah’a inanmaları onların dinini kabule sebep oluyordu.”⁴¹

Put tapma gibi bir takım uygulamalar eski Türk devletlerinin hiç birinde karşımıza çıkan bir uygulama olmamıştır. Ancak Türkler her şeyin

³⁷ Ali Abbas ÇINAR: *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler*, Muğla 1996, s. 146-147.

³⁸ Ufuk TAVKUL: “Karaçay-Malkar Kültüründe Şamanizmin İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul-Şubat 1990, s. 303.

³⁹ Hikmet TANYU: a.g.e. s. 188.

⁴⁰ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1986, s. 5-6.

gökte bulunan Gök-Tanrı'dan geldiğine inanmışlardır. Her şey onun yaratmasıyla ortaya çıkmıştır. Gök-Tanrı'nın yarattıklarından en önemlileri “yer-su” dur. Yer-su; orman, su, göl, ırmak, ağaç, dağ gibi bir çok varlığın genel adıdır. İşte Gök-Tanrı'nın yarattığına ve Türklere verdiğiğine inanılan bu varlıklar Türklerce Gök-Tanrı'dan geldiği için kutsaldır. Bu sebeple Türkler bu kültlere kurbanlar sunar, saygı duyarlar, onlar adına ayinler düzenlerler. Herkesi bu ayinleri sunmak için yetkili ve yeterli bulmazlar. Bu ayinler için seçilmiş kişiler vardır. Bunlara Sakalar; toyon, Altay, Hakas ve Tuvalar; “kam” demektir.

Orhun Abideleri'nden Türkler'in tek tanrılı bir dine sahip oldukları ile ilgili bilgiler edinmekle beraber tabiat kültürleri ile ilgili bilgi sahibi de olmaktadır.

Bu abidelerde tabiat kültüründen yir-sub (yer-su) olarak bahsedilmektedir. Tabiat kültürünü meydana getiren tali kültürler de şunlardır: Ağaç kültürü, dağ kültürü, orman kültürü v.b.⁴²

Eski Türk dinî ile ilgili âdetler bugünkü Altay Yenisey bölgesinde yaşayan Hakas ve Altay Türkleri arasında yaşamaktadır. Ancak bu inanışların Hun çağından beri cari olduğu düşünülmektedir.

M.Ö. II. yüzyıllarda Çin vakanüvisleri tarafından Hunlarda tespit edilen güneş, ay, yer-su, atalar ve ölümler kültürü Türk kavimlerinde, muhtelif kültürlerin tesirleri altında kalmalarına rağmen, son devirlere kadar devam ettirilen kültürlerdir.⁴³

Bu kültürler çağdaş Altaylılarda ve Yakutlarda müşahade edilmiştir. Bununla beraber Altay ve Yakutların dinî inanış ve pratikleri bütün halinde

⁴¹ Hikmet TANYU: a.g.e. s. 136.

⁴² Ali Rıza GÖNÜLLÜ, a.g.m., s. 16-17.

⁴³ Abdülkadir İNAN: Tarih ve Bugün Şamanizm, a.g.e. s. 1.

eski Türk dini olarak kabul edilemez. Çok eski devirlerde büyük hakanlıklar ve devletler kuran Türklerin dünya görüşlerinin ve dinî telâkkilerinin Altay ve Yakut dinî inanışlarına nazaran çok gelişmiş ve olgunlaşmış olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴

Şamanizm adını bu uygulamalar bünyesinde görevli kişilerin adından almıştır. Şamanizmin pratiklerini yerine getiren kişilerin ortak ve genel adı “şaman” dır. Eski Türk dininin felsefesinin daha iyi anlaşılabilmesi için kamların görevleri ve hayatları hakkında da bilgi sahibi olunmalıdır.

Eski Türk dininin âyin ve törenlerini yapan ruhlarla fâni insanlar arasında aracılık eden kişiye umumiyetle kam, toyon, baksı denir.⁴⁵ Tunguzlarda ise bu görevi yerine getiren kimseye “şaman” denilmektedir.

Fakat şaman ile Türklerin kam adını verdikleri din görevlileri arasında bariz farklar mevcuttur. Kamlık babadan oğula geçer ve geniş bilgi ufku gerektirir. Dede Korkut’un şahsiyetinde şahit olduğumuz gibi. Ayrıca kamlar şamanlar gibi sihri bir sisteme dahil olan üfürükcüler olmayıp, tedavilerini tıp ilmine dayandırabileceğimiz bilgelerdir. Herkes kam olamaz. Kam olacak şahsın ata babalarından da kam çıkmış olması şarttır. Yani kamlık soydan gelir.⁴⁶

Şamanlığa mensup kimselerin fikrinde dünya bir sürü katlardan ibarettir. Yukarıdaki katlar ışıık âlemi olan semayı, aşağıdaki katlar da karanlıklar âlemini meydana getirirler. Kişi oğullarını yaratan, koruyan ve muhafaza eden bütün iyi ruhlar, tanrılar yukarı katlarda oturur.

⁴⁴ A.g.c., s. 1.

⁴⁵ A.g.c., s. 72.

⁴⁶ Bekir ŞİŞMAN: “Hakaslar ve Hakaslarda Şaman Kültürü” *Millî Folklor* S. 31-32. Güz /Kış 1996, s. 127.

Eski Türk dininde, Türk Tanrısı sulh ve müsâlemet ilâhı idi. Türklerin bu eski sulh an'anesi sayesinde ki Türk hükümdarları İslâmiyet döneminde de daima mağlûplara şefkâtle muamele etmiş, daima kendilerini beynelminel bir sulh âmili tanımışlardır. Eski Türk dininde Gök-Tanrı mükâfat tanrısıdır.⁴⁷

Kamlık dininde her varlığın bir ruhu vardır. Bu ruhlar kişilerin kaderinde etkilidir. Olayların iyi ya da kötü gelişmesi hep bu ruhların insiyatifinde gerçekleşir. İşte bu esnada kama düşen görev ruhlarla insanlar arasında aracılık yapmaktır. Eğer kam tecrübeli, iyi bir kam ise ruhları ikna edip, felaketleri kovar. Kötü ruhların etkilerinden insanları kurtarır. Bütün bunlar tören eşliğinde yapılmaktadır.

Kamların âyin ve törenlerini iki kısma ayırmak mümkündür. 1. Muayyen vakitlerde yapılması gereken âyin ve törenler, 2. Tesadüfi olaylar dolayısıyla yapılan özel ayin ve törenler.⁴⁸ Kamların asıl görevi ruhlarla bağlantı kurmaktır.

Törenler ve ayinlerde kam trans haline geçer. Buna “kamlaniye” denir. Bu transla kam eğer kötü ruhlarla görüşecekse yerin altına, iyi ruhlarla görüşecekse göğe yükselir. İyi ruhlar Ülgen, Umay gibi ruhlar, kötü ruhlar ise Erlik ve onun kızları ile oğullarıdır. Bir de ayinlerde kama yardım eden, ruhlar arasında vasıtaçılık görevlerini gören ruhlar vardır. Bunlar; Yayık, Suyla, Karlık vb. dir.

Tüm bu uygulamaları yapmakta yetkili olan kişinin yani kamin, kam olmadan önce geçirmesi gereken bir takım merhaleler vardır. İnsanlardan çekinme ve korku, içe dönük bir ruhsal yapı, sıkıntı ve düşüncenin ağır basması kamlık için önbelirtilerdir. Eliade de bu durumu “hayaller görmek,

⁴⁷ Ziya GÖKALP: *Türkçülüğün Esasları*, Haz.: Mehmet KAPLAN, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1986, s. 35-36.

⁴⁸ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1976, s. 46.

uykuda şarkılar söylemek, تنها yerlerde dolaşmak, bağırıp çağırmak, acaip sesler çıkarmak” şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca Eliade, kamlar için şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “İlkel büyücü, büyücü hekim (medicine-men) ya da kam, sadece hasta bir adam değildir. Hepsinden önce iyileşmiş bir hasta adam, kendi kendini iyileştirmeyi başarmış bir insandır. Genellikle kamin ya da otacının kutsal mesleği bir hastalık ya da sara nöbeti aracılığıyla açığa çıkar. Adayın kutsal öğretiye girişi (initiation) iyileşmeye eş değerdir.”⁴⁹

Kamlık dinine giriş merasimlerine gelince bunlar da extaz düzeyde bir deneyden (rüya, vecd) ve ruhlar veya yaşlı üstadlar tarafından icra edilen bir eğitimden ibarettir. Bazan giriş törenleri aleni yapılmakta zengin ve hareketli bir merasimi ihtiva etmektedir.⁵⁰

Nevill Drury, “Şamanizm” adlı eserinde “şaman”ı “kutsallığın teknisyenin ve esrime (vecd) ustası” demektedir.⁵¹

Kamlar, kendilerinin tanrılar tarafından seçildiğine inanırlar. Ruhların kendisinin hizmetinde bulunduklarına inanan kam hayali geniş, mistik ve yaradılıştan zeki bir adamdır. Tabiattaki bazı sırlara vakıftır. (Kam) olacak olan adam küçüklüğünden beri çok düşünceli olur; vakit vakit canı sıkılır tab’an şairdir, irticalen şiirler, ilâhiler söyler.⁵²

Kırgızların ayinlerine her yıl faginum denilen bir kişi katılır, her yıl muayyen bir günde gelir, çalgıcıları ve her türlü çalgı aletlerini getirirler. Çalgıcılar çalmağa başlarken faginum (kam olacak) bayılarak düşer; bundan sonra ondan bu yıl neler olacağını; kıtlık, bereket, yağmur, kuraklık, tehlike,

⁴⁹ Mircea ELİADE, *Shamanism*, 1972, s. 13; Güllü YOLOĞLU: A.g.m., s. 20; Bekir ŞİŞMAN: A.g.m., s. 127.

⁵⁰ Mircea ELİADE, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, Çev: Mehmet AYDIN, Ankara-1990, s. 123.

⁵¹ Nevill DRURY, *Şamanizm*, Çev: Erkan ŞİMŞEK, İstanbul-1996, s. 31.

⁵² Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e. s. 79.

emniyet ve düşman saldırısı hakkında sorarlar. O (kam) hepsini söyler ve ekseriya onun dediği olur.⁵³

Kamlarla Halk Edebiyatımız içinde yer alan âşıklar arasında bariz benzerlikler mevcuttur. Âşıklık nasıl ki kişiye Allah tarafından verilir başka deyişle yaradılıştan yetenekli olunursa, aynı hususlar kamlarda da vardır. Âşıklar gibi kamlar da irticalen söyleyebilirler.

Birinin kam olabilmesi için tıpkı âşıklarda ya da velilerde olduğu gibi bir törenle beraber usta bir şamandan el alması gereklidir. Bu gerçekleşmezse kam olunmaz. Âşıkların mesleğe giriş törenleri, âşık olmak için seçilmeleri ile, “şamanların” mesleğe girmek için seçilmeleri ve mesleğe girme törenleri arasında sıkı benzerlikler vardır. Gerçekten “şamanlar”da ruhlar tarafından bazen rüyada ziyaret edilerek seçiliyor, ilkin “şaman” olmamak için direniyor, fakat sonra boyun eğip, mesleklerine giriş için gerekli eğitimi ve töreni kabulleniyorlardı. “Şaman” olunurken, atlatılan kendinden geçme, ağızdan kan- köpük gelmesi, çalgı sesi duyarak kendilerine gelme, mezar yanında yatıp uyuma, çile çekerek hazırlanma ve bunun ardından eski kişiliğin öldürülüp yeni bir mahlaz alma merhaleleri ile âşıklarımızın rüyada mesleğe girme törenlerinin yapısı birbirinin aynıdır. Bu da göstermektedir ki Türk halk hikâyelerindeki rüya motifi zinciri, “Asya şamanlığının” bir kalıntısıdır. İslam tasavvufu, bu Asya inanişinin Anadolu’ya gelmesinde rol oynamış ve onun üzerinde etkiler bırakmıştır.⁵⁴

İslâmiyet’ten sonra görülen velî kültü ve âşıklık geleneği ise eski Türkler’den günümüze kadar varlığını sürdürmekte olan kam inancının bir devamıdır.

⁵³ A.g.e., s. 8

⁵⁴ İlhan BAŞGÖZ: “*Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri*” **Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Cilt 5, S. 2, Ekim 1973, s. 78-80.

Türklerdeki velî kûltünün temelinin kamlık dinî döneminde atıldığı söylenebilir. Eski Türk kamları incelendiği zaman, bunların Türk velî imajına çok benzediğini farketmemek mümkün değildir. Gelecekte haber veren, hava şartlarını değiştiren, felâketleri önleyen, yahut düşmanlarına musallat olan, hastaları iyileştiren, göğe çıkıp uçabilen, ateşte yanmayan sofiler de islâmî tarikât çevrelerinde yazılmış menâkıbnâmelerde yeniden hayat bulmuş gibidirler.⁵⁵

İslâmiyetin kabulünden sonra eski Türk inanışlarına ait uygulamalar İslamiyetin bünyesine sokulmuş ve yadırganmadan kabul edilmiştir. Günümüzde artık bu inanışların İslâmî olduğuna o denli inanılmıştır ki, inanmayanların imanlarından halkın şüphe duyduğu olmaktadır.

Eski Bulgar Türklerinin X.yüz yılın ilk çeyreğinde müslüman olup bütün İdil havzasında İslâm dinini yerleştirdikleri malûmdur. Buna rağmen eski Türk dini geleneklerinin bu sahada XVI. yüzyıla kadar çok canlı olarak yaşamış olduğunu din ulemasının bu geleneklerle mücadele için yazdıkları risalelerden öğreniyoruz.⁵⁶

Eski Türk inanışlarına ait bir çok uygulamaları ve geleneği genellikle dilek yerlerinde veyahut adak adama törenleri esnasında görmekteyiz. Eski Türk inanışları içinde yer alan diğer kûltler yakından incelendiğinde dilek dileme anlayışı içinde bu kûltlerin önemi kavranacaktır. İslâmiyet içindeki yayılımı da gözler önüne serilecektir. Bunların itina ile birbirleri üzerine oturtulmuş motiflerin sentezi olduğu görülecektir.

İslâm dinini kabul etmiş olan Türkler ve diğer kavimler eski inançlarından kalan bir çok gelenek ve uygulamaları yeni dinlerine sokmaya

⁵⁵ A.Yaşar OCAK: *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1992, s. 11.

⁵⁶ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 207.

muvaffak olmuşlardır. Eski Türk dini geleneklerinin çoğu, İslâmiyetin gereği imiş gibi yüzyıllar boyunca sürüp gelmektedir.⁵⁷

Türklerin müslüman olduktan sonra Allah adı kadar Tanrı adını kullanmaları da şüphesiz ona attettikleri ilâhî sıfatların İslâmiyetin esas inancına yakın olması ile ilgilidir. Bugün de Allah ve Tanrı kelimeleri aynı mefhumu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁵⁸

Dede Korkut Destanlarında da eski Türk dinine ait bir çok motife rastlanmaktadır. Matem töreninde ölünün bindiği atın kuyruğunu tullayarak kurban etmek, aygır kesip “aş” vermek; kurbanı adağı nezir edenin çevresinde dolaştırmak, ağacı kutlu saymak gibi pratikler doğrudan, Oğuzların islâmîyetten önceki inanışları ile ilgilidir. Ayrıca, alkarısı (albastı) efsanesi, uzun ömürlü olması için çocuklara Yaşar, Durmuş, Satılmış, Satı.... gibi adlar vermek, türbelere ve kutlu ağaçlara paçavra parçaları bağlamak, hastalık dolayısıyla çocuğun adını özel bir törenle değiştirmek gibi âdetler bu cümledendir.⁵⁹

Ancak, Dede Korkut destanlarında görünürde islâmî inançlar hakimdir. “Allah” kelimesinin yanısıra “Tanrı” kelimesi de yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle destanların sonundaki dua kısımlarında “Tanrı”nın özellikleri anlatılmıştır ve bu özellikler İslâmî çerçevededir. “Tanrı” kelimesinin kullanımı eserin İslâmiyete yeni geçildiği dönemde oluşturulması itibariyledir. “Tengri” kavramının uzantısı halindedir.

“Yöm vireyim hanum: Yirlü kara tuğların yıkılmasun, kölgelüçe kaba ağacın kesilmesün, kamin akan görklü suyun kurımasun, kadir Tanrı seni namerde muhtac itmesün, ağ alnunda biş kelime du’a kıldık olsun kabul,

⁵⁷ A.g.c., s. 46.

⁵⁸ Hikmet TANYU: a.g.c., s. 188.

⁵⁹ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.c., s. 4.

yığışdursun dürişdürsün günahunuzu adı görklü Muhammede bağışlasun hanum hey!⁶⁰

Günümüzde eski Türk dininden kalan bir çok davranış ve âdetler yaşamaktadır. Çoğu insan bunları farkında dahi olmadan uygulamaktadır ve bu âdetlerin İslâmi olduğuna inanmaktadırlar. Eski Türk dinine ait diğer kültler ayrı ayrı ele alındığında bu uygulamaların zannedilenden daha da geniş çapta sürdüğü görülecektir.

X. yüz yıla kadar bozkırlarda yaşayan Türk topluluklarının “Kök-Teñri” dinine inandıklarını görmekteyiz. Eski çağlarda başka hiçbir kavim ile iştiraki olmayan bu inanç sisteminde Tengri (Tanrı) en yüksek varlık olarak îtikadın merkezinde yer almıştı. Yaratıcı, tam iktidar sahibi idi. Aynı zamanda “semâvî mâhiyeti haiz olup, çok kere “Gök-Tanrı” adı ile anılıyordu. Gök-Tanrı telâkkisinin, toprakla ilgili olmadığı için, avcı, çoban ve hayvan besleyici topluluklara mahsus bulunduğu, bu itibarla menşenin Asya bozkırlarına bağlanması gerektiği umumiyetle araştırmacılar tarafından kabul olunmuştur. M. Eliade’ye göre “Orta ve Kuzey Asya toplulukları için karakteristik bir sistem olan “Gök-Tanrı, R. Giraud’a göre, doğrudan doğruya “bütün Türklerin ana kültü” durumundadır.⁶¹

Dursun Yıldırım, Türk inanç sisteminin Şamanizm adı altında anılması üzerine şu yorumla noktayı koymaktadır:

“İnsanın anlamakta güçlük çektiği, Köktürk çağı Türk inanç yapısının Tek Tanrılı olamayacağı saplantısıyla irdelenmesi ve bir Türk panteon’u kurulması sendromudur. Bu yaklaşımın ne filoloji, ne bilimci ne de teololoji ile bağı vardır, ne bunlara yakışan bir yaklaşımdır. Tanıklar, ulu atalarımızın

⁶⁰ Muharrem ERGİN: *Dede Korkut Kitabı*, Ebru Yayınları, İstanbul-1964. s. 76.

⁶¹ İbrahim KAFESOĞLU: “*Türk Tarihi- (Din)*”, a.g.e., s. 213.

bilinen ve dört kitap ile tanınan semavi dinler öncesi, muhtemelen M.Ö. I. bin içinde tek Tanrılı bir inanç yapısı içinde yaşıyorlardı. Köktürk çağı abidelerinin verdiği tanıklar bunu doğrulamakta ve bir VII. yüzyıl Bizans kaynağı da bu durumu teyid etmektedir. Bilimde, bilim adına zorlamalar ile keyfi yargı verilemeyeceğine göre, zoraki panteonlar da kurulamaz.⁶²

⁶² Dursun YILDIRIM: a.g.t., s. 358.

B. YER-SU KÜLTLERİ

a- Dağ Kültü

Dağ gökyüzü ile yeryüzü arasındaki bağı ifade eden unsurlardan biridir.

Hemen hemen bütün kültürlerin mitolojisinde dünyanın merkezinde bulunduğu düşünülür. Dağ, yeryüzü ile gökyüzünü birbirine bağlayan bir axis mundidir. Bir şekilde gökyüzüne değmekte ve dünyanın en yüksek noktasını belirlemektedir. Pek çok kültürde dünyanın merkezinde yer alan efsanevi veya gerçek böyle dağlardan söz edilmektedir. Hind'de Meru, İran'da Haraberezati, Mezopotamya'da efsanevi dağ "Ülkeler Tepesi", Filistin'de Gerizim mevcuttur. Zaten Gerizim'in bir adı da yeryüzünün göbek çukurudur⁶³.

Eski Türk inanışlarına göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar (yer-su) hep canlı nesnelerdir. Saygı duydukları ırmak, göl ya da dağlar kamlar için coğrafi isimler değil, Gök-Tanrı'nın Türklere birer armağanıdır. ⁶⁴ Hepsine birden yer-su (yer-sub) kültleri denilmektedir.

Yer-su kültü büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültü derecesine yükselmiştir. Gök-Türklerin, "ıduk yer-sub (mukaddes yer-su) ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar, hem de vatan idi. Kült olan bu vatan yer-suyu Ötügen ve Budun İnli dağları ve ormanları temsil ediyorlardı⁶⁵.

Kültlerden en önemlisi dağ kültüydü. Dağ kültünün önemli olmasının sebebi; göğe yaklaşan zirvelerinin olmasının yanı sıra, bu zirvenin uzaktan mavi görünmesi; Gök-Tanrı'ya yakınlığı olarak düşünülebilir⁶⁶.

⁶³ Mircea ELIADE: *Kutsal ve Dindışı*, Ankara, 1991, s. 19.

⁶⁴ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.c., s. 48.

⁶⁵ A.g.c., s. 48.

⁶⁶ A.g.c., s. 48.

Güney Sibiryâ ve Altay'daki Türk mitolojisinde Demir-dağlar adında kutsal kültler vardı. Yine Ergenekon adı verilen, demirin eritilip çıkıldığı yer bir dağ olarak düşünülebilir. Yine eski inanışa göre Ergenekon “dünya kuşağını” teşkil eden bir dağ gibi düşünülmüş olabilir. Klasik Avrupa mitolojisinde bu kuşağa (cingulus mundi) denirdi. Türklerin dağlara verdiği önem arz edilirken Kaşgarlı Mahmud'un ünlü eserinde belirttiği şu eski Türk atalarsözünü gözönünden uzak tutmamamız lâzımdır: “Yer basrukı tağ, budhun basrukı Beg.” Yani yerin baskısı, tutanı dağ; milletin baskısı, tutanı da Bey” dir. Demir ve Bakır- dağlar Türk mitolojisine göre, bir nevi yeryüzünün temel direkleridir. Ötügen dağı da, böyle bir dağdır⁶⁷.

Dağ kültü cihanşümül bir külttür. Eski Yahudiler Sina dağını, Yunanlılar Olympus, Araplar Arafat, Hindular da Himalaya dağlarını takdis ederlerdi. Başkurtlar, bütün Ural dağlarını kutlu sayarlardı, bununla beraber her boyun kutlu bir dağı (kiyeli tav) bulunurdu.⁶⁸ Türkler tüm kurbanlarını dağlarda keserlerdi. Önemli ayin ve törenlerin yapıldığı yer mutlaka kutsal kabul edilen bir dağdır. Dağın ruhuna duydukları saygı bazen doğrudan dağa ibadet haline de bürünmekte idi. Bu ibadet daha çok tanrıya ulaşmak için dağın vasıta olması şeklindedir.

Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-san sıra dağlarındaki Hanyoan dağı Hunların her yıl Gök-Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı. Hun hakanları Çin'le yaptıkları sözleşmeleri Hundağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri andla teyit ederlerdi⁶⁹.

Dünyanın her yerinde dağlarla ilgili inançlar paralellik gösterir. Örneğin, Japonya'da dağlar ziyaret edilir. Orada, dilek dilenir ve mumlar yakılır.

⁶⁷ Bahaeeddin ÖGEL: *Türk Mitolojisi*, a.g.e., s. 59-60.

⁶⁸ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e. s. 165.

⁶⁹ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e. s. 31.

Böylece ruhların gelmesi beklenir.⁷⁰ Bütün mitolojilerde yer alan dağ inancında, bahsi geçen dağ dünyanın merkezi durumundadır. Hint inançlarına göre Meru dağı, Ural kavimlerinin inançlarına göre Sumeru dağı dünyanın merkezindedir ve üzerinde kutup yıldızıyla sabitlenmişlerdir. Laos'ta, Siyam'ın kuzeyinde yaşayan budistler Zinnalo dağı'nın dünyanın merkezinde olduğuna inanmaktadırlar. Malaya yarımadasında yaşayan Semaglara göre dünyanın merkezinde Batu-Ribn adlı dev bir kaya vardır.⁷¹

Altaylı Şor ve Beltirler kurbanlarını Gök-Tanrı'ya yüksek dağ tepesinde yaptıkları ayinle sunarlar ve bu âyine "tengere tayıg" (yani tanrı-gök kurbanı) derler. Eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı⁷².

Tanrının makamına en yakın yerler olduğuna inanılan dağların en önemli kült olduğunu belirtmiştik. Bu kült, diğer kültlerden ve onların ruhlarından farklı özellikler gösterirler.

Altaylılara göre dağ ruhları tamamıyla müstakil bir zümredir. Ülgen ve Erlik'le münasebetleri yoktur. Bu ruhlar insana iyilik yapar, refah ve saadet bahşederler, saygısızlığa karşı da ceza verir ve hastalık gönderirler. Bu ruhların umumî adı "ee" yani "sahip" ve "Yezim piy"dir.⁷³

Dağ kültürüne verilen önemden kaynaklanan, dağ ile ilgili bir çok efsaneler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Cuveyini tarafından tespit edilen Uygur efsanesinde sözü edilen Uygurların meşhur saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağları Kuttap ile ilgilidir⁷⁴. Aynı dağ ile ilgili efsanenin çeşitli varyantları vardır. Moğolların taptıkları saadet dağını, Erdene-Ula'yı, Çinliler alıp götürmüşlerdi. Bu dağın bulunduğu yerde bir kadın kam âyin yaparak tanrıya dua

⁷⁰ Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, s. 48.

⁷¹ Mircea ELIADE: *Ebedi Dönüş Mitosu*, Çev.: Ümit ALTUĞ İmge Yayınları, Ankara 1994, s. 27.

⁷² Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, a.g.e., s. 32.

⁷³ A.g.e, s. 84.

⁷⁴ A.g.e, s. 48.

etti ve saadet dağını geri getirdi. Bu hikayenin Uygur varyantında dağın adı Kuttap olarak geçmektedir.⁷⁵ Bundan başka dağ kültürüne dayanan birçok Türk destan ve efsanelerinden birkaç tanesi, Jabaalu Tayga / dağ efsanesi, Üzük, Beşpek, Soon-Sadak tepelerinin ad alması efsanesi, Kespee dağı efsanesidir.⁷⁶

Budun İnli denilen, Ötüken dağının batısında 500 “li” mesafede yüksek bir dağ vardır. Bu dağın üzerinde ağaç ve ot yoktur. Budun İnli “ülkenin koruyucusu olan ruh” demektir.⁷⁷

Yukarıda belirtildiği gibi her oymak ya da boyun kendilerine özgü bir mukaddes dağı olsa da Altay sıradağları hepsi için müşterek kültürdür⁷⁸. Altay Türkleri için Altay dağı mukaddes bir dağdır. Dini törenlerini genellikle Altay dağında yaparlar. Özellikle “Tanrıya” kurban sunma merasimi Altay dağında yapılmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar dua için Altay dağına giderler. Hastalar iyileşmek için Altay’dan medet umarlar. Başlarına gelen beladan kurtulmak için “Tanrıya” dua ettikleri kadar, Altay’a da dua ederler. Altay dağı orada yaşayan Türk grupları için başlı başına bir kültürdür.⁷⁹

Asırlardır yeryüzünde heybetli görünümleriyle göğe doğru uzanan dağlar insanların gözünde gücün, korkunun, gizemin sembolü olmuşlardır. Bu özelliklere eklenen Gök-Tanrı’ya en yakın yer olma inancı, Türkler için dağların kutsal kabul edilmelerinde önemli bir faktördür. Bu varsayımla yola çıkılsa bile dağların kutsal kültürlerden biri oluşu açıklanmış olur.

Halen Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde etraflarında bir çok efsaneler yaşatılan dağlar mevcuttur. Bu efsanelerin genellikle yer-su kültürlerinden biri-

⁷⁵ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 33.

⁷⁶ Metin ERGUN: “*Dağlarla İlgili Altay-Türk Efsaneleri*” *Millî Folklor*, S. 31-32. Güz / Kış 1996. s. 68-69.

⁷⁷ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e, s. 5.

⁷⁸ A.g.e., s. 51.

⁷⁹ Metin ERGUN: A.g.m., s. 68.

nin etrafında cereyan ediyor olması, dağ kültürüne halkın bilinçaltında var olan bağlılığını aksettirir.

Anadolu sahasına bakıldığında Türk kültür tarihinde dağın kutsallığı ve önemi Orta Asya'da olduğu gibi canlılığını korumaktadır.

Eski Türklerin dağları canlı, ilahi bir güç olarak gördüklerini gösteren pekçok efsanenin varlığı bilinmektedir. Dağlar eski Türk inançlarının etkisinde kalınarak Anadolu da şekillenen efsanelere, destanlara, halk hikayelerine, masallara, türkülere, manilere, atalar sözü ve deyimlere, şiirlere yansımış, âşığın dilinden ve telinden hiç düşmeyip, İslami kültürle yoğrulup, eski önemini sürdürmüştür.⁸⁰

b- Taş ve Kaya Kültü

Toplumlarda, taş devrinden bu yana bazı kimselerin taş olan inançlarının kaynağında, taşın sabitliği, sertliği, ağırlığı ve ondan bu kuvveti elde etme ve onun kudretinden faydalanma isteği yanında, onda özel bir güç ve bereketlilik bulunduğu inancıdır. Özellikle anıt taşlarında, sınır taşları gibi dikili taşlarda dinî ve sihrî bir anlayışla, içlerinde bir ruhun oturduğuna inanılır. Belli bir yer ya da olay belirtmek amacıyla dikilen taşların ya da bir göktaşının zamanla kutsallık kazandığı da olmuştur⁸¹. Malaya yarımadasında yaşayan Semaglara göre dünyanın merkezinde bulunan Batu-Ribn adlı dev kayanın üzerinde cehennem vardır.⁸²

Anadolu'nun hemen her yerinde kutsal olduğuna inanılan bir taş mutlaka mevcuttur. Bu taşlar her ne kadar birbirinden uzak coğrafyalarda olsalar da etraflarında oluşan, halkın rivayet ettiği hikâyeleri benzerdir. Taşların genel-

⁸⁰ Mehmet YARDIMCI: "Türk Kültür Tarihinde ve Aşıkların Dilinde Dağ", **Milli Kültür Araştırmaları** (Mehmet Önder Armağanı) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 208-209.

⁸¹ Hikmet TANYU: **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, A.Ü. İ.F. Yay., Ankara, 1968, s. 182.

⁸² Mircea ELIADE: **Ebedi Dönüş Mitosu**, a.g.e., s. 27.

likle canlı bir varlığa benzetilmesi en yaygın motiftir. Bu durumun izahı için olayın psikolojik ve tarihi kökenleri araştırıldıktan sonra ortaya çıkan, eski kültürlerin bugünkü yansımalarından başka bir şey değildir.

Burada şu ifade edilmelidir ki, bir taşın canlı bir varlığa benzetilmesi bir taş kesilme motifi olup, semâvî olmayan dinlerde görülmemektedir. Ancak eski dinlerdeki kutsal kültürlerden taş-kaya kültürüne olan inanç ile semâvî dinlerdeki taş kesilme motifleri arasında ilgi kurulabilmesi mümkündür.

Semâvî olmayan dinlerde görülen ve taş kesilme motifine yakın olan bir motif mevcuttur. Bu motife Anadolu'nun ve İslâm dünyasının pek çok yerinde rastlanılmaktadır. Kayaların üzerinde görülen ayak ve nal izlerinin kutsal kimselere ait olduğuna inanma ve saygı gösterme ile ilgili motiflerdir. Bu motiflerin taş kesilme motifi ile arasında benzerlik yok değildir⁸³. Konuya bu şekilde yaklaşıldığında eski kültürlerin etkileri kabul edilir bir gerçek olarak yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Türkler, eski inançlarında kayaya, ormana, ağaca, suyun sahiplerine inanıyor, kurban sunuyordu. İslâmiyeti kabulden sonra, başka bir ad ve şekil altında kurban sunuldu.⁸⁴

İnsana benzeyen taş şekilli bebeklerin, kızların, insanlara iyilik yapacaklarına dair inanç dolayısıyla, murad ziyaretlerinde bu mahallerde adaklar adanır. Böyle kayaların “manevî kuvvetler ve sırlar sakladığına inanılır” ve “ermişlik katına” çıkarıldığı da olur. Dualarla bu ziyaret ve faydalanma takviye edilerek manevî bir mertebeye yükselmiş bir ermişlikten faydalanma yoluna gidilir.⁸⁵

⁸³ Saim SAKAOĞLU: *Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi*, K.B. Yay., A.Ü. Basımevi, Ankara 1980, s. 54-55.

⁸⁴ Hikmet TANYU: *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, a.g.c., s. 188.

⁸⁵ A.g.c., s. 174.

Taş ve kayalardan faydalanmanın çeşitli yolları vardır. Bunlardan birisi, taşın muska ve tılsım olarak kullanılmasıdır. Böylece kötülüklerden, hastalıklardan kurtulunacağına inanılır.

Fenike, Suriye ve Filistin çevresinde, hattâ Yunanlılara kadar bir çok yerde taş ve kaya kültürünün tezahürleri karşımıza çıkar. Sami halkların, büyü, tılsım, uğur maksadıyla, göğüslerinde bir ziynet eşyası gibi taşlar taşımaları, ondan mutluluk, tâlih, hastalığa karşı korunma gibi inançlarla bir muska halinde faydalanmaya çalışmaları dikkat çeker.⁸⁶ Bu davranış tarzı günümüzde de geçerliliğini yoğun olarak sürdürmektedir. İnsanların doğduğu yıl, ay, gün ve saate göre yıldızların durumu gözönünde tutularak kişilerin burçları tespit edilir. Her burcun bir taşı olduğuna, kişinin kendi burç taşını takmasının ya da taşımalarının ona uğur getireceğine inanılır. Günümüz piyasasında bunlara rastlamak mümkündür. Bu durum, kaynağı yüz yıllarca önceye dayanan taş kültürünün bugünkü kalıntıları olarak kabul edilmelidir. Ayrıca, herhangi bir şekilde üzerimizde taşıyacağımız mavi bir taşın da bizi kem bakışlardan (nazar) tehlikelerden koruyacağına inanılır.

Bundan başka “Yılan” totemine bağlı olarak Yılan taşları denilen tılsımına inanılan taşlar da Türkler arasında yaygındır.⁸⁷

Kutsal taş veya kaya olarak kabul edilen adak yerlerinde oluşmuş olan menkabelerin çoğu kez birbirinin aynısı olduğunu belirtmiştik. Anadolu’nun bir çok yerinde rastlanan kutsal taş kültürünün ortak bir menkâbesine Makedonya yörüklerinde de rastlanmıştır.

Makedonya yörüklerinin ziyaret, adak yerleri olarak başta Dilek taşı, Babu taşı, Hacatlar taşı en tanınmışlarıdır. Babu taşının üstünde ortaya doğru

⁸⁶ A.g.e., s. 25-26.

⁸⁷ Cahit ÖZTELLİ: “Eski İnançların Bugünkü İzleri” I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. 4, Ankara, 1976, s. 247.

“yirmi santim çapında bir dairevi oyuk mevcuttur. Bu oyğun Hz. Ali’nin atının bir ayağının buraya basmasından kaynaklandığı rivayet edilir. Yine rivayetin devamında, atın diğer ayağının izi de, taşın olduğu yere yarım saat uzaklıkta, Hisseler adındaki köydeki bir taşın üstündedir.”⁸⁸

Aynı rivayet, Giresun’un Kulakkaya Yaylası’na giden yol üzerindeki kayalıkların üzerindeki izler için de söylenmektedir. Bu kayalıklardaki izler, gerçekten bir atın koşma esnasındaki ayak izlerinin sıklığında, yirmi-yirmibeş metre devam etmektedir. Görülüyor ki insanımızda çevresinde gördüğü herhangi bir kayayı veya taş kutsallaştırma eğilimi oldukça fazladır. Hz Ali’nin ilgili olduğu bu menkâbelere Asması’da, Edremit’te de rastlanmıştır. Giresun’da Taşhan denilen yaylada üst üste bağlantısız şekilde duran büyük iki kaya parçası vardır ki halk bunlar için de çeşitli menkâbeler söyler. Gelinkaya denilen bu kayanın kütesinin fizikî konumu da menkâbelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Giresun’un Bulancak ilçesinde, birbirine benzer menkâbeleriyle, bir Gelin Kayası daha mevcuttur.

Karaçay-Malkarlılar bazı taşların, kayaların kutsal olduklarına ve tabiat üstü güçler taşıdıklarına inanırlar ve onlara dua ederlerdi. Karaçay ve Malkar dağlarında birer tanrıyı simgeleyen pek çok kutsal taş vardı. Çegem’de Totur adı verilen taşın kutsal olduğuna inanan halk, baharın başlangıcında onun çevresinde şölen düzenler, kurbanlar keserdi.⁸⁹

Eski Türk inançlarında taş kültüne dair önemli bir unsur da **yada** (cada) taşıdır. Havaya tesir etmek için okunan (söylenen) afsun ile kullanılan bu taş yada, cada, yat denilmiştir. Türk kavimlerinde çok eskiden beri pek yaygın

⁸⁸ Hikmet TANYU: *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, a.g.c., s. 38.

⁸⁹ Ufuk TAVKUL: a.g.m., s. 305.

olan inanca göre Türk Tanrısı, Türklerin büyük dedelerine “yada” denilen bu taşı armağan etmiştir⁹⁰.

Yağmur yağdırmak, bereket getirmek maksadıyla kullanılan yada taşının adı Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ü Lügat’it Türk adlı eserinde de geçmektedir. Mahmud Kâşgarî, bu taştan şu şekilde söz etmiştir. “Bir türlü kahinliktir. Belli başlı taşlarla yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır, rüzgar estirilir. Bu Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu; mevsim yazdı. Bu suretle kar yağdırıldı. Ulu Tanrı’nun izniyle yangın söndürüldü⁹¹

İslâm kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına “yağmur taşı” ve “cada taşı” denilmektedir. Bu taş hakkında en geniş bilgi eserini X. yüzyılın başlarında yazan İslâm tarihçilerinden İbn-ül Fakih tarafından verilmiştir. Onun verdiği malûmata göre, Ebu’l Abbas İbn Muhammed, ibn ‘İsâ el- Merzevî, Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar ve Karluklarla komşu bulunan Horasan sınırlarında bulunan Türkler arasında istedikleri zaman yağmur, kar yağdıran ve fırtına çıkaran adamların bulunduğunu işitmiştir.⁹²

Türklerin bir çok efsanesinde kaya ve taş kültürüne sıkça rastlanır. Bu efsanelerde taş ve kaya her zaman üstün bir mevkîdedir. Yaradılış efsanesi, Kutlu Dağ efsanesi, Uygur efsanelerinde kaya ve taş ile ilgili bir çok motife rastlanmaktadır. Eski Türklerde bu kayaların her birinin ruhu olduğuna inanılmaktaydı. Günümüzde bu kutsal taşların birer adak yeri olarak kullanımı söz konusu olmuştur.

Kutsal taşları ziyaret Anadolu olduğu gibi Orta Asya’da da önemlidir. Uğurlu sayılan ve ziyaret edilen kayalar, yağmur yağdırma kuvvetine sahip

⁹⁰ Hikmet TANYU: *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, a.g.c., s. 135.

⁹¹ Kaşgarlı Mahmud: *Divan-ü Lügat’it Türk*, Çev: Besim Atalay, C.III, Ankara 1992, s. 3.

⁹² Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şanamizm*, a.g.c., s. 161. (Geniş bilgi için bkz.: İbn’ül Fakih’in Meşhet Nüshası (MİT, I. 153-155).

olan taşlar, eski payen mihrabları, hristiyan azizleri ve müslüman velîleri için ziyaret yeri olarak kullanılmıştır. Orta Asya’da kutsal taşlara inanış, Uygurların yeda taşı (yeşim), Uygur Türklerinin Göç efsanesine konu olmuştur. Çin’de 3000 yıldan beri jadenin, büyük sihir kuvveti kabul ediliyordu. Anadolu’da Yunanlılar ve Romalılarda da ayrı kutsal taşlar vardı. Türkler Anadolu’ya yerleşince Orta Asya’dan kutsal taşlara ait inançlarını da beraberinde getirdiler.⁹³

Anadolu’da dağlarda uğurlu ve kerametli sayılan delik kayalar bulunduğu, günümüzde bile çocuk doğurmamış kadınların çocuk dileğiyle, bu uğurlu deliklerden geçtikleri görülür.⁹⁴

Kıbrıs’ta, Batı Anadolu kıyılarında kadınların gebe kalmasını sağlayan kutsal taşlar vardır. Umumiyetle animizm inancında ruhların toplum çevresindeki kayalar ve çalılıklara yerleştiğine ve o civardan geçen kadınların bedenine girmek suretiyle onları gebe bıraktığına inanılırdı. Daha üstün kültür çevrelerinde bu inanç kutsal kayalardan çocuk bekleme adeti halinde devam etmiştir.⁹⁵

Adak adamak maksadıyla kullanılan bu taşların veya kayaların menkâbeleri gibi, çoğu yerde, yapısal özellikleri de birbirine benzer. Özellikle taşın delikli ya da oyuk, dikili olması kutsallaşmasına vesile olmuştur.

Giresun’da kutsal taş ve kaya inancının gelişmiş olduğunu vurgulamıştık. Dilek dilemek için kullanılan taşlara “Hamza taşı” denmektedir. Bu taşlarla ilgili âdetler tezin metin kısmındaki adak yerlerinde izahatlı olarak ele alınmıştır.

⁹³ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 23.

⁹⁴ Hikmet TANYU: *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, a.g.c., s. 83.

⁹⁵ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 19.

Eski Türk kùltlerden günümüzde en çok izlerine rastlanan ve izlerini devam ettiren kùltlerden biri taş ve kaya ile ilgilidir.

İslâmiyetten önceki Türkler arasındaki inanışlar, insan ruh bilimine uygun ortak davranışlar, sızıntılar, hâkim ve esas mevkide İslâm dini olmakla beraber Anadolu'da taşla ilgili inançlar doğmuş, belirmiştir⁹⁶. Bu inançlar insanların psikolojilerini etkileyecek kuvveti hissettirdikleri sürece taşlara ve kayalara olan ilgi devam edecektir.

c- Ağaç ve Orman Kùltü

Tarihin en eski çağlarından beri insanlığın inanç sistemlerinde yer alan en eski konulardan biri olarak görülen “ağaç”, ne belirli bir döneme ne de belirli bir kùltüre ait değildir. Çok yönlü ilişkileri, tipik ve mitolojik yapısı olması sebebiyle ağacın; hayat ağacı, dünya ağacı, kozmik ağaç, kutsal ağaç, altın ağaç, cennet ağacı gibi adlar aldığı görülmektedir.⁹⁷

Ağaç kùltü ve kalıntıları hemen hemen bütün kıtaları sarmış ve hemen her toplumda kendisini göstermiştir.⁹⁸ Eski Greklerin, Zeüs'ün sesini, kutsal meşe hışırtısında bulmaları Apollo'nun Zeytin ağacı, Atina'nın muhtelif ağaçları, Budda'nın altında aydınlandığı, bilgiye erdiği, Nirvana'ya girdiği İncir ağacı, mitolojik bir sembol olarak ağacın görülmesi, Hindistan'da dünyayı taşıyan ağaç, Cermen, Romalı, Kelt ve İslâv toplumlarında ağaç kutsal birer

⁹⁶ Hikmet TANYU: *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, a.g.c., s. 83.

⁹⁷ Ayten SÜRÜR: “Hayat Ağacı Motifi ve Tekstildeki Yeri” IV. Milletlerarası Türk Halk Kùltürü Kongresi Bildirileri, C. 5, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 194. (Geniş bilgi için bkz.: Encyclopedia of World Mythology, Octopus Books Limited, London 1975, s. 233-234.)

⁹⁸ Hikmet TANYU: “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar” T.F.A.Y. 1975, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 129.

varlıktır. Çin ve Hint'te dünyanın eksenini olarak düşünülmüş, Kuzey Amerikalı Kızılderililer de aynı inanca uymuşlardır.⁹⁹

Ağaç, Türk boylarının destan ve inançlarında çok derin iz bırakmıştır. Türklerin yaşadıkları sahanın her yerinde paçavralar bağlanmış ağaçlar görmek mümkündür.¹⁰⁰ Eski dönemlerden beri hemen her Türk boyunun “inanç” dünyasında kutsal ağaç, başlangıçta Tanrı ve hükümdarın görüntüsü iken, zamanla hükümdarlığı ataları temsil etmiş, daha sonra da sülalenin ve boyun temsilcisi olmuştur.¹⁰¹ Göktürk devrinden itibaren, ağaç, Türk içtimai hayatında teşekkül eden Türeyiş destanlarında, Oğuznâmelerde yer almış ve bu metinlerde; ebedi ve cihanşümül Türk devletini, Türk hakimiyet telâkkisini ve Türk hükümdarlık soyunun sembolü olarak kullanılmıştır.¹⁰²

Altay Türklerinin yaratılış efsanelerinde ağaç motifi yaygındır. Tanrı yeryüzünü yarattıktan sonra dalsız ve budaksız bir ağaç biter. Tanrı bu ağaçtan dokuz dal bitmesini diler ve insanoğlu bu dallardan türer. Dokuz Türk boyu meydana gelir.¹⁰³

Eski Türkler ağaç denince yalnızca dıştaki yaprakları, dalları ve gövdeyi değil; kökünü de beraberce anlardı. Ağacın kökü de dış kısımları kadar önemli idi. Altay mitolojisine göre gökyüzüne doğru çok büyük bir çam ağacı yükseliyordu. Kam davullarında da bu gök ağaçları görülür. Bu ağaçların kökleri dünyada değil; daha ziyade göğün başladığı yerden itibaren başlıyordu. Ağacın tepesinde ise Tanrı Bay-Ülgen otururdu.¹⁰⁴ İşte, ağaç gökte olduğuna

⁹⁹ A.g.m., s. 129.

¹⁰⁰ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 146.

¹⁰¹ Ayten SÜRÜR: A.g.t., s. 194. (Geniş bilgi için bkz.: Ayten Altıntaş “*Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu*” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 51, 12/1987, s. 14).

¹⁰² Ali Rıza GÖNÜLLÜ: “*Türk Destanlarında Ağaç Motifi*” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 60, İstanbul-Aralık 1991, s. 33.

¹⁰³ Ali Abbas ÇINAR: A.g.e., s. 171.

¹⁰⁴ Bahacddin ÖGEL: *Türk Mitolojisi*, a.g.e., s. 89-90.

inanılan Tanrı ile insanlar arasında bir bağlantı vasıtası olarak saygı görmekte idi.

Eski Türk dininin unsurlarından olan ağaç ve orman kültürünün önemi birden çok sebebe dayanır. Bu sebeplerin her birinin efsanesi vardır. Etraflarında oluşturulan efsanelerle kült daha da kutsallaşarak, günümüze kadar geçerliliğini sürdürmüştür.

Eski Türklerde mezarın yanında ağaç bulunması gerekiyordu. Zira ağaç ölüm ve yeniden doğuşun simgesiydi. Cengiz Han da mezar yeri olarak bir ağacın altını seçmiştir.¹⁰⁵ Bugün mezarlarımızda bu inanışın sonucu her kabrin başında bir ağaca ya da gül fidanına rastlamak mümkündür. Mezardaki servi ağaçları, hayat ağacını temsil etmektedir. Kezâ şiirlerde servi, hayat veren, mâşukun sembolü olmuştur.¹⁰⁶

Altay kamlarına göre, “insanlar türediği zaman Umay Anayla beraber iki kayın ağacı da yere inmiştir. Altaylı Sagay, Şor, Kaç, Teleüt ve başka ulusların kamları, kayın ağacı bulundurmada ayin yapmazlardı.¹⁰⁷

Halk arasındaki kimi inançlarımıza göre alplerin, alp gazilerin, alperenlerin gündüz cenk yapıp gece ağaçlar yarıp açılıp içine saklandıkları hikâye edilir. Bu konu özellikle Geyikli Baba menkâbesinde yer alır.

Türklerin Altın Işık ya da Uygur efsanelerinde ağacın gökten inen nurdan gebe kalarak beşiz doğurduğu belirlenir. Doğuran ağacın cinsi kayın (huş) ağacı idi. Kamlar, ruhlarının kutsal bir ağaçtan doğduğuna inanırdı.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Jean-Paul ROUX: *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul 1994, s. 215.

¹⁰⁶ Hikmet TANYU: “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar” a.g.m., s. 130.

¹⁰⁷ Ahsen TURAN: “Hayat Ağacı”, *Türk Kültürü*, S. 353, (Eylül 1992), s. 549.

¹⁰⁸ Kerim YUND: “*Türk Folklorunda Eski Uygarlıklardan Kalma Sanık ve İnançlar*”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.I, Ankara 1986, s. 305-306.

Türk boylarının menşeleri hakkında söylenen efsanelerde ağaç önemli yer tutmaktadır. Uygur efsanesinde Uygur hakanlarının ağaçtan türedikleri söylenir. Kara-Kurum çaylarından sayılan, birine Toğla, diğerine Selenge adı verilen iki nehrin birleştiği yer Kamlancu'da kışın yapraklarını dökmeyen, çam fıstığı gibi meyvası olan iki ağaç yetişir. Birgün bu ağaçların üzerine gökten bir ışık iner. Uygur halkı bu duruma şaşırır ve gidip baktıklarında ağaçlardan iki erkek çocuğun türediğini görürler. Onları alıp büyütürler ve ebebeynlerinin ağaçlar olduğunu söylerler. Çocuklar da ağaçlara anne-babaya gösterilen saygıyı gösterirler.¹⁰⁹ Dede Korkut Kitabı'nda adı geçen Basat "atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan" der. Oğuz destanlarında Kıpçak boyunun menşei hakkında da ağaçtan türeme rivayetine rastlanır. Oğuz Han'ın bir sefer dönüşünde, savaşta ölen bir askerinin eşi ağaç kovuğunun içinde bir oğlan doğurmuştu. Oğuz Han bu çocuğu evlâd edindi ve Kıpçak (ağaç kovuğu) adını verdi.¹¹⁰

Eski Türk inançlarında, en çok saygı duyulan ağaç kayın ağacıdır. Kayın ağacı yalnız ayin törenine katılan bir unsur değil, fakat bizzat kendisine tapınılan mukaddes bir varlıktır.¹¹¹

Siyenpiler, kurbandan sonra kayın ağaçları dikerlerdi. Bunlardan tanrılık ve kutlu orman meydana gelirdi.¹¹²

Hemen hemen tüm ruhanî törenlerde kayın ağacı kullanılmıştır. Sagaylar, her üç yılda bir dağ tepesinde kurban kesip, ayin yaparlar. Ayinlerde kullanılan kurbanlıklar kesildikten sonra, önce üç kayın ağacına on dokuz par-

¹⁰⁹ Ali Abbas ÇINAR: A.g.e., s. 170-171.

¹¹⁰ Abdülkadir İNAN, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 64-65.

¹¹¹ A.g.e., s. 64-65.

¹¹² A.g.e., s. 3.

ça beyaz, kara, mavi, kızıl şeritler asar; kayın ağaçlarını birbirine ipek ipele bağlarlar.¹¹³

S.D. Maynagaşev'in izlediği Beltirlerin dağa kurban vermesi ayinini anlatan makalede kutsal orman ve ağaç kültü göze çarpar. Ayinin yapıldığı ormanlığın nihayetinde ayrı duran dört ağaç bulunuyor ki bunlar mukaddes dört kayın ağacıdır. Bu ağaçlardan hangisi kurur, yahut bir sebeple yıkılırsa onun yerine bir ağaç biteceğine inanılır.¹¹⁴

Karaçay'da "Cangız Terek" (Yalnız Ağaç) adı verilen ve Karaçaylıların kutsal olduğuna inandıkları büyük bir çam ağacı vardı. Malkarda da böyle bir kutsal ağaca Malkarlılar "Ravbazı" adını vermişlerdi. Eski Karaçaylılar baharın başlangıcında Cangız Terek'in yanına gidip, ona kurbanlar adarlar, dualar ederlerdi.¹¹⁵

Kutsal kabul edilen ağaç türleri arasında kayın ağacı en rağbet görenidir. Kayın ağacının eski Türkler arasındaki önemi ve kullanımını izâh daha ayrıntılı bir çalışma gerektirmektedir. Kayından başka kutsal kabul edilen ağaç türleri arasında karaçam, iğde, öd, çınar ve ayva ağaçları da vardır.

Kutsal ağaçlardan biri de Hayat ağacı idi. Çok büyük olan bu ağacın milyonlarca, daha doğrusu yeryüzündeki insanların sayısı kadar yaprağı vardır. Bir insan ölünce, bu ağaçtan da bir yaprak düşeceğine inanılır. Bu ağaç da diğer hayat ağaçları gibi bir su kaynağında bulunmaktadır. Çok eskiden beri Hayat ağacı ile ilgili inançlar, Ortaasya mitolojisinde mevcut idi. Yakut Türklerine göre yalnız ilk insan, yani Adem ile Havva değil, bütün diğer mahlûklar da bu ağaçtan besleniyorlardı. Büyük tanrılardan biri olan "Doğum Tanrıçası"

¹¹³ A.g.c., s. 54.

¹¹⁴ A.g.c., s. 55.

¹¹⁵ Ufuk TAVKUL: a.g.m., s. 304.

Kübey-Hatun da bu ağacın içinde bulunuyordu. Tıpkı Altaylıların “Doğum Tanrıçası” Omay-Hatun gibi.¹¹⁶

Yakutlar, karaçam ağacını sayarlar. Çocuğu olmayan Yakut kadını karaçam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua eder.¹¹⁷ Ayrıca, sekiz dalı olan bir ağacın yeryüzünün altın çekirdeğinden gökyüzüne yükseldiğine inanıyorlardı. İlk insan burada doğmuştu ve ağacın gövdesinden çıkıp yükselmiş bir kadın tarafından emzirilmişti.¹¹⁸

İslâm gelenekleri arasında cennette bulunan güzel gölge yapan Tûbâ ağacı vardır. Türk-İslâm Ansiklopedisi’nde “Sıdret-ül-Münteha” arşın sağ yanında, yaratıkların geçemediği, Allah’ın “Zât Âlemi” dikkate şayan bir anlamdadır. Mevlana’nın: “Dünya bir ağaçtır. Biz onun meyveleriyiz.” ifadesi; cennetteki hayat ve irfan ağacının mevkii bilinmektedir.¹¹⁹

Hayat ağacının İslâmiyetten sonra da İslâmi inançlar içinde devam ettiği çeşitli örnek ve açıklamalarda görülmektedir. İslamiyeti kabul eden Türklerde kutsal ağaç konusunda bir süre, önceki inanışların etkisi devam etmiş, fakat sonra İslamiyet ile gelen “selvi”, “zeytin”, “hurma” onların yerini almıştır. Selvinin Çin’de ölümsüzlüğün, İran’da Zerdüşt’ün temsilcisi olduğu ve İslâmiyetin ilk yıllarında Türklerde de “selvi” ağacının çok kutsal olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁰

Kastamonu’da kabakulak hastalığı için bir yumurta yazılıp, ayva ağacı dibine gömülür. Orada eridikçe hastalığın da geçeceğine inanılır. Bazı köylerin meydanlarında veya ormanlarda ulu çınarlar vardır. Gıcısı ve odunu alın-

¹¹⁶ Bahaeddin ÖGEL, *Türk Mitolojisi*, a.g.e, s. 96.

¹¹⁷ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 39.

¹¹⁸ Nevill DRURY: a.g.e., s. 55.

¹¹⁹ Hikmet TANYU: “*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*” a.g.m., s. 131.

¹²⁰ Ayten SÜRÜR: a.g.t., s. 195.

maz, bu döküntüler dibinde çürür. Bu ağaçlar için “geceleri secdeye eğiliyor” şeklinde inanışlar vardır.¹²¹

Eski Türkler cin çarpması hadisesi karşısında, böyle olan adamın yüzüne su serperler, sonra “kovuç, kovuç” denir. Üzerlik ve öd ağacı ile tütsülenir. “Kovuç”, “kaç, kaç” demek olsa gerektir.¹²²

Halk arasında bugün dahi iğde ağacının dalları ve meyvasının çekirdekleri kara ağaç, ardıç, kayın, karaçam gibi ağaçların dalları kem göze karşı nazarlık olarak kullanılır.¹²³ Bitkilerin büyüsel ve sağaltma değerleri söz konusu olduğunda, bu, bitkinin göğe ait prototipinden ya da ilk olarak bir tanrı tarafından toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Hiç bir bitki kendi başına değerli değildir, ancak bir arketipe katılımla ya da onu dindışı mekândan tecrit ederek kutsallaştıran belirli davranış ve sözlerin tekrarıyla değer kazanır.¹²⁴

Osmanlı Türkleri, hayat ağacından herbiri bir insanın kaderini içeren milyon yapraklı bir ağaç olarak söz eder.¹²⁵ Osman Gazi, Osman oğullarının kuruluş tarihlerindeki kayıtlarından öğrenildiğine göre, bir rüya görür. Rüyasında Şeyh Edebalı'nın koynundan bir ay doğar, gelip kendi koynuna girer. Ayın koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç çıkar, gölgesi dünyayı tutar. Gölgenin altında dağlar, sular vardır. Ağaç, su, dağ kültlerinin bir arada bulunuşu ve bu ağacın “hakimiyet ve soyun devamını ifade etmesi bakımından Hayat Ağacı'nı sembolize eder.¹²⁶

Ağacın kutsallığı sadece Türklerde değil, hristiyan topluluklarda da gözlenmektedir. Kuzeydeki şamanizm unsurlarının görüldüğü kavimlerin ağaç

¹²¹ Abdülkerim ABDULKADİROĞLU: “Kastamonu’da Dini Folklor ve Dini ve Manevi Halk İnanışları”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1987. s. 7.

¹²² Abdülkadir İNAN: Eski Türk Dini Tarihi, a.g.e., s. 131.

¹²³ Ahsen TURAN: a.g.m., s. 553.

¹²⁴ Mircea ELIADE: Ebedi Dönüş Mitosu, a.g.e., s. 43.

¹²⁵ Nevill DRURY: A.g.e., s. 55.

¹²⁶ Ahsen TURAN: A.g.m., s. 552.

kültü hristiyanlara geçerek noel ağacı âdeti olmuş, şimdi de bazı müslüman Türk ailelerine bu âdetin yavaş yavaş geçmekte olduğunu görüyoruz. Hristiyanlar bu ağaç kültürünü Hz. İsa'nın doğumu hakkındaki bir efsaneye bağlayarak kitaba uydurmuşlar ve ona dinî bir mahiyet vermişlerdir.¹²⁷

Bilhassa Hristiyan Orta çağ mistik şiirinde ağaç Allah'ın bir sembolü olmuştur. İsa'nın ağaca benzetilen -dünya ağacı- olarak görülen, çarmıha gerildiğine inananlarca haçı insanları tekrar cennete götürecek bir kutsal hayat ağacı olarak benimsenmiştir

Hâlen, hristiyan kilisesinde -İsa'nın Kudüs'e girişini hatırlatmak üzere- paskalyadan bir pazar önce, dallar takdis edilmektedir. Bilhassa Katolik ve Ortodoks âyinlerinde dal demeti baş üzerine sürülmekte, dokundurulmaktadır.¹²⁸ XVI. yüz yılda İngiltere'de bazı otları toplarken kullanılan iki tılsım* formülü bu bitkilerin sağaltma değerlerinin nereden kaynaklandığını göstermektedir: Bunlar ilk olarak (yani, ab origine) kutsal Calvary* tepesinde, yeryüzünün merkezinde yetişmişlerdir.¹²⁹

Hristiyanlar ağaç kültürünü tahrip ettikleri kitaplarına dahil ederek yaşatmaktadırlar. Müslüman Türklerde durum biraz daha farklıysa da ağaç kültürü inancı devam etmektedir. Türkler müslüman olduktan sonra dinen uygun olmadığı halde günlük yaşamlarında ağaç kültürünü islâmi imiş gibi, çeşitli uygulamalarla, inanarak yaşatmaktadırlar. Müslüman olmayan Türkler arasında ise eski Türk dininde olduğu gibi ağaç kültüne olan inanç sürdürülmektedir.

Araplar da İslâm'dan önce "ağaç"a önem verir, sayarlardı. Araplar arasında meleklerin ve cinlerin ağaçları ziyaret ettiğine inanılmakta, şifa niyetiyle

¹²⁷ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 202.

¹²⁸ Hikmet TANYU: "*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*", a.g.m. s. 130.

* Tılsım: Kullanılan tılsımın anlamı "otları toplayıp İsa'nın yarasına süreceğiz" dir.

* Calvary: İsa'nın çarmıha gerildiği yer.

¹²⁹ Mircea ELIADE: *Ebedi Dönüş Mitosu*, a.g.e., s. 43.

adak adanmaktaydı. Ayrıca bazı putlar hurma ağacından yapılmıştı. Hüdeybide bölgesinde Rıdvan Biati'nın altında yapıldığı Semüre adlı ağaç, İslâmiyetin ağacı kutsallaştırmayı reddetmesine rağmen, bir kısım halkın tarihi ağacı ziyaretine başlaması üzerine Halife Ömer tarafından kestirilmiştir.¹³⁰

Türklerin büyük çoğunluğu İslâmiyeti kabul ettikten sonra da eski müşriklik devrindeki inanç ve göreneklerini, büsbütün bırakmamışlardır. Kutlu sayılan ağaç ve çalılara nezir niyetiyle paçavra parçası bağlamak âdeti, gerçek din adamlarının yasak etmelerine rağmen, zamanımızda bile müşahade edilmektedir.¹³¹

Yukarıda da izah edildiği gibi ağaç kültüne dair sürdürülmekte olan uygulamalar bugün daha çok dallarına paçavra bağlamak, ya da dibinden alınan toprağın şifalı olduğu şeklindedir. Diğer uygulamalar bugün yoğun olarak devam ettirilmemektedir.

Yaygın olarak karşılaştığımız ağaca bez, paçavra bağlamanın yanısıra ağacın dibine para ve taş atıldığı da olur. Bu ağaçlar kesilmez, başka yere götürülmez, yakılmaz. Ancak bulunduğu yerde yakılmasında bir mahzur görülmez. Bu yasaklara uymayanların çarpılacağına, sakat kalacağına, başına bir kaza geleceğine veya öleceğine inanılır. Bu tür ağaçların kurumaları, halkın dertlerini yüklenmelerini, bu dert ve ızdıraplara dayanamamalarına bağlanır.¹³²

Eski Türk dini kalıntılarını muhafaza eden müslüman Türkler de, özellikle olan ağaçlara, “bay kayın”, bay çavul” derler ve bunlara “nezir” diye paçavra bağlarlar.¹³³

¹³⁰ A.g.m., s. 130.

¹³¹ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 204.

¹³² Abdurrahman KÜÇÜK: “*Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış*”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 243.

¹³³ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 146.

sürmektedirler. Buradan alınan toprak, ağacın kökünün açığa çıkmasına neden olmuştur.¹³⁷

Adana civarında yaşayan ahalinin âdet ve inançlarını tespit eden bir öğretmen, Dört Yol ile Çay arasında bulunan bir ağaçtan bahsediyor. Halk bu ağaca “Cennet Ana” demektedir. Bu ağaç çocuk hastalıklarını tedavi eden kutlu ağaçtır. Hasta çocuk bu ağaca paçavra bağlar ve öper.¹³⁸

Yukarıda verilen tüm misâller ve saha araştırması sonucu vardığımız neticede diyebiliriz ki eski bir Türk inancı olan ağaç kültü günümüzde yoğun olarak varlığını hissettirmektedir. Halkın bu konudaki inancı öylesine yoğundur ki neredeyse biri gidip herhangi bir ağaca bir paçavra bağlayıp adak adasa, ertesi gün o ağacın kutsallığına büyük bir çoğunluk inanacak durumdadır.

Bu nevi kuvvetli ağaç inancı paralelinde yapılan bir takım davranışlar ve dileklere değinmek gerekirse; iplik, bez, çaput bağlama, özellikle kırmızı bez ya da şerit bağlama, ağaca çivi ya da nal çakma, ağaç etrafında dönme, ağacın oyuğundan geçme vb. gibi davranışların şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, yaşamak, yaşatmak, evlenmek, kısmetini açmak, para sahibi olmak gibi dilekler için yapıldığı tespit edilmiştir.¹³⁹

Aynı çerçevede ele aldığımız ağaç ve orman kültürleri meseleye “kültler” açısından baktığımızda birbirine pek de yakın kavramlar değildir. Buraya kadar ele aldığımız ağaç kültü değerlendirmesinden sonra orman kültürünün özelliklerine değineceğiz. Orman kültü günümüzde ağaç kültü kadar yaygın değildir. Bunun açık sebebi insanların gelişen teknoloji ile ormanlık alanlardan uzaklaşmalarıdır. Bu durum, insanların hayatlarında eskiden ormanların, avlanma veya orman mahsulleri açısından önemli bir yeri varken artık bu duru-

¹³⁷ A. Yaşar OCAK: a.g.e, s. 205.

¹³⁸ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 186.

¹³⁹ Hikmet TANYU: “*Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar*” a.g.m., s. 139.

mun geçerli olmayışı şeklinde yorumlanabilir. Ancak, kutsal bir kült olarak olmasa da milli gelir ve zenginlik kaynağı olarak tüm dünyada ormanlar yasalarla korunup, geliştirilmektedir.

Ötüken ormanlarının (Ötüken yış) Gök Türkler ve Uygurlar devrinde bütün Türklerce mukaddes sayıldığını biliyoruz. Orman kültü ilkel toplulukların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçindikleri devrin hatırasıdır.¹⁴⁰

Orman kültü kuzeyli çağdaş avcı uluslarda en önemli kültürlerden biridir. Yakut avcıları dokuz nefer orman tanrısı ruhu bulunduğuna inanırlar. Bu ruhlar avcıları korurlar, onlara bereketli av ihsan ederler. Orman ruhlarına her avcı kurban sunabilir, kamın aracılığına ihtiyacı yoktur. Buna bakılırsa orman kültürünün çok iptidaî bir devrin, kamların dahi bulunmadığı çağın, kalıntısı olduğuna hükmetmek icâp eder.¹⁴¹

Sığırların bulaşıcı hastalığına Başkurtlar “ölet” derler. Bu hastalık, insanlara benzeyen periler güruhudur. Bunların zaman zaman Ural dağlarına “hac” kılmak için geldikleri rivayet edilir. Bu öletler için, ormanlara ya da kırlara ekmek, yağ ve başka yemekler konulmaktadır.¹⁴²

Orman ruhlarına “Bay Bayanay” denmektedir. Bu ruhlar avcıları korurlar, onlara bereketli av ihsan ederler. Şor avcılarının inanışlarına göre bu ruhlar avcının temiz ve doğru sözlü bulunmasını isterler; avcı ava çıkacağı gün cinsî münasebette bulunmamalıdır. Avcıların evde kalan aile üyeleri de temizliğe riayet etmelidir. Avcılar dönünceye kadar obada oyun, şakalaşma, eğlence yasaktır, çünkü orman ruhları böyle şeylerden hoşlanmazlar. Bununla beraber bu ruhlar avcılardan hikâyeler, masallar dinlemeyi severler.¹⁴³

¹⁴⁰ Abdülkadir İNAN, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.c. s. 62.

¹⁴¹ A.g.c., s. 63; Bekir ŞİŞMAN: a.g.m., s. 128.

¹⁴² Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 164.

¹⁴³ A.g.c., s. 39-40.

Ormanlarla ilgili tüm bu inançlar ve uygulamalar yerleşik hayata geçilmesi, ziraatin öğrenilmesiyle değişmiş ve orman ruhları kötü kabul edilmişse de bazı milletlerde aksi görülmüştür.

Hayat şartları ve dinî telâkkileri bakımından epeyce gelişmiş ve yükselmiş olan bazı milletler orman kültürünü yeni dinlerine sokmaya muvaffak olmuşlardır. Meselâ, İran'da Makû Hanlığında yaşayan Karakoyunlu Alevî Türkmenlerde orman kültürü V. Gordlevski tarafından tesbit edilmiştir.¹⁴⁴

Günümüzde, Noel zamanında süslenen çam ağaçlarını, kutsallaştırmalar, bunlarla ilgili ayinler, evlerde bunlara en önemli mevkiî vermeler, onun çevresinde toplanıp Noel ilâhileri söylemeler, eski ağaç ve orman kültür kalıntılarının aynı canlılıkla yaşayışını en modern toplumlarda gösterdikten başka hristiyan olmayan toplumların ev ve mağazalarında da yerini almaktadır.¹⁴⁵

Buraya kadar olan kısımdan da görüleceği üzere ağaç kültüründe kayın ağacının mühim bir yeri vardır. Öyle ki, neredeyse ağaç kültürünü tek başına “kayın ağacı kültürü” diye nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Kayın ağacı, eski Türklere göre yeryüzünde ilk insanla birlikte yaratılmış kutsal bir varlıktır. Ağacın kutsal kültür olarak kabul edilmesine sebep olan unsur, bu inanış gibi görünmektedir. Aslında kutsallaştırılan ağacın etrafında böyle bir efsane vücud da getirilmiştir diyebiliriz. Neden tür olarak özellikle kayın ağacının daha çok tercih edildiği hususunda ise, eski Türklerin coğrafyalarında kayın türünün fazlalığını öne sürebiliriz.

d- Su Kültü

¹⁴⁴ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.c., s.62.

(Geniş bilgi için bkz.: V. GORDLEVSKİ: “*Karakoyunlu*”, *Azerbaycan'ı Tetkik ve Tettebbu Cem. Ahbarı*, Bakû 1927, No: 4, 5, 13).

¹⁴⁵ Hikmet TANYU: “*Dini Folklor ve Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma*”, *A.Ü. İ.F. Dergisi*, C. 21, s. 141.

Su, Allah'ın insanlara lütfettiği en büyük nimetlerden biridir. Öyle ki insan vücudunun sağlığı için su vazgeçilmez unsurdur. Ziraat alanında, enerji elde etmede, temizlikte ve daha birçok yerde su insanların kullandıkları en önemli maddedir. Büyük şair Fuzulî de su üzerine bir kaside yazmış ve onun niteliklerini överek, önemini arzetmiştir. Kur'anda da "hayatı olan her şeyi sudan yarattık" denilir.¹⁴⁶ Sudan yaratılış (aquatik kozmogoni, tarihî hayatı periyodik olarak yeniden doğuran tufan, yağmur), doğum ve diriliş düşünceleri arasında çok yakın bağlantı Talmud'daki şu deyişle de onaylanmaktadır: "Tanrı'nın üç anahtarı vardır, yağmur anahtarı, doğum anahtarı, ölüleri ayağa kaldıran anahtar."¹⁴⁷

Suyun insanlarla olan bu yakın alâkası sonucu geçmişten bu yana suyun gücüne ve kutsallığına inanılmıştır. Eski Türk Dini kültürleri arasında ise su genellikle dağ, kaya kültürleriyle birlikte anılmıştır. Kutsallığına inanılan su kültür günümüzde şifalı olduklarına inanılan birer adak adama unsuru olarak kullanılmaktadır.

Türk destanlarında da suya çok fazla yer verilmiştir. Destanlar içinde yer alan su motifinde suyun kutsallaştırılmış olduğunu görmekteyiz.

Eski Türklerin "Yaradılış Destanı" evrenin uçsuz, bucaksız sularla kaplı olduğunu, Tanrı'nın kadını sudan yarattığını anlatır. Oğuz Kağan da Gök, Dağ, Deniz adlı çocuklarının anasını bir gölün ortasındaki ağacın kovuğunda bulur. Göç Destanı'nda susuzluk Türklerin yurtlarından ayrılmalarına yol açar. Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan suya haber sorar ve onu över.¹⁴⁸

Altay Türklerinin Yaradılış Destanı'nda; her şeyden önce, hiçbir şey yokken, yalnız Kara Han'la su vardı denilir. O kozmogoniye göre, bütün âlem

¹⁴⁶ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yay., C.II, İstanbul, s. 10837. (Geniş bilgi için bkz. Enbiya Suresi).

¹⁴⁷ Mircea ELIADE: Ebedi Dönüş Mitosu, a.g.e., s. 71.

¹⁴⁸ Büyük Larousse Sözlük, a.g.e., s. 10837.

sudan yaratılmıştır. Su evrenin ilk maddesidir. Cengiz devrinde su kutsal olduğu için çamaşırlar ve muhtelif eşyalar su ile yıkanmazdı. Çamaşırlar kirlenince atılırdı, kaplar otlarla temizlenirdi. Cengiz yasasına göre suya bevleden adam idam edilirdi.¹⁴⁹

XI. yüzyılda İrtiş ırmağı boylarında yaşayan Kimek, Kıpçaklar, Gandizî'ye göre, İrtiş ırmağına taparlar, su Kimeklerin tanrısı derlerdi.¹⁵⁰

Türklerin en eski tarihlerinden bu yana “su, ırmak” kültleri en saygı duyulan varlıklardandır. Lena ve Yenisey nehirleri bir kıt'ayı baştan başa kesip geçen, büyük ırmaklardı. Bu sebeple Yakutlar ve diğer Türkler, bu ırmakların kaynağını, dünyanın başlangıcı ve denize döküldükleri yerleri de, sonu olarak kabul ederlerdi. (Sibiryâ efsanelerine göre), bu nehirlerin kaynağı, cennette idi. Yani onlara göre, bunlar kaynaklarını cennetten alan, gökten inen ve bir süre yeryüzünde aktıktan sonra denize dökülerek, yeraltı dünyasında kaybolan, kutsal suları. Bu inanış, Ortaasya mitolojilerine hâkim olan, umimî bir prensipti.¹⁵¹

İstanbul'daki ayazmaları kutlu sayma âdeti müslümanlara Rumlardan geçmiştir. Bu hurafe, Türklerin eski dinlerindeki kutlu pınar kültürüne de uygun düşmüştür.¹⁵²

Anadolu'da ilk çağda yaşayan eski kavimlerin kutsal pınarları sonradan hristiyan azizlerinin pınarları (Hagiasma: Ayazma) halini almış, aynı yerler Türklerin yerleşmesinden sonra Orta Asya inançlarının da nakledilmesiyle müslüman Türk pınarları ve çeşmeleri olmuştur.¹⁵³

¹⁴⁹ Ziya GÖKALP: *Türk Töresi*, İstanbul 1990, s. 41; Bekir ŞİŞMAN: A.g.m., s. 128.

¹⁵⁰ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 9.

¹⁵¹ Bahaeddin ÖGEL: *Türk Mitolojisi*, a.g.e., s. 307.

¹⁵² Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dini Tarihi*, a.g.e., s. 203.

¹⁵³ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 18.

Bugün sürdürülmekte olan su üzerinden atlama, birbirlerinin üzerine su serpme, nevrûzda soğuk su ile yıkanma, yeni-gün suyu ile el yüz yıkama, hayvanları sulama, su dolu-ana motifi su kültü ile ilgili eski Türk inancının devamlılığını göstermektedir.¹⁵⁴

Büyük İslâm bilgini El-Birûnî' El-Asarü-l- Bakiye adlı eserinde Oğuzların çok bereketli bir pınar yanındaki kayaya taptıklarını, secde ettiklerini yazmıştır.¹⁵⁵

X. asrın İslâm coğrafyacılardan İbn el-Fakih'in verdiği malûmata göre Barshan Türkleri Isık gölü takdis eder ve ona saygı duyarlardı. Eski Oğuzların ve Moğolların suya girmedikleri ve hiç yıkanmadıkları hakkında Arap kaynaklarının verdikleri mübağalalı haberler bu su kültü ile ilgilidir.¹⁵⁶

Timur devrinde “Kadis'ten Semerkant'a Seyahat” adlı eserde Horasan ile Semerkant arasında hattı fasıl teşkil eden.... halkın rivayetine göre, şehrin civarındaki muazzam dağda bir pınar vardır, şayet bu suya çirkef gibi bir şey düşecek olursa, derhal bir fırtına koparmış. Ahali derhal dağa koşarak, pınarı temizlerler ve fırtına hemen durgunlaşmış.¹⁵⁷

Eski Türklerden bugüne erişen bir âdet vardır ki yine burada da suyun yoğun kullanımı mevcuttur. Kurşun dökme adı verilen ve su kullanılarak, çeşitli sıkıntılardan yahut göz değmesi gibi hallerden kurtulabilmek için yapılan işlemde faydalanılan su da halk tarafından mukaddes sayılır.

Başkurtlar buna “Kut Kuyuv” derler. Onların inançlarına göre insan korkar ya da başka sebeple hastalanırsa ona “kut kuymak” (kut; ruh, can demektir), yani “can dökmek” gerekir. Bu uygulama şöyledir: Kurşun (Başkurtça

¹⁵⁴ Abdulhalûk ÇAY: *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*, T.K.A.E. Yay.: 88, Ankara 1988, s. 204.

¹⁵⁵ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e. s. 40.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 41.

¹⁵⁷ Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri*, a.g.e., s. 31.

kurgaş) ateşte eritildikten sonra hastanın başı üzerine konulan kap içinde bulunan suya dökülür. Hastaya bu sudan bir yudum içirilir.¹⁵⁸

Aynı âdet ve inanmalar günümüz müslüman toplumunda sürdürülmektedir. “Kurşun dökme” adı verilen bu uygulamalarda kullanılan kurşunun içine döküldüğü su bugün de kutsal kabul edilir. Bu sudan içirildiğinde hastalıklara iyi geldiğine, evin çeşitli yerlerine serpildiğinde rahatsızlıklar ortaya çıkaran unsurların bu su ile yok olacağına inanılır.

Suyun üzerinden geçen kişiyi büyü tutmayacağı, yeni bir eve taşınırken ayna, su ve mushaf götürmenin uğur getireceği; doğumu kolaylaştırmak için gebe kadının, kolay doğum yapmış birinin avucundan su içmesi gerektiği, gece ateşe su dökenin başına kötülük geleceği, güvey evine girerken gelinin etrafa su serpmesinin uğur getireceği, Anadolu’nun bazı yörelerinde bugün yaşayan inanışlardır. Anadolu folklorunda suyun en belirgin özelliği, maddi ve manevî kirleri temizlemesidir. Nitekim ruhî olarak kirlendiği varsayılan kişi ya da eşyayı temizleme yollarından en etkilisi suyla kırklama’dır.¹⁵⁹

Akan suların da kutsal olduğu inancı halen korunmaktadır. Bir kült olarak algılanmasa da bugün akan ırmak, dere gibi sulardan medet umulur. Herhangi bir dilek bir kağıda yazılıp akan suya bırakıldığı takdirde, dileğin kabul olacağına inanılır. Bu uygulama tamamen eski su kültürünün bir yansıması olduğu halde dileğin yazıldığı kağıda bir de dua yazılır. Yazılan dua göstermektedir ki, eski Türk dini kültürleri, İslâm dini içine zaman içinde unutulması gerekirken sokulmuş ve uyumu sağlanmıştır.

“Ya Vedût, ya Vedût, ya Vedût...” şeklinde yazılıp, muhakkak Cuma günü selâdan önce akan büyük bir suya atılan dileğin akâbinde şunlar söylenir: “Elimi salladım ulu deryaya, yalvarırım ulular ulusu Mevla’ya, muradımı iste-

¹⁵⁸ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.c, s. 163.

¹⁵⁹ *Büyük Larousse Sözlük...*, a.g.c, s. 10837.

rim önümüzdeki Cuma'ya.. "Aynı işlem kötülük yapmak maksatlı dilekler için de yapılmaktadır."¹⁶⁰

Anadolu'da kişi veya kişilere yapılmış olduğu tahmin edilen büyülerin, büyülü olduğuna inanılan eşyaların, muskaların, akarsuya atılması uygulaması da suyun temizleme, arıtma, büyüü bozma fonksiyonuna bağlı olarak hâlâ yaşamaktadır.

Anadolu folklorunda suyun önemli bir yeri vardır. Temizliğin, iyiliğin simgesi sayılır. Anadolu'nun bir çok yöresinde sular ve su kaynakları üzerine çeşitli efsaneler anlatılır ve genellikle su kaynaklarının oluşumu doğaüstü bir güce bağlanır. Özellikle sıcak su kaynakları, çoğunlukla yakınındaki bir yatacın kerameti olarak yorumlanır.¹⁶¹

Suyun gücüne olan inanç o kadar yaygındır ki, Anadolu'nun bir çok şehrinde, köy ve kasabasında şifalı olduğuna inanılan pınarlar, çeşmeler, kaynaklar ve gözeler vardır. Bunlar özellikle velî kabul edilen kişilerin mezar ya da türbeleri yakınlarında daha çoktur. Ayrıca eski değirmenlerin sularının da şifalı oldukları düşünülür. Dikkat edilecek olursa böyle değirmenlerin hemen hepsinin etrafında oluşmuş birer menkâbe yer alır. Bu menkâbeler sonucunda değirmenin suyu da kutsallaşır. Halk arasındaki bu eğilimi su kültüne dayandırmak yanlış olmayacaktır.

e- Ateş ve Ocak Kültü

Yıldırımın çakışı, yanardağın dehşeti ve lavın korkunç akışı, kavurup öldürücü güce sahip oluşu, onun canlılık, hareket ve eriticilik hassası olması,

¹⁶⁰ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 63.

¹⁶¹ *Büyük Larousse Sözlük...*, a.g.e., s. 10837.

ayrıca kıvılcım çıkarışı, alevi ve sesi, onda özel, gizli ve derin bir güç, hatta gizli bir ruh sezdirmekte insanı etkilemektedir.¹⁶²

Ateşin kaynağı olarak, ateş kültüne inanan bir çok kavim değişik inançlara sahiptir. Bu inançların her birinin etrafında bir menkâbe oluşturulmuştur.

Ateşin kaynağı hakkındaki düşünceleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Bazı mitlere göre ateş, tanrıçalar tarafından insanlara verilmiştir.
2. İnsan ateşi tanrılardan çalmıştır.
3. Ateşin kendisi tanrı veya tanrıçadır.
4. Ateş, tanrının gücünü gösteren bir işarettir.
5. Ateş, kendine mahsus bir ruhtur. Onun bir ruhu vardır.
6. Ateş bir devdir veya Helios adlı (Güneş) devin yeryüzüne inmiş ve evcilleştirilmiş yavrusu olan devdir.

Bu altı şıktan biri olarak düşünülen ateş onun kutsallaştırılmış olmasında rol oynar.¹⁶³

Ateşin güneşten çıkmış sayıldığı ve ona ibâdetle göğe, yıldızlara tapma arasında yakınlık görülmüştür. Güneşe tapınma inancının daha önce olduğu sanılmaktadır.¹⁶⁴

En eski çağlardan günümüze kadar bir çok kavim, ateşi kutsal kabul etmiş ve tanrılaştırmıştır. Ateş hem iyiliğin hem kötülüğün temsilcisidir.

¹⁶² Hikmet TANYU: “*Türklerde Ateşle İlgili İnançlar*”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV, (Ankara, 1976), s. 301-302.

¹⁶³ A.g.t., s. 285-286.

¹⁶⁴ A.g.t., s. 285-286.

Ateş temizleyicidir, şifa, güç-kuvvet ve bereket vericidir. Hem korkutucu ve cezalandırıcı, hem yardım edicidir.¹⁶⁵ Mahşer ateşi söz konusu olduğunda ateşin sayılan özellikleri üzerine Mircea Eliade; aslında ateş dünyayı yenilemektedir, bunun sonucunda “ihtiyarlığın, ölümün, çürüme ve yozlaşmanın olmadığı, ebediyen canlı, ebediyen büyüyen, ölümlerin ayağa kalktığı, canlıların ölümsüzlüğe kavuştuğu, dünyanın baştan aşağı yenilendiği yeni bir dünya kurulacaktır. Nihai felâket (cehennem) tarihe son verecek ve insana yeniden ebediyet ve güzellik sağlayacaktır, yorumunu yapmaktadır.¹⁶⁶

Türkler, ateş kültürünü çok erken çağlarda tanımışlardır. Sibiryâ’daki komşuları ise bu noktada Türklerden geri kalmışlar ve bu durum Ortaasya Türkleri ile kendilerini ayıran belli başlı bir ayrılık gibi ortaya çıkmıştı. Ateşi bilen ve ateşi insanlık için faydalı bir yöne sevk eden Ortaasyanın medenî Türk kavimleri gittikleri bölgelere kültürlerini de götürmüşlerdir. Bir Altay efsanesine göre, ateşi bulan insan değil, Tanrının gökteki kızlarıdır. Yakut Türkleri de ateşin gökten indiğine inanırlardı.¹⁶⁷

Altaylılar’a göre güneş, ana, ay, atadır. Güneşi yerde ateş temsil eder.¹⁶⁸ Ateşin icadı hakkındaki Türk varyantlarından biri şu şekilde rivayet edilir:

Büyük Tanrı Ülgen ilk insanı yaratır. İlk insan önce sebze ve meyva yer. Sonra Ülgen ona et yemesini buyurur. Et yemek için ateşe ihtiyaç duyulur. Ülgen gökten bir kara bir ak iki taş getirir. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurur, otlar ateş alır. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip, “Bu ateş atamın kudretinden taş düşmüş ateştir.”

¹⁶⁵ A.g.t. s. 307.

¹⁶⁶ Mircea ELIADE: *Ebedi Dönüş Mitosu*, a.g.e., s. 121.

¹⁶⁷ Bahaeddin ÖGEL: *Türk Mitolojisi*, a.g.e., s. 54-55.

¹⁶⁸ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 29.

der. Bundan dolayıdır ki Altaylılarda ve Yakutlarda ancak çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır.¹⁶⁹

Yakutlar, and törenlerini ateş ve ocak karşısında yaparlar. Kamlık inancında yapılan her törende muhakkak ateş bulunur, kurbanlık hayvan hangi ruh için olursa olsun bir parçası önce ateş ruhuna sunulur. Beltirlerin Gök-dağ kurbanı töreninde de ateş, âyinin merkezini teşkil etmektedir.¹⁷⁰

Bir çok kavmin inanç sisteminde yer alan ateş ilâhı ve kültürünün en geniş tezahürü Hindistan'da ve İran'da olmuştur. Nitekim ateşin ilâhi bir güç olarak somutlaştırılmasının en belirgin örneği Hindistan'daki ateş ilâhı Agni'dir. Hintlilere göre Agni, önceleri ocak ateşi ile ilgili görülürken daha sonra kurban ateşine bağlandı ve böylece insanlarla diğer ilahlar arasında aracı olan, kehanette bulunan, tanrılara insanların kurbanlarını takdim eden ilahi bir varlık olarak kabul edildi. İran'da eski Zervanizm* ile Zerdüştiliği birleştiren Mecûsîlikte* de ateş kültürünün önemi büyüktür. Eski Mısırlılarda ateş hem temizleyici hem de ölüm ötesi ceza unsuru idi. Yunan mitolojisine göre Zeus insanları cezalandırmak için onlardan ateşi almış, ancak Prometheus onu çalıp insanlara geri vermiş ve bu yüzden ateş kahramanı olarak tanınmıştır.¹⁷¹

Zamanımızda, Japonlarca Güneş bir ilâh mertebesinde. Ayrıca kutsal yanardağ inancı da sürmektedir.¹⁷²

¹⁶⁹ A.g.c, s. 66.

¹⁷⁰ A.g.c., s. 71.

* Agni: Ateş Tanrısı. Vedizm'in kurban tanrılarından olan Agni, ateşin her çeşidini özellikle de kurban ateşini adlandırır. Gökte şimşek ve güneş, yerde ocak tanrısıdır. (Geniş bilgi için bkz.: O. HANÇERLİOĞLU, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975).

* Zervanizm: İran'da Zerdüş öncesi tapınılan Zervan adlı bir tanrı ve dini. Sözlük anlamı "zaman" demektir.

* Mecûsîlik: İyilikçi tanrı Ahura Mazda'nın dini. Çok tanrıcı İran'lıların dini. (Geniş bilgi için bkz.: O. HANÇERLİOĞLU, *İnanç Sözlüğü*, a.g.c..)

¹⁷¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IV, İstanbul, 1991, s. 52-53.

¹⁷² Hikmet TANYU: "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", a.g.t., s. 285.

Ateşin yeryüzünde güneşin temsilcisi olduğu kanaatı yaygındır. Bunu, Altaylı Türklerde de tespit etmek mümkündür. Altaylı Türklerde, “Kün ana körüptür”, Mişer Türklerinde “Kuyaştır and ediyorum” şeklinde yeminlerde, “Güneş ve aydan ayrılmışsın!” şeklindeki kam dualarında görürüz.¹⁷³

Başkurtlar ve Kazaklar bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde “alas, alas” diye dolaştırırlar. Buna “alaslama” derler. Bu kelime Anadolu Türkçesinde “alazlama” şeklinde muhafaza edilmiştir, ateşte temizleme anlamındadır. Yakutça “aliasta” (alazla) yanan paçavra ile âyin yaparak kötü ruhları kovmak demektir. Yakutlar bu töreni yapan hakkında “oyun aal vatanan aalastırır” (Kam kutlu ot- ateş ile alazlıyor) derler.¹⁷⁴

Kuzey Altaylılarda bulunan oymaklarda güvey ile gelinin gerdeklerinde ilk defa yaktıkları ateşi çakmak taşıyla yakmaları gerekir. Üç gece ve gündüz bu ateşin yanında bulunurlar, Yakut kamları âyin ve törenler için kullandıkları ateşi çakmak taşıyla elde ederler ve bu ateşe “ayi out” (yani mukaddes ateş) derler. Ayrıca aile ocağında yanan ateş, nasıl yakılırsa yakılsın, kutlu sayılır.¹⁷⁵

Eski Rumî takvime göre mart ayının dokuzuncu günü yılbaşı olarak kabul edilirdi. Bu tarihte “Nevruz” kutlamaları yapılırdı. Nevruz Farsça bir kelime olup, “yenigün” anlamındadır. Baharın ve yeni gelen yılın bereketli olması amacıyla yüzyıllarca kutlanagelmıştır. Türkler de bu kutlamaları bir gelenek halinde devam ettirmiş ve bir takım özel törenlerle kutlamışlardır.

Bu törenler esnasında ateşin önemli rolü olmaktadır. Oğuz (Mete) Han, bu yeni günü milli bir bayram olarak kabul etmiş, eğlence ve şenliklerle gün kutlanmıştır. Yer yer ateşler yakılmış, ateş; takdis- tes’id edilmiştir. Eski Türklerde ocağa, ateşe büyük önem verilmiş, ocağın yanması bir uğur sayılmış

¹⁷³ M. Abdulhalûk ÇAY: *Türk Ergenekon Bayramı, Nevruz*, a.g.e., s. 200.

¹⁷⁴ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dinî Tarihi*, a.g.e., s. 43.

¹⁷⁵ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e, s. 66.

ve sönmesinden de endişe edilmiştir. Sönen bir ocak törenle dualarla yakılmış, şenlendirilmiştir. İşte Türklerde aile ocağının önemi de buradan doğmuştur.¹⁷⁶

Müslüman Kırgız ve Kazakların düğün törenlerinde ateş ve ocak tıpkı eskiden olduğu gibi en önemli unsurlardır.¹⁷⁷

Düğün törenlerinde ateş ve ocağın Müslüman Türklerde de çok önemli mevkii vardır. Budist Buretler bile gelin ve güveyi ateş ve ocağa secde ettirirler.¹⁷⁸

Ateş, her şeyden önce bir temizleyicidir. Kırgızlar, Hintliler gibi, ölülerini yakarlar ve “ateş en temiz şeydir, ateşe düşen her şey temiz olur. Ölüyü de ateş, kirlerinden ve günahlarından temizler” derler.¹⁷⁹

Eski Bâbil* mitolojisinde ateş temizleyici ve ceza unsuru olarak geçmektedir. İran’da Mitraizm devrinde bile güneşperestlik ve ateşperestlik vardır. Atar* sonsuz ilâhî ışığın dünyevî şekli olarak görülen ateşi temsil etmektedir. Temizleyici sayılan ateş Ahura Mazda’nın oğlu olup Zerdüşt* ondan meydana gelmiştir.¹⁸⁰

Ateş kehanet ve falcılıkta da kullanılan bir araçtır. Ateşe bakıp kehanet etmek Türklerde çok eski bir görenektir. Karagasların inancına göre ateş ıslık çalarsa, uzaktan bir yolcu gelecektir. Ateşin gece ıslık çalması iyi değildir, aza (şeytan)’nın geldiğini bildirir.¹⁸¹

¹⁷⁶ M.Şakir ÜLKÜTAŞIR: “Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar”. T.F.A.Y., 1976, Ankara 1977, s. 312.

¹⁷⁷ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dinî Tarihi*, a.g.e., s. 45.

¹⁷⁸ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 70.

¹⁷⁹ A.g.e., s. 8.

* Bâbil: (Asur-Bâbil Dini) Mezopotamya çok tanrıcılığı.

* Atar: Ateş. Mazdeizm’in en önemli kavramıdır. Ahura Mazda’nın oğlu.

* Zerdüşt: İran’lı Peygamber. Avesta adlı kutsal kitabı var. Hayatı hakkında bilgi yok.

¹⁸⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, a.g.e., s. 52-53.

¹⁸¹ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 67.

Falcılık, kehanet, bakıcılık, uğur ve ateş-şeytan münasebeti bakımından da, Anadolu'da yaşayanların inançları ile Ortaasya'daki Türkler arasında sıkı bir benzerlik vardır. Ateşten çıkan alevlerin rengine göre, yeşilse yağmur ve mahsulün bol olacağına, kırmızı ise savaş çıkacağına, sarı ise hastalık, salgın olacağına, siyah ise önemli bir kişinin öleceğine inanılır.¹⁸²

Umumiyetle, ateşe bakıp fal açmak Orta Asya Türklerinde çok yaygın bir âdet olmuştur. Özbek hanlarından Kocugum çadır çadır dolaşarak ateşe yağ atıp kadınların falına bakar; “senin oğlun olacak, senin kızın olacak” derdi. Manas destanında anlatıldığına göre Manas'ın babası Cakıp Han ateşe bakıp gelinlerinin makeddaratını anlatmaktadır.¹⁸³

Ateşin inanılan bir çok unsuru vardır. “Ocak” ın da kutsallığı ateşten gelmektedir. Ocak, ateş kültürüne bağlı bir kült olmanın yanısıra atalar kültü ile de yakından ilgilidir. Günümüzdeki “baba ocağı, ocağımız söndü” gibi ibareler ocak kültürünün atalar kültü ile olan bağlantısından kaynaklanmaktadır.

Kutsal ateş ocağın koruyucusudur. Buna Yakutlarda son derece dikkat edilir. Nitekim ilkçağ mazdeistlerinde de aynı âdet vardır. Anadolu'da “ocağın tütmesi” mutluluk alametidir. Ateşin kutsallaştırılması Mazdeizm ve eski Türk inançlarına mahsus değildir. Onu Hint'te Tanrı Agni şeklinde, Romalılarda iktidarın devamı sembolü olan Vestale rahibelerinin koruduğu kutsal ateş şeklinde görmekteyiz.¹⁸⁴

Başkurtlar, Kırgız-Kazaklar, Yakutlar ve Altaylılar hemen bütün Türk boylarında, hem ateş hem de ocak kutsal sayılmaktadır. Ateş kültü ile ocak

¹⁸² Hikmet TANYU: “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar”, a.g.t., s. 290.

¹⁸³ Abdülkadir İNAN: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.e., s. 76.

(Geniş bilgi için bkz.: I. Ebulgazi Han, *Şecere-i Türk* (Desmoisan neşri; s. 193-194)

(Z.X. Radloff, *Proben V*, 205-206).

¹⁸⁴ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 27.

kültü ve atalar kültü arasında sıkı bir bağlantı vardır. “Atamızın yaktığı ocak” denilmesi buna dair bir örnektir.¹⁸⁵

Muhtelif toplumlar, ocağı, yaşamayı sürdüren, uğuru ve bereketi belirten kutsal bir yer saymışlar, ona karşı pek duygulu, pek saygılı davranmışlardır.¹⁸⁶ Eski Yunanda olimpiyat ateşinin ve ona dair meşalenin kutsallığı yanında ocak ve ocak ateşi de kutsaldı. Ocak tanrıçası eski Yunanda Hestia, Romalılarda ise Vesta idi.¹⁸⁷ Ocak ateşinin birçok toplumlarda kutsal tanındığı görülüyor. O, bir evin kuvvet ve kudret kaynağı olarak bilinmiştir. Toplumun kutsal mâbedi olarak bir ocak veya böyle bir yer büyük önem kazanmıştır.¹⁸⁸

Ocak kültürüne bağlı olarak ocak taşı da, ocağa benzer bir kutsallık taşımaktadır. Bilhassa Anadolu köylerinde ocaktaşı yerine konulurken dua okunmakta, hatta bazan kurban kesilmekte ve ayrıca bağış dağıtılmaktadır.¹⁸⁹ Eski Türk dinî kültlerinden ateş kültü ile atalar kültürünün birbiriyle irtibatlanmasının sonunda, içtimai hayatımızda, Türk ailesinin sembolü olarak da ifade edebileceğimiz “ocak kültü” doğmuştur.¹⁹⁰

Anadolu’da ateşle ilgili yapılan uygulamalar oldukça çeşitlidir. Ateşin halk arasında pek muazzam bir saygınlığı vardır. Bu saygı kültürün ortaya çıktığı ilk devirlerden itibaren gelişmiştir. Ziya Gökalp bu hususu şu şekilde anlatmıştır: “Yakutlara göre ateş bir peridir. Mutfak ocağının ateşi asla söndürülmez. Ocağımız sönmesin, Türkün eski duasıdır. Bu ateş kaza sonucu sönerse yakın akrabadan alınır, yabancından alınmaz.”¹⁹¹

¹⁸⁵ Hikmet TANYU: *Türkerlerde Ateşle İlgili İnançlar* a.g.t., s. 301.

¹⁸⁶ A.g.t., s. 301

¹⁸⁷ **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, a.g.e., s. 52-53.

¹⁸⁸ Hikmet TANYU: A.g.t., s. 288.

¹⁸⁹ A.g.t., s. 290.

¹⁹⁰ Ali Rıza GÖNÜLLÜ: “*Türk İnançlarında Ocak Motifi*”, **Türk Folkloru Dergisi**, Ağustos 1985, S. 73, s. 32.

¹⁹¹ Ziya GÖKALP: **Türk Töresi**, a.g.e., s. 39.

Bu inanç devamlılığını korumaktadır. Anadolu'da hava karadıktan sonra evden dışarı ateş verilmez, verilirse ocağın söneceğine, yani soyun devam etmeyeceğine ya da ailenin başına bir felaket geleceğine inanılır. Ruhî olarak kirlendiği varsayılan şeyler, ateşe tutularak arındırılır. Ateş üzerinden atlayanın her türlü kirden, kötülük ve hastalıktan (temizleyicilik) arınacağına inanılır. Ateşi suyla söndürmek, ateşe tükürmek, işemek, ateşle oynamak kişiye felaket getirir. Kimi yörelerde de yeni doğmuş çocuk bir tava içinde kısa bir süre ateşe tutulur.¹⁹²

Ateşle oynamak kesinlikle yasaktır. İlbeyli Türkmenlerinde ateşe işeyen çocuklar azarlanır, hatta dövülür. Ocağa ayakkabısıyla basanlar, azarlanır.¹⁹³

Ateş, uğursuzlukları yok etmek, hastalıkları tedavi etmek gibi maksatlarla kullanılmanın yanı sıra uğur getirmesi amacıyla da kullanılmaktadır. Bugün çevremizdeki köylerde bulunan ocaklara özellikle perşembe günleri büyüklerimiz tarafından bir tutam tuz serpildiği, böylelikle uğursuzlukların giderileceğine inanılır. Aynı işlem ocakta eritilecek yağdan bir parçanın ocağa atılması şeklinde de görülebilir.

Kutsallığına inanılan ateşin, günümüzde adak adama merasimlerinde yer aldığı sıkça görülmektedir. Bu uygulamalar çok farklı cereyan etmekteyse de mum yakma âdeti hemen hemen ortak bir motiftir.

Türbelerde mum yakma da eski cahiliye çağından kalma âdetlerden biridir. Bu uygulamanın eski müşrik dinlerden kalma bir âdet olduğu malûm ise de en eski menşei karanlıktır. Arkeologların çoğu bu âdetin ilkel ateş kültü ile ilgili olduğunu iddia ederler, yani ateşpereslikten kalma bir âdet olduğu tahmin edilmektedir. Anadolu Türklerinin daha Orta Asya'da bulundukları çağlarda bu âdeti oradaki Hristiyan cemaatlerden almış olmaları mümkündür. Bizans

¹⁹² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, a.g.e., s. 969-970; Bekir ŞİŞMAN: A.g.m., s. 128.

¹⁹³ Ali Rıza YALKIN: Cenuhta Türkmen Oymakları I, Ankara 1977, s. 61

kültür merkezlerini fethettikten sonra bu âdeti bir dinî ayin unsuru haline getirmişlerdir.¹⁹⁴

Kerkük'ün Kuzeybatı yönünde, Baba Gürgür denilen yerde sönmeden dokuz-on gece boyunca yanan mavi alevler görülür. İnsanlar, buraya murat dilemeye, niyet tutmaya giderler. Bir ağaç parçasıyla toprak eşelenir. Açılan çukur tutuşursa niyet olacak denir. Baba Gürgür'ün çevresinde elle kazılmış bir sürü çukur vardır. Bu nefin toprağa yakın olduğu çevrede, şifa niyetine (kaşintılı hastalıklar) yıkanılmakta, tas tas kükürtlü sular içilmektedir.¹⁹⁵

Ateş üzerinden çeşitli niyet ve maksatlarla atlamak, kötü etkilerden kurtulma isteği sebebiyle çevresini dönme, onun sinsin oyunu ve benzeri gibi oyunlar içindeki mevkii de önemli ve dikkate şayandır.¹⁹⁶

Bahsi geçen ateşten atlama uygulaması Köktürklerden bu yana uzanan bir gelenek olup, bununla ilgili bir de tarihi vak'a mevcuttur. Bizans İmparatorlarından Justin'in elçisi Zemarkhos'un 568 tarihinde Köktürlere elçilik görevi ile gittiği zaman karşılaştığı muamele oldukça ilginçtir. Türkler Bizans elçilik heyetini yakılan büyük ateşlerin alevleri üzerinden atlatmak suretiyle kötü ruhlardan temizlemişlerdi.¹⁹⁷

Türkler arasında günümüzde de hayli yaygın olan ateş üzerinden atlama geleneği doğrudan doğruya ateş kültü ile ilgili olup, kötülüklerden temizlenmek gayesiyle yapılmaktadır.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Abdülkadir İNAN: *Eski Türk Dinî Tarihi*, a.g.e., s. 205.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 39-40.

¹⁹⁶ Hikmet TANYU; "*Türklerde Ateşle İlgili İnançlar*", a.g.t., s. 302.

¹⁹⁷ Abdulhalûk ÇAY; a.g.e., s. 201. (Geniş bilgi için bkz.: İ. KAFESOĞLU: *Eski Türk Dini*, İstanbul 1980, s. 25).

¹⁹⁸ A.g.e., s. 201.

Ateşten atlamak, sacayaktan geçmek ve bir niyet tutmak Giresun'da da yaygın bir inanç olup, özellikle Aksu şenlikleri denen kutlamalarda ananevi olarak yapılan bir uygulamadır.

Giresun'da görülen Mart Bozumu törenleri ile Yugoslavya Türklerindeki törenler arasındaki benzerlik oldukça dikkate değerdir. Burada eski Türklerdeki “su kültü” ve “saçı geleneği” nin nevrüz törenleriyle birlikte halk içinde yaşadığı da görülmektedir.¹⁹⁹

Yine, ateş ve ocak kültürüne bağlı olarak, Giresun'da Perşembe akşamları, yanan ocağa yağ veya yağlı bez atılır. Bu işlerin gayesi ise, o ailenin vefat etmiş fertlerinin ruhları eve geldiğinde, ocağın daima yandığını ve kazanın kaynadığını onlara anlatmak içindir.²⁰⁰

Ateş ve ocak kültü en eski dönemlerden beri gücünden yararlanan ya da korkulan bir maddedir. Yine bugün ateş olmadan bir yaşam düşünülemez. Fakat bu hakikât bazen onun acımasızca yönleri olduğunu değiştirmemektedir. Yangınlar, patlamalar gibi.... Ayrıca müslüman âlemi için geçerli bir de cehennem hakikâti vardır ki, insanların günahkârlarının orada yanacağına inanılır. İran'a özgü bir düşünceye -hatta bütün kozmik devre öğretilerine- göre dünya ateş ve suyla son bulacaktır.²⁰¹

Ateşin korkutuculuğunu bu safhada bariz olarak görmekteyiz. Buna rağmen külte dayalı inançlar bu gün adaklarımızda ve çeşitli inançlarımızda yaşatılmaktadır.

Misal vermek gerekirse, eski ocak-ateş inancının değişik bir şekilde evlerde, dairelerde özel şömineler halinde kullanıldığını, olimpiyat meşalesi ve

¹⁹⁹ A.g.e., s. 138.

²⁰⁰ Ali Rıza GÖNÜLLÜ; “*Türk İnançlarında Ocak Motifi*”, a.g.m., s. 32.

²⁰¹ Mircea ELIADE: *Ebedi Dönüş Mitosu*, a.g.e., s. 122.

ateşı, kamp ateşleri ve meşalelerle fener alaylarının geçit törenleri dikkati çekmektedir.²⁰²

²⁰² Hikmet TANYU; “*Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma*”, a.g.m., s. 141.

II. BÖLÜM

İSLAMÎ TÜRK İNANCINDA VELÎ KÜLTÜ

Müslüman toplumların hepsinde velî tipi anlayışı mevcuttur. Velî tipi tasavvuf hareketinin ve tarikatların ortaya çıkmasıyla orantılı olarak gelişmiştir. Hicretin ilk asrından itibaren bir zühd ve takvâ anlayışı şeklinde ortaya çıkmaya başlayan tasavvuf hareketi, miladî IX. yüzyıldan sonra geniş ve renkli bir tefekkür sistemi olma yoluna girmiştir.²⁰³

Tasavvuf ıstılahında velî, Kur'an-ı Kerîm'de velî kelimesinin tekil ve çoğul şekliyle dost anlamında geçtiği âyetlere dayandırılmak suretiyle, Allah'ı seven, dost edinen ve O'nun tarafından dost edinilen mânasında alınıp kullanılmıştır.²⁰⁴

Kur'an'da velî sözcüğü kırkbeş ayette tekil olarak Allah'ın insanlarla dost olduğunu, insanların Allah'tan başka dostu olmadığını; şeytan, kâfir ve öteki kötülerin insanlarla dost olmadıklarını anlatan ifadelerle, kırkiki ayette de çoğul olarak (evliya) insanlar arasındaki sevgi, dostluk, dayanışma gibi çeşitli anlamların yanında, özellikle Yunus suresinin 62. ve el-Enfal suresinin 34. ayetinde "Allah'ın dostları" (evliyaullah, evliyauhu) biçiminde, Allah'a inanan ve ona derin bir saygı ve bağlılık duyan gerçek dindarlar için kullanılır.²⁰⁵

Tasavvuf alanında gizli bilgilerle donanmış, zaman ve mekân bağlarının dışında kalan, Tanrı tarafından korunduğuna inanılan kimseler velî olarak bilinir. İki türlü velî vardır, biri gizlidir. Tanrı sırrına erdiği için halk içinde

²⁰³ A. Yaşar OCAK: a.g.e., s. 1.

²⁰⁴ A.g.e., s. 1.

²⁰⁵ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, a.g.e., s. 12137.

kendini saklar, kim olduğu bilinmez. Bunlara “Tanrı’nın makbul kulları” denir. İkincisi herkes tarafından bilinen, sayılan velîlerdir. Bunlar daha çok tarîkât ulularıdır. Velî “gayb âlemi denen, görünmez, bilinmez ülkeden haber getirir, insanların içini, içinden geçeni bilir, gelecekte haber verir.”²⁰⁶

Bir kişinin velî olabilmesi için belli başlı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özelliklerin başında İslâmiyeti eksiksiz yaşamak gelir. Bunun yanı sıra velî olan kişinin nefsin terbiye etmek için çeşitli çileler çekip olgunlaşması, bu çileleri çekerken şükrederek ibâdet etmesi gerekir. Bütün bunlardan sonra kişi velîlik makamına ulaşabilir. Kişinin velî olmasıyla onda diğer insanlarda görülmeyen bir takım ulvî davranışlar görülür.

Velî olacak kişinin manevî güce ulaşması için irade ile içgüdülerini yenmesi şarttır. Fatih’in hocası, velîlerden kabul edilen Akşemseddin’in kendisi de nefsin arınması için dört şeyi zarurî görür: 1. Az yemek, 2. Az uyumak, 3. Halkla az konuşmak, 4. Allah zikrini çok etmek.²⁰⁷

Halk tarafından velî olarak nitelendirilen kişiler, bu aşamaları katetmelidir. Zaten Türk milletinin destanlarındaki alp tipi, gazi tipi ile yakından ilgili olan velî tipinin halk tarafından kabul edilmesi için eskiye dayanan belli bir zemin mevcuttur.

Velîler kendilerini umumiyetle maddî iktidar sahiplerinden üstün görmüşlerdir. Halk da kendilerine daha yakın ve yardımcı olduklarına inandıkları velîleri, maddi iktidar sahiplerinden üstün tutmuştur.²⁰⁸

Velî tipi ile Türk tarihi çerçevesi içinde belli başlı rolleri olan alp ve alp-gazi tiplerinin sıkı ilişkisi vardır.

²⁰⁶ Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, XX, (Sabah Yayınları), III.

²⁰⁷ Mehmet KAPLAN: *Tip Tahlilleri*, (Türk Edb. Üzerine Araştırmalar), İstanbul, 1985, s. 120.

²⁰⁸ A.g.c., s. 120.

Alp tipi akıncılık, hareket, hakimiyet, kuvvet ve idealizmi temsil eder. Ancak medeniyet değişikliği, tiplerin aslî özelliklerini muhafaza ederek isimlendirmede değişiklik meydana getirir. Bu alp tipinin tüm özelliklerini taşıyan gazi tipinin teşekkülü için de söz konusu olur. Gazi tipi, islâm dininin değerler sistemi ile donanmış olup, bu değerlerin yayılması için mücadele eder. Gazi tipinin yanında, İslâmi değerlerin taşınmasını, yayılmasını ve devam etmesini sağlayan velî tipi geniş halk kitleleri üzerinde nüfuzu ve idareciler üzerindeki tesirlerinden başka, aydın ve bilgili insan olmasından dolayı liderlikleriyle dikkati çekerler.²⁰⁹

Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin teşekkülünde gaziler kadar velîlerin de büyük rolü olmuştur. Hatta denilebilir ki, eski alp tipinin bir devamı olmakla beraber, İslâm dininin değerler sistemi içinde yer aldıklarına ve bu değerler uğruna savaştıklarına göre, doğrudan doğruya bu değerlerin taşıyıcısı, yayıcısı ve asırlar boyunca devam ettiricisi olan velîlerin rolü gazilerden de büyüktür.²¹⁰

Zamanla “velî” sıfatlı kimselere olan inanç ve itikât bir kült derecesine varmıştır. Bu külte dayalı birçok inanışlar ve inanılan kişiler mevcuttur. Kültün oluşmasında velî olarak telâkki edilen insanların etraflarında oluşturulan menkâbe ve rituellerin etkisi oldukça fazladır. Bir kere velîliği kabul görülen kişinin artık hemen hemen her şeyi neredeyse ayrı bir kült kavramı olmaya adaydır. Bunların başında velîlerin türbe ve mezarları gelir.

Daha Anadolu Selçukluları devrinden itibaren aslında bazı tarikat büyüklerinin etrafında böyle kültler oluştuğunu, kendileri hayatta iken teşekkül etmeye başlayan menkabelerin yardımıyla bunların evliyâ kabul edilerek

²⁰⁹ İsmet ÇETİN: “*Hazret-i Ali Cenknemelerinde Tipler*”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri, I, 1985, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1985).

²¹⁰ Mehmet KAPLAN: a.g.c., s. 120.

kutsallaştırıldıklarını biliyoruz. Bunların bir kısmı VIII. ve XIV., bir kısmı ise daha sonraki yüzyıllara aittir. Bugün Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Abdal Mehmed, Abdal Murad, Sultan Şucâ vb. pek çok velînin gerçek kimlikleri artık unutulmuş, türbeleri artık halkın dilek ve dualarının gerçekleşmesi için birer hâcet yeri durumuna gelmiştir.²¹¹

Velî kültünü kısaca, fevkalâde kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup, Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda sağ veya ölü iken birine yardımının dokunulacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulması şeklinde tarif edebiliriz. Bu anlayış velînin takdis olunmasıyla sonuçlanmaktadır.²¹²

Bizde asıl velî portresi ilk defa Dede Korkut'ta şekillenmiştir. Dede Korkut'un "Mukaddime", kısmındaki tasviri, velî olarak adlandırılan Allah'ın dostlarıyla hemen hemen aynı özelliklere sahiptir:

"Resul aleyhi's - selâm" zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam biliçisi - y- idi. Ne dir - ise olur - idi. Gayıbdan dürlü haber söyler - idi. Hak Ta 'âla anuñ köñline ilham ider - idi.²¹³

İlk Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevî Türk boyları arasında tasavvuf aracılığı ile İslâmiyeti yaymaya başladı. İlk Türk tarikatını kurdu. Ondan başka, birçok Türk mutasavvıfının aynı yol ile hareket etmesi Türk Velî tipinin oluşmasında etkili oldu.²¹⁴

²¹¹ Ahmet Yaşar OCAK: "Türk Folklorunda Rum Abdalları", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II, 1992, (Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992), s. 273.

²¹² Ahmet Yaşar OCAK: a.g.e., s. 7.

²¹³ Muharrem ERGİN: *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul, 1986), s. 9.

²¹⁴ Ahmet Yaşar OCAK: a.g.e., s. 13.

Aradan geçen zaman içinde halk muhayyilesi, birçok şahsiyetin de tarihî kimliklerini deforme ederek kendi idealindeki evliyâ tipi ile o kadar özdeşleştirmiştir ki, bu insanların bir zamanlar saçları, kaşları, sakal ve bıyıkları kazınmış, sırtı hayvan postlu, yarı çıplak vücutlu, İslâmî kurallara pek de aldırış etmeyen heteredoks sufiler ve Kalenderiler oldukları çoktan unutulmuş, Hacı Bektaş Velî, Ahmet Yesevî tipinde olduğu gibi, sarıklı cübbeli, sakallı, nur yüzlü hayali şahsiyetler olarak düşünülmüştür. Halk resimleri onların bu deforme fizik portrelerini yansıtır. Bir kısmı bizzat kendi isimleriyle anılmaya devam ederken, bir kısmının gerçek adı, sanı unutulmuş, halkın kendilerine uygun gördüğü isim ve lâkaplarla anılır olmuşlardır. Bunlardan pek çoğu da Anadolu ve Rumeli topraklarında pek çok köye adını vermiştir.²¹⁵

Kült konusu velîlerin, ait oldukları toplumun içtimaî, dinî veya ahlâkî değerlerinin tamamının yahut bir kısmının temsilcisi olduğu, en azından buna inanıldığı görülür. O toplum söz konusu değer ile takdis ettiği velîyi özdeşleştirmiştir. İşte ancak bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan, yahut bu vasıflar kendisinde olduğu kabul edilen velî kült konusu yapılmaktadır. Böylece o velî toplum için, tabir câizse artık sadece bir insan değil, inandığı değerler bütünün ta kendisidir.²¹⁶

Halk tarafından nakledilen rivayetler de bu görüşü ispatlamaktadır. Bu sebeple; halk inanç ve rivayetleri, hiç aslı olmayan uydurma boş inançlar değildir. Bunlar belli ölçüde tarihi realiteleri aksettirmektedirler. Toplum incelemelerinde bu malzemenin sadece folklor araştırmacıları tarafından değil, sosyolog, tarihçi gibi bütün sosyal ilimciler tarafından nazar-ı dikkate

²¹⁵ A. Yaşar OCAK: A.g.t., s. 274.

²¹⁶ A. Yaşar OCAK: A.g.e., s. 7. (Geniş bilgi için bkz.: A. Yaşar OCAK: **Veysel Karanî ve Uveysilik** (İstanbul, 1982).

alınması mecburiyeti vardır. Zira , toplumun bugünü, geçmişini aydınlatacak verilere sahiptir.²¹⁷

Anadolu da dahil, İslâm âleminin her tarafında velî kültünün varlığını tespit mümkündür. Türkiye eski vilayet salnâmeleri tetkik edilecek olursa hemen her yerde bu velî, eren ve yatır türbeleri görülür.²¹⁸ Buralarda yaşayan eski mahallî tabiat yahut ata kültleri tasavvufun velî telakkisine uyum göstererek halk çevrelerinde yorumlanıp velî kültü haline getirilmiştir. Bu velîlerin çoğu ölümlerinden sonra unutulmuşsa da bir kısmı etraflarında oluşan kült sebebiyle hafızalara nakşedilmiş, başka bir deyimle “ölmeyen ölü” haline getirilmişlerdir.²¹⁹

Velî inancının değişik bir tarzı da yatır inanıcıdır. Yatırların kim olduğu genellikle kesin olarak bilinmeyip, zamanla halkın etraflarında oluşturdukları menkâbeye bağlı olarak isimlendirilirler.

Halk rivayetleri ile Başbakanlık Arşivi'nde muhafaza edilen tahrir defterlerindeki bilgiler karşılaştırıldığında çoğu kez, adak yeri ve yatır olarak bilinen yerlerin Ö.L.Barkan'ın kolonizatör Türk dervişleri diye adlandırdığı Abdalân-ı Rûm tarafından kurulmuş ve zamanın kültür evleri olarak nitelendirebileceğimiz zâviyelerin ve kurucularına ait türbe ve yatırların bulunduğu yerler oldukları açık ve kesin bir şekilde ispat edilebilmektedir.²²⁰

İnsanların, kendilerine yardım ve faydası dokunacağına inandıkları varlıklardan biri de “yatırlar” dır. Bunlar, sağlıklarında zühd, takvâ, ibadet ve muhabbetle birlikte vatani, milleti uğrunda şehâdet mertebesine ulaşan, Tanrı'nın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Tanrı

²¹⁷ Bahaeddin YEDİYILDIZ: “Ordu Yöresine Ait Bazı Folklor Unsurlarının Tarihi Kökenleri”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 445.

²¹⁸ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 19.

²¹⁹ A.Yaşar OCAK: a.g.e., s. 7.

²²⁰ Bahaeddin YEDİYILDIZ: a.g.t., s. 441.

katında yüksek hatırlarının kırlamayacağı inancı ile ilk dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş velîlerdir.²²¹

Velînin bir takım kerametleri olduğuna inanılır. Bu kerametler her velîde başka bir şekilde hasıl olabilir. Başka bir deyişle her velînin kendine özgü kerameti olabileceği gibi, ortak kerametlere de rastlanmaktadır. Halk bu kerametlere sıkı sıkıya inanmakta ve aksinin düşünülmesini neredeyse dinsizlik olarak telakki etmektedirler.

Özellikle, XI. yüzyılda velîlerin kerametleri o kadar çoğalmış ve yayılmıştır ki, ünlü filozof İbn-Sina (öl.1037) bile kerameti kabullenmek icâp ettiğini anlayarak bunun psikolojik açıdan açıklanmasının ve mümkün olabileceğinin izahı teşebbüsünde bulunmuştur.²²²

Velînin mezar veya türbesinin mevcudiyeti, bir bakıma kültün de yaygınlık derecesini gösteren bir alâmet sayılabilir.²²³ Bugün bile Anadolu'da hemen hiç bir yer yoktur ki, orada bir velînin mezarı veya türbesi bulunmasın. Ancak bunların çoğu zamanla kaybolmakta ya da onarımsızlık ve bakımsızlıktan tahrip olup yok olmaktadır.

Anadolu'da yaygın olan iki velî tipi vardır. Bunlardan ilki gazi-savaşçı velîler dediğimiz grup, diğeri misyoner velîler dediğimiz gruptakilerden oluşur. Genellikle adı sanı belli olan, tarihi vesikalarla sabitlenmiş, adına türbe yaptırılmış olan velîler gazi-savaşçı velîler gurubuna dahildirler. Bu savaşçı velîlerin büyük kısmı şehit olarak bir savaş esnasında öldüğü için velî olarak telâkki edilirler. Hemen etraflarında şehitliklerine de paralel birer menkâbe oluşturulur. Diğeri velî tipimiz ise gazi-savaşçı velîlerimiz gibi fetihlere

²²¹ Hasan KÖKSAL: “İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar”. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. (Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları: 86).

²²² Ahmet Yaşar OCAK: a.g.e., s. 28.

²²³ A.g.e., s. 9.

katılsalar da ilk amaçları İslâmiyeti gerektiği gibi yaşamayı halka öğretmektir. Fetihden maksatları da ilk etapta, bu ilkedir.

Anadolu velîlerinin çoğu bu iki grupta yoğunlaşmıştır. Tezimizin konusu Giresun'da da aynı iki grup yoğunluktadır. Her iki gruba da halkın saygı ve sevgisi aynı seviyede olup, her birinin birbirine benzer uygulamalarla ziyaret edildikleri tespit edilmiştir.

Velî kültlerinden, bilhassa Anadolu Selçukluları zamanında teşekkül eden ilk misyoner velîlerin kültürleri günümüze kadar varlıklarına sahip oldular. Çünkü kendilerinin hatıraları ve menkâbeleri halkın hafızasında bir daha çıkmamak üzere derin izler bırakmıştır.²²⁴

Velî kültü çok yaygın bir inanış olduğu için sürekli yenilenmektedir. Herhangi bir mezarın velî kültüne dahil edilmesi eğilimi halk arasında sürekli kendini korumaktadır. Böylece özellikle mahalli velî kültürleri varlıklarını korumaya devam edecek gibi görünmektedir.

Velîlerin türbelerinin yaşatılması ve korunmasının çeşitli sebepleri vardır. Milletimizin tarihi ve dini değerlerimize verdiği önemden başka, velîlerin türbelerinin ve yatırlarının adak adama, dilek dileme gibi amaçlarla kullanımı da yabana atılmayacak bir sebeptir. Sosyal açıdan da insanlar arası bağları kuvvetlendirir.

Bireyler, giderek toplumlar, çaresizlik içinde kaldıkları zaman, inanç ve geleneklerden yarar bulma imkânı aramışlardır. İnanç ve geleneklerin insanları sürüklediği yatır ve ziyaretler, insanların tanışma yoluyla dostluk

²²⁴ A.g.c., s. 17.

kurdukları, iş buldukları, eş edindikleri birer merkezdir. Buralara gidenler, bu yerlerde yeni insanlarla tanışılar. Dostluklar kurulur.²²⁵

Anadolu'nun tedricen fethedilmeye başladığı XI. yüzyıldan itibaren buraya yerleşmeye gelen ve çoğunluğunu Oğuzlara mensup boyların oluşturduğu muhtelif Türk toplulukları, kendileriyle beraber bu telâkkiyi ve kültü de getirdiler. 13.yüzyılda Moğol istilâsı arifesinde ve bu istilânın önünden kaçarak Anadolu'ya yerleşen bazı tarikatlara mensup şeyh ve dervişler bugünkü velî kültürünün oluşmasındaki etkendir.²²⁶

Bugün bu velîler sayesinde velî kültürü oluşmuştur. Velî kültürünün tespiti için, velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların (relique) bulunması, söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, meselâ bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması, dua mâhiyetinde olarak velî ile ilgili ve onun adı geçen bir takım sözlerin mevcudiyeti gibi unsurların olması gerekir.²²⁷

Etraflarında kült teşekkül etmiş bulunan velîlerin, bütün Anadolu'yu içine alacak ilmi bir kataloğunun hazırlanmasını, kültür tarihimiz açısından önemli bir kazanç olarak gören A. Yaşar Ocak, böylece hem Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına yardım etmiş bu şahsiyetleri unutulup, gitmekten kurtarıp, hem de yeni nesillerin Türkiye'nin Türkiye haline gelişini kimlere ve nasıl borçlu olduklarını öğrenip hatırlama imkanını elde edeceklerini düşünmektedir.²²⁸

²²⁵ İhsan HİNÇER: “İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri”. I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Ankara. 1976, s. 133.

²²⁶ Ö.İ. BARKAN: “Kolonizatör Türk Dervişleri”, Vakıflar Dergisi, II (1942), s. 281.

²²⁷ Ahmet Yaşar OCAK: a.g.c., s. 8.

²²⁸ A.g.c., s. 15.16.

Kültür alışverişlerinin yoğunlaştığı ve sosyal değişimin hızlandığı günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde, şahsiyetler, bir taraftan tarihte tevârüs ettikleri kültür içinde yoğurulurken, diğer taraftan, kendi tarihi tecrübelerinden kaynaklanmayan yabancı bir kültür formasyonu içine girmek durumunda kalmaktadırlar. İşte bu hâl şahsiyetin kendi içinde çelişkilere düşmesine, iç çatışmalara maruz kalmasına sebep olmaktadır. Böyle bunalımlara düşen kişiler genellikle içinde bulundukları bu durumun şuuruna varamamaktadırlar ama, sosyal oluşumun tabîî süreci içinde iki cami arasında kalmış beynamazınki türünden bir hayat sürdürmektedirler. İnsanı, dolayısıyla toplumu bu çelişki ve bunalımdan ancak, onu yeni sentezlerin yaratıcısı kılacak olan, onların kültürel geçmişlerini ve bugünlerini ön yargısız yaklaşımlar ve disiplinlerarası işbirliği ile tahlilden sonra, istikbâle matuf projelerin sözkonusu tahlillerin ortaya koyacağı değişmezler ve süreklilikler üzerine binâ edilebilmesi kurtaracaktır.²²⁹

²²⁹ Bahacddin YEDİYILDIZ: a.g.t., s. 446.

III. BÖLÜM

ADAK VE ADAK YERLERİ HAKKINDA

GENEL BİLGİLER

Adak bir dileğin ya da isteğin olması için kutsal bir güce karşı sunulan herhangi bir şey, kısacası vaattir.

Şeyhülislâm Es'ad Efendi “adak” kelimesinin Arapça “nezir” anlamına geldiğini, bunun çoğulunun “nuzur” olduğunu, Farisî'nin dahi Arabî'de istimsal olunduğu vech üzere nezr olduğunu, adamak mastarının Arapça nezirde isim halinde bulunduğu gibi, masdar olarak da kullanıldığını Farisî'de ise nezir kerden olduğunu söyler.²³⁰

A. Vefik Paşa, adak kelimesinin Türkçe olduğunu söyler ve şöyle açıklar; “adamak”, bir isim ahd etmek ki nezir vaad ile tenzir, tahdid etmek, ıtma etmek, aldanmak, bila vasıta olmak. Adak: nezr, vaad, ahd olunan şey.²³¹

“Adak” kelimesinin etimolojisi üzerinde de bir çok fikir yürütülmüş ancak hiç biri kesinliğe kavuşmamıştır. Prof. Dr. Saadet ÇAĞATAY, “adak” ın “ad” kökünden gelme ihtimali üzerinde dururken, Zeki Velidi TOGAN; “ıdık” tan gelebileceğini, Abdülkadir İNAN; “adak” ın pek kesin olmadan, “ıdık” tan gelebileceğini, yine başka bir görüşünde de “atmak” tan gelebileceğini vurgulamış, çeşitli varsayımlar ortaya koymuşlardır.²³² Ortaya sürülen bu fikirlerde geçen “ıdık” kelimesi Divan-ü Lügat-it Türk'te bulunmaktadır.

²³⁰ Mehmet YILDIZ, *Ayaş ve Çevresinde Halk İnanışları*, Lisans Tezi, Ankara 1983. A.Ü. İ.F. Kütüphanesi (Geniş bilgi için bkz.: Şeyhülislâm Es'ad Efendi, *Kitabu Lehçetül-lûgat*, s. 33, İstanbul, 1145).

²³¹ A.g.e., (Geniş bilgi için bkz.: A. Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* İstanbul, 1988. s. 14).

²³² Hikmet TANYU; *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, a.g.e., s. 19-21.

“ıdhuk” şeklinde geçen kelime kutlu ve mübarek olan her nesnenin adıdır. Bırakılan hayvanlara bu ad verilir. Bu hayvanlar sahibinin bir adağı için saklanır. Bu şekilde açıklanan kelimenin kutlu ve mübarek anlamının dışında “gönderilen, salıverilen” manası üzerinde de duran İnan “adak” ile aralarında şöyle bir bağlantı kurar; “ıdamak” Tanrı’ya göndermek, “adak” da Tanrı’ya gönderilen kutlu nesnedir.²³³

Adak, insanlar arasında dinler kadar eski bir âdettir. Bir isteğin yerine gelmesi veya bir korkunun savulması için yahut sadece kulluk ve sofuluk duygusu ile mecbur olmadığı bir ibâdeti veya fedakârlığı adamak, ilk cemiyetlerdeki dinlerde de yüksek dinlerde de görülmüştür. İlk inanışlara göre, insanların kaderi, iyi ve kötü tanrıların elindedir. Bundan dolayı insanlar iyilerin iyiliklerine nail olabilmek için, kötülerin fenalıklarından kurtulmak için bir şeyi fedâ ederler. İlk insanlar tanrıları bu suretle memnun edeceklerine, yerine getirilmeyen adaklar yüzünden aldatılan tanrıların gazabına uğrayacaklarına inanırlardı.²³⁴ Eski dinlerin ve inançların tesiri ve kısmı de olsa hayatiyeti, semavî dinler içindeki her cemiyette devam etmiştir.²³⁵

Eski inanç ve kültürlerle bütünleşmiş bir durum arzeden bu tür inanışlar, İslam öncesi Arap toplumunda da yaygın olduğu için İslam tarafından yasaklanmıştır. İslamın bazı inançlar konusundaki kesin yasaklarına rağmen müslüman olmuş toplumların, eski inanç, kültür ve folklorlarında yer almış inanışları bırakmaları kolay olmamış, onları çeşitli şekillere büründürerek, devam ettirmişlerdir. Bahsettiğimiz bu inanışlar İslam, akıl ve ilim yönünden değerlendirilip, bir tasnife tabi tutulursa şöyle bir tablo ortaya çıkar:

1. İslâm ve ilme ters düşen inanışlar.

²³³ A.g.c., s. 19.

²³⁴ A.g.c. s. 13.

²³⁵ Yaşar KALAFAT: *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri*. Ankara 1990, s. 9.

2. İslâm ve ilimle münasebeti bilinmeden, şuursuzca sürdürülen inanışlar.

3. İslâm ve ilimle çatışmayan, ters düşmeyen inanışlar.

4. Hiçbir faydası, zararı olmayan inanışlar.

5. Manevi telkin, ümit ve teselli vererek, faydalı olabilecek inanışlar.²³⁶

İslâm itikâdına göre de adak, kulun sıkıntısı ve dertlerini gidermesi için bir vesile olup, adağın yerine getirilmesi gereklidir. Adağın yerine getirilmesi vacip olup, adağını yerine getirmeyenlerin ellerinden nail oldukları taleplerinin geri alınacağına inanılır.²³⁷

Adak için belli bir nesne şart değildir. Adak sahibi gönlünden neyi geçirmişse onu adamalıdır. Bunlar; Kur'an okuma, en az iki rek'at namaz kılma, oruç tutma, bir fakiri giydirme, horoz-tavuk kesme, kurban kesme, helva ve çeşitli yiyecekler pişirip dağıtma, ziyaretgâhların bulunduğu yere bez parçası, mendil, türban vs. bağlama, mum yakma, kabre bayrak bırakma gibi uygulamalardır.²³⁸

Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle açıklanır: Sana kirlerini (saç ve tırnaklarını) atsinlar, adaklarını yerine getirsinler ve o kadim Beyt-i Kabe'yi tavaf etsinler.²³⁹

Kur'an-ı Kerim'de "adak" bahsinin geçtiği diğer iki sure de Dehr ve Ali İmrân sureleridir.

²³⁶ Abdurrahman KÜÇÜK: "Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış", a.g.t., s. 253-254.

²³⁷ Selahattin POYRAZ, **Haymana ve Çevresinde Halk İnançları**, Lisans Tezi, Ankara 1980. A.Ü. İ.F. Yayını.

²³⁸ Hasan KÖKSAL: "İzmir'de Ziyaret ve Adak Yeri Olarak Seçilen Kabirlerle İlgili İnançlar ve Uygulamalar", **Türk Folklorundan Derlemeler**, 1986/1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 153.

²³⁹ Hac Suresi (29).

“Cennetlik olan iyi insanlar o kimselerdir ki, (dünyada) adaklarını yerine getirirler ve azabı salgın olan bir günahı korkarlar. Yoksula, yetime, seve seve yemek yedirirler.”²⁴⁰

(İsa'nın büyükannesi olan) İmran'ın zevcesi şöyle demişti. Ey rabbim, karnımdakini dünya meşguliyetlerinden beri olarak sana adadım. Böylece adağımı kabul buyur. Muhakkak ki sen, benim ne olacağımı hakkıyla işitici ve niyetimin ne olduğunu kemâliyle bilicisin.”²⁴¹

Ömer Nasuri Bilmen, Büyük İslâm İlmîhali'nde adağı zaman, mekân, şahıs ve adanılan şey itibariyle muayyen ve gayri muayyen diye ayırdıktan sonra şarta bağlı olup olmamalarına göre de mutlak ve gayri mutlak türlerine ayırır. Bir adağın dinen kabul edilebilmesini de yine altı şarta bağlar. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Nezredilen şeyin cinsinden bir farz veya vacib bulunmalıdır.
2. Nezir edilen şeyin cinsinden bulunan farz veya vacip bizzat maksut olmalı, başka bir farz veya vacibe vesile bulunmamalıdır. “Nezrim olursa abdest alayım.” gibi.
3. Nezredilen şey, zaten yapılması farz veya vacip olan olmamalıdır.
4. Nezredilen şey haddi zatında bir mo'siyet olmalıdır. Fakat esasen meşru iken başka bir sebepten dolayı nehiy edilmiş olan bir şey ile nezir sahih olur.
5. Nezredilen şey haddi zatında muhal de olmamalıdır.

²⁴⁰ Dahr Suresi (7,8).

²⁴¹ Ali İmran Suresi (35).

6. Nezredilen şey, nezr edenin mülkünden fazla veya başkasına ait bulunmamalıdır.²⁴²

Peygamberimizin adak hususu ile ilgili şu açıklaması vardır: Allah'ı Teala'nın rızası için ibadet sayılacak bazı şeyleri adamak makbuldür, sevaba vesiledir. “Adağım olsun yarın Allah rızası için oruç tutayım.” veya “Fakirlere şu kadar para yereyim” denilmesi gibi. Fakat dünya ile ilgili bir maksadın husûlü için yapılacak adaklar makbul değildir.²⁴³ Hz. Peygamber'in, Allah'a itaat kabilinden olan adakların yerine getirilmesini emretmesine mukabil adak adamayı yasakladığı ve adağın ilâhi takdiri değiştirmeyeceğine işaretle, “Adak hiçbir şeyi değiştirmez (bir başka rivayette, hiç bir fayda sağlamaz), ancak adakla cimrinin malı azaltılmış olur.” dediği rivayet edilmektedir.²⁴⁴

Açıklamalara göre, adak dinen uygulanması gereken bir husus değildir. Ancak, kişi adak adarken Allah'a söz verdiği için üstlendiği sorumluluğu yerine getirmelidir.

İslâmiyetden önceki, ilâhi dinlerde de, çok tanrılı dinlerde de adakla ilgili inançlar mevcuttur. Adaktan kasıt, var olan bir tanrıya yaklaşmak, onu kızdırmamak ve onun rızasını kazanmaktır. Bu da, İslâmiyetin haricindeki dinlerin belirgin özelliklerindendir. Bugün de dünyanın çeşitli yerlerinde, farklı din ve farklı mezhep mensupları arasında, bu çeşit inançlar mevcuttur.²⁴⁵

Diğer ülkelerde de adak inancı çok yaygındır. Meselâ, Irak'ta mukaddes kabul edilen Kerbelâ şehri, ziyaretçiler tarafından büyük ilgi görür ve İmam Hüseyin camisi ve onun gümüş parmaklıklı, üstü altınla örtülü sedef sandukası ziyaretçiler tarafından öpülür. Böylece hastaların şifa bulmaları beklenir. Yine

²⁴² Ömer Nasuri BİLMEN, *Büyük İslâm İlmîhali*, İstanbul 1975, s. 318.

²⁴³ *Riyazüssalihin Tercemesi*, C.2, Ankara 1979, s. 24-25.

²⁴⁴ T.D.V. *İslâm Ansiklopedisi*, “*Adak maddesi*”, a.g.e., s. 338.

²⁴⁵ Abdurrahman KÜÇÜK, “*Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri ve İlgili İnançlar*”, *II. Milletlerarası, Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara 1982, s. 325.

muhtelif, tarikatlara bağılı eren ve şeyhlerin mezarları da birer adak yeridir. Aynı durum İran için de geçerlidir.²⁴⁶

Azerî Türkleri arasında da adak pek yaygındır. Hikmet Tanyu, doktora tezinde Azerîlerin beş çeşit adağından haber vermektedir. 1. Pişi Adağı, 2. Semeni adağı, 3. Feseli adağı, 4. Şile adağı, 5. Goot adağı.²⁴⁷

Türkistan'da da değişik adak uygulamaları Amerikalı Şiiller'in 1873 yılındaki Türkistan Seyahati'nden yola çıkılarak gözlemlenmiştir.²⁴⁸ Türkmenistan'da evliya, türbe, yatır gibi kavramlar vasıtasıyla adak adama uygulamaları yaygındır. Halk arasında 360 evliya makamının bulunduğu inancı yaygındır. Türkmenler dua esnasında umumiyetle 360 evliyadan himmet dilerler. Türkmenistan'daki adak yerlerinde adak adanırken dilek sahipleri kurban keser ya da "mücevür" adı verilen türbedâra para verirler. Dileğin kabul olması için yapılan nezirlere Türkmenlerce "Hudayyolu" denir.²⁴⁹

Hristiyanlık âleminde de adak inancı ve uygulamaları benzer şekillerde görülür. Katolisizm teşkilâtında adak büyük bir rol oynar. Protestantizm de ise adağın resmi olarak yeri yoktur. Ancak halk adak adamaktadır. Belçikalı Prof. Dr. T. Royer'in verdiği bir konferanstan edinilen bilgilere göre bizim bildiğimiz bütün adak çeşitleri ve uygulamaları Belçika'da da vardır. Bir Almanın "İslam Olma Adağı" nda bulunduğu da tespit edilmiştir. Kısaca buna din değiştirme adağı denilebilir.²⁵⁰ Bütün bu örnekler göstermektedir ki adak bütün milletlerde ve bütün coğrafyada görülen, uygulanan bir inanıştır.

²⁴⁶ Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* a.g.e., s. 49.

²⁴⁷ A.g.e., s. 37.

²⁴⁸ A.g.e., s. 39.

²⁴⁹ İsa ÖZKAN: "*Türkmenistan'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar*", *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1-7 Temmuz, Ankara 1993, s. 465-468.

²⁵⁰ Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, a.g.e., s. 37-63.

Türklerde adak ta ilk dinlerden bu yana değişmeyen bir inanıştır. Hatta ilk dinlerinin ve inanışlarının ibadetlerinin temeli “adak” uygulamalarından başka bir şey değildir. Adağın Türklük yaşamındaki yerini açıklamak gerekirse mazisi yüzyıllarca gerilere dayanan atalar sözlerinden yola çıkılmalıdır.

Türk halkının dilinde ve şuurunda yer alarak günümüze kadar gelmiş bulunan ve toplamı 10.000’i aşan atalar sözleri bize muhtelif konular arasında adak hakkında da üzerinde durulmaya değer bilgi vermektedir. Bu bilgi; a) Adak’ın, Türkün dilinde yüzyıllarca önceden beri yaşadığını gösteriyor. b) Adak kelimesinin Türk halkı ağzında “nezir” kelimesine tercih edilir bir durumda ve daha yaygın, gündelik hayatta kullanılır olduğunu da belirtmiş oluyor. c) Türk halk düşünürlerinin bir cümle ile bu konuda ne derece derin bir tahlil ve tenkitte bulunduklarını ortaya koyuyor.²⁵¹ En yaygın atalar sözlerinden biri; “Adağı çok, verdiği yok” tur.

Türklük dünyasının en eski yazılı metinlerinden Dede Korkut Kitabı’nda da “adak” yer alır. Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu adlı hikâyede Dirse Han’ın eşi Dirse Han’a bir çocukları olması için aşağıdaki adağı yerine getirmesini salık verir.

“Hay Dirse Han, bana kazab itme, incinüp acı sözler söyleme, yiründen öri turgıl, ala çadırın yir yüzine dikdörgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldörgil, İç Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yıgnak itgil, aç görsen toyurgil, yalıncağ görsen tonatgil, borçluyu borçından kurtargıl, depe kibi et yığ göl kibi kırmızı sağdur, ulu toy eyle, hacet dile, ola kim ağzı du‘ ‘alınun alkışıyla Tanrı bize bir batman ‘ayal vire.”²⁵²

Yukarıdaki şartları yerine getiren Dirse Han’ın nihayet bir oğlu olur. Dilek dilenirken adak adanan şeyin önce ya da sonra yerine getirilmesi duruma

²⁵¹ Hikmet TANYU: “Ankara’da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar”, A.Ü. İ.F. Dergisi, C. 9, s. 157.

²⁵² Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı*, a.g.e., s. 13.

göre değişir. Burada önce adaklar yerine getirilmiş, sonra dilek gerçekleşmiştir. Halbuki genelde adakta “dilek yerine gelirse, şayet olursa” gibi şartlı haller çoğunluktadır.

Beynelmilel bir gelenek olan adağın Anadolu’da çeşitli uygulamaları vardır. Kurban kesme, mum, yağ, tuz, süpürge, besin adama, böcek yutma, ermiş sayılan birinin mezarından taş, toprak, gelin teli vb. şeyler alıp dilek gerçekleştiğinde yerine koyma gibi. Adağın, dilek gerçekleştiğinde mutlaka yerine getirilmesi gerekir. Getirilmezse, adayanın başına bir felaket geleceğine inanılır.²⁵³

Yukarıda açıklandığı üzere adak adamanın binbir çeşidi vardır. Şakir Ülkütaşır, adaklar para vermek, mum dikmek ve dağıtmak, horoz, tavuk, koyun, keçi, sığır hatta deve kurban etmek suretiyle yapıldığı gibi Yasin okumak, hatim indirmek ve mevlid okutmak, oruç tutmak, nafile namaz kılmak gibi şeylerle de yapılır, demektedir.²⁵⁴

Adaklar, yatır denilen eren ve evliyalara adandığı gibi, kutsal tanınan taş ve ağaçlara da adanabilir. Adak; kurban, mali hediye veya ibadetten ibaret değildir. Adak, yerinden alınan taşı yerine geri bırakmak, alınan toprağı iade etmek, bir ağaçtan koparılan yaprakları, adak yerinden toplanan mısır tanelerini muradı oluncaya kadar saklayıp tekrar alındığı yere götürüp bırakmak, göbek atmak, mevcut durumu değiştirmek (müslüman olmak gibi) ve benzeri pratiklerle de yapılabilir.²⁵⁵

Adak özellikle kadınlar arasında yaygındır. Esasen adağı yaptıracak sebepler kadınları daha çok meşgul eden şeylerdir. Meselâ, bir oğlan çocuğun olması, evde kalan bir kızın kısmetinin çıkması, çocuğun yürümesi gibi işlerde

²⁵³ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Adak maddesi”, a.g.e., s. 80.

²⁵⁴ Hikmet TANYU: Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, a.g.e., s. 9.

²⁵⁵ A.g.e., s. 1

yedi mahallenin yoksulunu doyurmak, yine yedi yoksulun sırtını giydirmek, yedi dedeye mum dikmek hep kadınlar tarafından yapılan adaklardır. Yine kadınlar tarafından uygulanan adaklar arasında Helva Adağı, Şeker Adağı, Süt (Sütlü Mevlid) Adağı, Derder Sofrası Adağı, Baca Adağı gibi adaklar vardır.²⁵⁶

Adak adanan bazı yatırlara hayatta iken meşrebleri göz önüne getirilerek ruhlarının bundan memnun kalacakları inancı dolayısıyla buna göre adak adamak âdeti de vardır. Bu meyanda;

*“İbrahim Edhem Dede / Gömleği keten dede
Eğer muradım olursa / Sana üç göbek atam dede”*

tekerlemesiyle yapılan adak da bilhassa kadınlar arasında meşhurdur. Adak bir kapının duvar köşesine dönülüp üç göbek atmakla yerine getirilir.²⁵⁷

Adak yerlerinde tespit edilen İslâm dışı inanışların kadınlar, genç kız ve delikanlılar arasında daha yaygın olduğuna temas etmelidir. Bunun sebebi erkeklerin kısmen de olsa camide, okulda, çarşı ve pazarda -hatta okur-yazar olanların bu hususta yazılmış kaynaklarla- İslâmi bilgilere sahip olması ile izah edilebilir.²⁵⁸

1974 yılı Aralık ayında yapılan bir anket sonuçlarına göre; adak için yatırlara gelenlerin % 86'sı kırsal bölge, % 12'si şehir ve kasabaların gecekondü bölgesi, % 2'si de şehir ve kasaba bölgeleri insanlarıdır. Okur-yazar olma oranı da yok denecek seviyededir.²⁵⁹ Ancak, Giresun'un incelendiği bu çalışmada yukarıdaki kadar bariz oran farklılıkları görülmemiştir.

²⁵⁶ A.g.c., s. 3.

²⁵⁷ A.g.c., s. 9.

²⁵⁸ Abdurrahman KÜÇÜK: “Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri ve İlgili İnançlar” a.g.t., s. 325.

²⁵⁹ Şevket BEYSANOĞLU: “Diyarbakır ve Çevresi Halk Hekimliğinde Yatırlar”, T.F.A., Ankara-1981/2, s. 18.

Adak mahallerinden biri de velî ve evliyaların mezar ve türbeleridir. Evliyâlar, bazan tayy-ı mekan, tayy-ı zaman, su üstünde yürüme, insanların kalbinden geçeni anlama gibi üstün özelliklere sahiptirler. Bu insanların mezar ve türbeleri, halk tarafından ziyâret edilmekte ve çeşitli adaklar adanmaktadır. İslâm inanışlarına göre, bu yatırlardan bir şey istenmez, ancak kişiler onlara yüreklerinin gizli kalmış yönlerini açarlar ve onların şahsında Allah'a yalvarırlar.²⁶⁰

Yatırlara, halk, genellikle bütün dilek ve hastalıklar için gider. Her yatırın belli bir rahatsızlığı gidermede belli başlı bir rolü olabilmektedir.²⁶¹

Bu velîlerin türbeleri kadar eşyaları da kutsaldır. Bu eşyalar genellikle, velînin günlük hayatta kullandığı takke, tespih, papuç, cübbe, asa vb. nesneler olup ziyaretlerde bunlardan da yararlanılır.²⁶²

Anadolu'nun her tarafında "yatır" adıyla tanınan erenler ve velîlerin mezarları (türbeleri) vardır. Onlardan yardım beklenir, korumaları istenir. Onlara bir dilekle adaklar adanır. Uğurlu sayılan bu yerlerin charismatique kudreti türbenin civarına yayılır. Böylece o civarda yetişen ve yaşayan her canlıya bu kudretin yayıldığına inanıldığı için, bir süre sonra türbenin civarı bakir bir orman halini alır, içinde kimsenin dokunamayacağı hayvanlar yaşar. Bu kutsal yerler Orta Asya'da da vardır. Yakutlarda (yir-sub) yer-su adını alıyorlar.²⁶³

²⁶⁰ Hasan KÖKSAL: "İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar". a.g.t., s. 227.

²⁶¹ Şevket BEYSANOĞLU: a.g.m., s. 6.

²⁶² A.Yaşar OCAK, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, a.g.e., s. 10.

²⁶³ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 18.

Bu velîlerin ziyaretleri sonucu doğduğuna inanılan çocuklara belli başlı isimler verilir. Türkiye’de Satı, Satılmış, Ökkeş ve muhtelif evliya adları hep adakla, adama ile ilgili adlandırılır.²⁶⁴

Adak bahsinde üzerinde durulması ihtiyaç duyulan bir mevzu da adak kurbanlarıdır. Kurban; Allah’a mânen yaklaşmak maksadı ile sunulan şey, diyerek izah edilmektedir. İslâm dinine göre, kurban yalnız Allah için kesilir. Kesilen kurbanlarda paye Allah’ı hatırlama ve O’nun rızasını kazanmadır. Ayrıca İslâmiyette kurban; İsmail Aleyhisselam’ın Allah için kurban edilmekten bir lütûf olarak kurtuluşunu hatırlama ve anma vesilesidir.²⁶⁵

Adak sebebiyle kesilen kurbanlar ise İslâmiyetteki kurban anlayışının dışında yer alır.²⁶⁶ Adak kurbanı, kurban bayramlarında kesilen udhiyye kurbanından ayrı olarak, bir dileğin Tanrı katında kabulü veya zuhurundan korkulan bir felâketin uzaklaşması halinde, teşekkür ve Allah rızası için kesilen kurbana denir.²⁶⁷ Adak kurbanı kesildikten sonra, kurbanın kanından adağı adayanın alnına sürülür. Adayan, adak kurbanının etinden yiyemez, tamamını yoksullara, komşulara dağıtmak zorundadır. Bir ermişe adanmışsa onun mezarı başında kesilir, pişirilip çağırılanlara yedirilir. Bir parçası da mezarın başına konur.²⁶⁸

Bu adet, eski Türk dininin yansıması olarak tecelli etmiştir. Ayrıca Güney Türkmenleri arasında da görülür. Güney Türkmenleri arasında adaklar mutlaka bir ziyarette kesilip yedirilir. Arta kalan kısım “sen de ye, ya mübarek” denilerek yataırın üzerine dökülür.²⁶⁹

²⁶⁴ M.Şakir ÜLKÜTAŞIR: “Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi”. Fas. I., s. 26-27, İstanbul 1937

²⁶⁵ Gürbüz ERGİNER: *Kurban*, a.g.c., s. 17.

²⁶⁶ A.g.c., s. 140.

²⁶⁷ *Meydan Larousse*, “Adak maddesi”, a.g.c., s. 69.

²⁶⁸ *Büyük Larousse*, a.g.c., s. 80.

²⁶⁹ Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, a.g.c., s. 11.

Halkın kurban konusundaki görüşleri, yapılan araştırmalar sonucu maddeler halinde tespit edilmiştir. Buna göre, 1) Allah için kurban kesilir, 2) Yağmur duasında yatıra kurban kesilir, 3) Kişilere kesilmez, yatır veya türbeye kesilir. 4) Allah için kesilir, adak içinse kime niyet edildiyse ona kesilir, şeklinde uzayıp gider.²⁷⁰

Türkler arasında kurban ritüellerine her dönemde rastlanmıştır. Adak için kesilen kurbanların geçerliliğini korumasının ve yaygınlığının sebebi eski Türklerdeki tanrılara kurban verme âdetinin devamı şeklinde değerlendirilebilir.

Hunlardan sonra Orta Asya'da devlet kuran muhtelif sülâlelerden bahseden Çin kaynakları bunların da Gök-Tanrı'ya yer-suya, güneşe ve aya kurban sunduklarını yazmışlardır.²⁷¹ Eski Türklerde en büyük adak “at” dır. Araplarda İslâmdan önce tapınılan putlara evlât adamak, âdeti vardır. Yahudilik, hristiyanlık ve müslümanlık gibi dinler bu türlü vahşî âdetlerin önüne geçmiştir.²⁷² Eski Türklerde kurban âyininin umumî adı “üstüğü”, yani semadaki, gökte yaşayan ruh içindir. Kurbanı da “parılgı” adı verilir. Ülgen'e üç, altı, dokuz veya on iki yılda bir defa âyin yapılır. Kurban olarak parlak donlu ve üç yaşında bir kısrak kesilir.²⁷³

Anadolu'daki müslüman topluluk içinde İslâmiyete dayalı gibi görünen kurban ritüellerinin bir bölümünün salt bu din kökenli olmayıp, eski kültürlerden öğeler barındırdığı ve halka özgü din dışı geleneklerle, yine halka özgü düş gücünün kurbanı değin ritüelleri biçimlendirdiği kanısı, yukarıda anlatılanlardan sonra doğru bir izahat olacaktır.²⁷⁴

²⁷⁰ Gürbüz ERGİNER: a.g.c. s. 157-158.

²⁷¹ Abdülkadir İNAN, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, a.g.c., s. 3.

²⁷² Hikmet TANYU: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, a.g.c., s. 14.

²⁷³ A.g.c., s. 79-80.

²⁷⁴ Gürbüz ERGİNER: a.g.c., s. 138.

Bu doğrultuda varlığını koruyan adak kurbanlarının sunulduğu türbeler aracı mekanizmalardır. İslâmiyete aykırı olmasına rağmen sürdürülmesinin nedeni eski geleneklerdir.

Adak kurbanları için zamanla ilgili bir şart yoktur. Daha çok bir isteğin yerine gelmesinden sonra ve herhangi bir zaman dilimine bağlı olmaksızın kesilir. Genellikle Cuma günü öğleden sonra kesilmesi uygun görülür. Adak kurbanının etinden adayan ve ailesinin yememesi ilkesine Alevî ve Bektaşî zümrelerinde rastlanmaz.²⁷⁵

Kurban olarak adanan horoz, tavuk, hindi vb. hayvanlar İslâmi kaidelere göre münasip değildir. Bunları kurban niyetiyle kesmek tahrimen mekruhtur. Çünkü burda mecusilere bir benzeyiş vardır. Etleri yenen vahşi hayvanlar da kurban olmaz.²⁷⁶

İslâmi kaidelerin dışında kalmasına rağmen horoz, tavuk gibi kurbanların adak olarak sunulmasına devam edilmektedir. Üstelik bu adaklar din büyüğü kabul edilen, velîlerin türbe ve mezarlarında gerçekleştirilir. Bu durum, yukarıda izah edildiği gibi, kendilerini halk içinde koruyan din dışı olmalarına rağmen dine ait sanılan geleneklerden kaynaklanmaktadır.

İnsanlar ömür boyu bir umut dünyası içinde yaşarlar. Bu konuda bir insanın iyi ya da kötü durumda olması farketmez. İyi ya da kötü herkesin daha iyisi için bir umudu vardır. Ve insanlar böylece ayakta durup yaşamlarını devam ettirecek potansiyeli korurlar. Hiç umudu kalmayanın yaşamdan beklediği hiçbir şey kalmamıştır. İnsanlar kendilerine güç veren bu umudun perçinleşmesi için zaman zaman çeşitli yollara başvururlar. Bu yollardan biri de adak adamaktır. Adak adayan kişi umutlarının gerçekleşeceğine, ideallerine ulaşacağına da inanır. Bu inanç, kişiye olumsuzluklara karşı direnç sağlar.

²⁷⁵ A.g.e., s. 166-171.

²⁷⁶ Ömer Nasuri BİLMEN: .a.g.e., s. 411.

Sonuç olarak, insanları hayata bağlayan umutlarıdır. Umutların güçlendiği yerler olan adak yerleri hem sosyal hayat hem de insanların ruhi yönleri için bir psikolog gibi görev yapmaktadır.

Adak olarak adanan malzemeler ise kişinin inancını, dileğinin olması hususunda güçlendirecek araçlardır. Böylece sanki dileğin gerçekleşmesi için bir bedel ödenmiş ya da ödenecek olur. İnsanlar bu bedeli ödeyerek dileklerinin gerçekleşmesini garantilediklerine inanırlar.

Adak inancının dayandığı temeller eski dine ait kùltlerdir. Bu kùltlere eskiden duyulan inanç ve bu kùltler için yapılan ayinler zamanla biçim ve şekil değiştirerek günümüzde kendilerini insanların dert ve isteklerini gerçekleştirmede kullandıkları birer araç olarak muhafaza etmişlerdir. Eski kùltler zamana uyum sağlamış ve içinde bulunduğu şartlara uygun motivasyonu, halkın geniş hayal gücü ayrıca eskiye bağlılığı gibi etkenlerle başarmıştır. Yani eski dinin kutsal değerleri, İslâmiyetin kabulünden sonra yeni dine uyarlanmıştır. Öyle ki halkın çoğu bu uyarlamaları dinin kendine has özellikleri zanneder.

Orta Asya'dan gelmiş olan Oğuz boyları bütün payen Türk âdetlerini getirdiler. Bunlar Oğuznâmenin ele geçmiş olan parçası ile Dede Korkut Destanı'nda toplanmaktadır. Fakat bu gelenekten birçoğu kaybolmuş, yaşayanlar da islâmi şekle bürünerek devam etmiştir.²⁷⁷

Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk boylarının adak yerleri ve bunlar etrafında oluşan inançlar bütün baskı ve ateizm propagandalarına rağmen bugün de canlılığını korumaktadır. Türk boylarının müşterek kùltürlerinin ortak paydalarından birini teşkil eden adak yerleri ve bunlarla ilgili inançların saha, arşiv ve kütüphane çalışmalarıyla tesbit edilip,

²⁷⁷ Hilmi Ziya ÜLKEN: a.g.m., s. 24.

yayınlanması, kültürel birliğimizin tesisi için öncelikle ele alınması gereken işler arasındadır.²⁷⁸

Adak kavramı halk arasında yoğun olarak yaşanan manevî itikâtlardandır. Bu sebeple halkın, milletin bütünlüğünü sağlayan bir etken olarak düşünölmeliyse de bu inancın çerçevesine girmiş birçok hurâfelerin de mevcut olması, bu itikatların bilimsel bir yaklaşımla incelenmesini ve belli başlı bir takım normlara oturtulmasını gerektirmektedir. Halkın bilinçlendirilmesinde amaçlanan bu inançların unutturulması ya da yok edilmesini değil, en azından geçmiş kültürümüzle bir köprü vazifesi görmesi için sembolik törenler halinde yaşatılmasıdır.

Gerçi bu eski inançlara dair bir çok semboller toplumlarda yer almakta, benimsenmektedir. Bankalar, okullar, dernekler; meşale, kandil, ağaç, yonca şekillerine rağbet göstermektedirler. Keza ölümlere çiçek sunuş, mızıkça çalış, siyah renkli elbiseler, siyah kol şeritleri hep eski, çeşitli dinî kalıntıların çağdaş kılığa bürünmüş şekilleridir.²⁷⁹ Ancak halk arasında bu uygulamaların menşei hakkında bilgi sahibi olanların sayısı pek azdır. Önemli olan uygulamaları körü körüne devam ettirmek değil, bunları bir sebep-sonuç tabanına oturttarak, bilinçli hareket etmektir.

Kısacası, islâmi inançların adeta bir tamamlayıcısı durumuna gelen bu türbeler yüzyıllarca müslüman Türk halkının maneviyatını oluşturmuş, yabancı unsurlara karşı kendi benliğini koruyabilmesinde önemli bir öge haline gelmiştir.²⁸⁰

²⁷⁸ İsa ÖZKAN: a.g.t., s. 475.

²⁷⁹ Hikmet TANYU: "Dini Folklor ve Dini Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma", a.g.m., s. 141.

²⁸⁰ Mahmut İSLAMOĞLU: "Kıbrıs'ta Türk-İslâm Yatırıları ve Bunlara İlişkin Efsaneler" İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1-7 Temmuz 1993, Ankara, s. 268.

IV. BÖLÜM

GİRESUN'DA ADAK YERLERİ

A. VELİ KÜLTÜNE BAĞLI ADAK YERLERİ

ŞEYH AZİZ HÜSEYİN BABA TÜRBESİ

Giresun'un Keşap ilçesinin 10 km. doğusundaki, Yolağzı Köyü'nün 3 km. iç tarafında yer alan Cingiren mahallesinde bulunan Şeyh Aziz Hüseyin Baba Türbesi Giresun'da ilgi gören önemli adak yerlerinden bir tanesidir.

Türbe sekizgen planlı, bahçe içinde, betonarme bir yapıdır. Üzeri şemsiye biçiminde sacdan kubbe biçiminde kapatılmıştır. Osmanlı mimarisinin özellikleri taklit edilerek yapılmıştır (bkz. fotoğraf 1).

Türbenin hemen yan tarafında köy muhtarlığının çabalarıyla yapılmış bir küçük mescit, alt tarafta ise türbeye ait şadırvan yer almaktadır.

Türbenin içinde iki sanduka vardır. Bunlardan biri Şeyh Aziz Hüseyin Baba'ya aittir. Diğerinin ise Şeyh Aziz Hüseyin Baba'nın eşine ait olduğu rivayet edilir. Türbenin dışında, yan tarafta iki tane kimliği belirsiz mezar yer alır. Mezarların, şeyhin öğrencilerine ait olabileceği kanaati yaygındır (bkz. fotoğraf 2).

Şeyh Aziz Hüseyin Baba Hazretleri 1256 Rumi doğumludur. 1338 Rumi tarihinde de Yolağzı Köyü'ndeki evinde vefat etmiştir. Şeyh, Halvetî tarikatına mensuptur. Halvetî tarikatına girmesinde ve adaplarını öğrenip, şeyh mertebesine ulaşmasında İstanbul'lu hocası Ahmet Efendi'nin rolü büyüktür. Hocasından icâzet alır almaz Giresun'a dönmüş, Halvetî tarikatının

doktrinlerini yaymaya başlamıştır. Böylece etrafına bir çok mürid toplamıştır. Bu müridlerden en önemlisi Beşikdüzü'nden Hacı Hafız Kahyaoğlu'dur.

Halk Şeyhi, dinî doğru öğrettiği, insanlar arasında hoş görüyü ve dürüstlüğü yaydığı için çok sevmiş, saymış, bu sebeple o ölmeden önce de, öldükten sonra da, etrafında onu yüceltmek amaçlı bir çok menkâbe oluşmuştur.

Bir gün, bir yolcu gemisi İstanbul-Trabzon arası sefer yaparken, Bulancak* dolaylarında şiddetli bir fırtınaya tutulur. Gemi kaptanı her yolu dener ancak geminin gidişatını karaya oturmaktan kurtaramaz. Her şeyin bittiği düşünülen bir anda elinde bir fenerle yaşlı, beyaz sakallı bir adam peydâ olur ve geminin yönetimini eline alır. Usta manevralarla gemiyi karaya oturmaktan kurtararak, limana yaklaştıır. Tüm mürettebat ve yolcular bu beyaz sakallı, nur yüzlü adama teşekkürlerini bildirir. Geminin kaptanı neredeyse, bu zatın ellerine sarılır. İhtiyar, gemi kaptanına “Bana, Aziz Hüseyin Efendi derler, Keşap’ın Yolağzı Köyü’ndenim, seni ziyaretime beklerim” der ve gider.

Aradan bir kaç yıl geçer, gemide kaptanlık eden şahıs bir kamyon alıp, uzun yol şoförlüğüne başlar. Bir gün bir seyahati esnasında yolu Giresun-Keşap ilçesine düşer. Hemen aklına bir kaç yıl önceki gemi yolculuğu ve Aziz Hüseyin Efendi gelir. Etraftaki ahâlden Aziz Hüseyin Efendi’nin evini sorar. Ahali ona, Aziz Hüseyin Efendi’nin yüz elli yıl önce öldüğünü, türbesinin Yolağzı Köyü, Cingiren mahallesinde ziyarete açık olduğunu söyler. Bunun üzerine gemi kaptanı türbeye giderek, söz verdiği ziyaretini eda eder.

Şeyh Aziz Hüseyin Baba’nın çok talebesi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Onunla ilgili bir başka menkâbe de şeyh ile talebeleri arasında geçmiştir. Hüseyin Baba, bir çok öğrencisi arasından birine diğerlerine nazaran

biraz daha yakın davranmaktadır. Bu durum, aslında herbirini ayrı ayrı çok sevdiği, diğer öğrencilerini rahatsız eder. Hüseyin Baba durumu farkeder. Öğrencilerine bir ders vermek ister. Hepsini yanına çağırır ve onlardan kendisine dağlardan, tepelerden çiçekler toplamasını ister. Tüm talebeler gün boyu çalışıp çabalayıp en güzel çiçek buketini hazırlayabilmek için yarışlar. Akşama doğru her biri ellerinde buketleriyle dönerler ve buketlerini Hüseyin Baba'ya sunarlar. Bir öğrenci ise henüz dönmemiştir. Geciken bu öğrenci Hüseyin Baba'nın yakın ilgisine mazhar olan öğrencidir. Nihayet o da gelir ve Hüseyin Baba'ya soluk bir çiçek verir. Hüseyin Baba, bunun üzerine öğrencisine çıkışır; “Bu ne haldir? Sen hem geç gelip, hem de bana solmuş bir çiçek getiriyorsun. Senden başka herkes bana çok güzel çiçekler getirdi.” der. Mahsunlaşan talebe cevap verir: “Hocam, ben çok gezdim, ancak hangi çiçeğe elimi uzatsam, çiçekler onlara dokunmamamı, Allah'ı zikrettiklerini söylediler. Ben de henüz yeni açmış bu çiçeklere kıyamadım, fakat bu ömrünü tamamlamak üzere olan çiçeği getirebildim.” der.

Bu açıklamadan sonra, Hüseyin Baba diğer öğrencilerine döner: “Şimdi anladınız mı, ben niçin bu arkadaşınıza sizden daha yakın davranıyorum” der. Çok utanan öğrencileri usulca Hüseyin Baba'nın huzurunu terk edip, giderler.

Hüseyin Baba'nın bir başka kerameti şu şekilde nakledilir:

Osmanlı-Rus Harbi esnasında, Ruslar Tirebolu Harşit Çayı'na kadar ilerler. Halk uzun yıllardır süren savaşlar sonucu zaten her şeyini kaybetmiş, kıtlık içindedir. Yaklaşan düşmana karşı durabilmek için hiç bir güçleri dayanakları yoktur. Bu ahvâl içindeki halk tek çareyi göç olarak düşünür. Fakat bir türlü memleketlerinden ayrılıp ayrılmamakta karara varamazlar. En sonunda durumu Hüseyin Baba'ya danışmaya karar verirler. Hüseyin Baba

* Bulancak: Giresun'un batısında yer alan sahil ilçelerinden biri tanesidir.

gelenler daha söze başlamadan, onlara gidip bağlarıyla, bahçeleriyle ilgilenmelerini salık verir. Böylece halkı göçten men eder.

Kısa bir süre sonra da Ruslar Harşit Çayı'ndan geriye doğru çekilmeye başlar.

Etrafında bu kadar çok menkâbe oluşan Hüseyin Baba'nın türbesi günümüzde de halk tarafından bir adak ve dilek dileme yeri olarak yaşatılmaktadır. Çevre halkı türbenin kudsiyetine aşırı inanmakta ve her türlü derde türbe vasıtasıyla şifa bulabildiklerini söylemektedirler.

Türbenin iyi geldiği bir çok rahatsızlıktan en önemlileri sara, uykuda gezinme, uykusuzluk, baş ağrısı, çeşitli eklem ağrıları ve cilt hastalıklarıdır. Bunlar dışında türbenin özellikle maddi sıkıntı çekenlerle, yola gidecek olanlara faideli olacağına inanılır. Uzaktaki herhangi birine kavuşmak için de türbeden medet umanlar çoktur.

Gelen ziyaretçilerin uygulamaları basittir. Türbenin etrafında herhangi bir yerde üç kez İhlâs, üç kez Fatiha, üç kez Ayet'el Kürsî sureleri okunmalı ve beklenen şifa ya da dilek arzedilmelidir. Arzedilen dilek gerçekleştiği takdirde bir kurban kesilmeli ya da bir aç doyurulmalıdır.

Türbenin bahçesinde iki ağaç vardır. Hastalık sebebiyle ağrı, sızı çekenlerin bu ağaçların diplerinden alıp, ağrıyan yerlerine sürdükleri toprağın şifalı olduğuna inanılır.

Türbenin alt tarafındaki şadırvanın suyunun çok güçlü etkisi olduğu söylenir. Bu yüzden hastalar şifa bulmak için sudan, dualar okuyup besmeleler çekerek içerler. Cilt hastalarının suyla banyo yapmalarının daha iyi netice verdiği söylenmektedir.

Türbenin yanındaki mescidde her gelen ziyaretçinin en az iki rekat namaz kılmasının şifa bulabilmek, fayda görebilmek için şart olduğunu belirtmelidir.

Türbe camlarının pervazlarına önceden mum yakıp dilek dilenirken, Diyânet'in emriyle bu uygulama yasaklanmıştır. Yasağın sebebi, uygulamanın islâm dışı; İsevî ayrıca Fenikelilerden kalma putlara tapma gibi bir uygulama oluşudur.

Türbenin içine köy muhtarlığı tarafından, türbenin yapım ve onarım işlerinde kullanılmak amacıyla, para toplamak için bir yardım kutusu konulmuştur. Ancak bu yardımı yapıp yapmamak gelen ziyaretçilerin arzularına bırakılmıştır.

SEYYİT ŞEYH İDRİS VE ŞEYH PİRAZİZ TÜRBELERİ İLE SEYYİT ŞEYH İDRİS'İN TEKKESİ

Şeyh İdris ve arkadaşlarının Giresun'un Piraziz ilçesine Horasan'dan gelip yerleşmiş erenler oldukları sanılmaktadır. İlçenin Şeyhli adıyla anılan mahallesinde Şeyh İdris'in tekkesi, Gökçeali Köyü'nde türbesi bulunmaktadır. Şeyh İdris'in müridlerinden, Şeyh İdris'in mertebesine kadar ulaşmış Pir Aziz'in türbesi de adını ondan alan Nefsi Piraziz Köyü'ndedir.

Seyyit Şeyh İdris, Şeyh Pir Aziz, Şeyh Hasan, Şeyh Musa ve kırk arkadaşları hicri 800, milâdi 1397 yılında Horasan'dan, önce Bursa'ya gelmişlerdir.²⁸¹ Şeyh İdris'in atalarının da Horasan'a Medine'den geldikleri ve Resullulahın soyundan oldukları söylenir. Zaten bu sebeple Şeyh İdris "Seyyit" ünvanını taşımaktadır. Bursa'da uzun yıllar müderrislik ve kadılık yapan Şeyh İdris, zamanın idarecilerinin tutumlarından hoşnut kalmayarak, Trabzon'un Pazarsuyu kazasına kadar gelmiştir.

Seyyid Şeyh İdris, beraberinde getirdiği yukarıda sözü geçen kırk kişinin dervişidir. Diğer arkadaşları mollalarıdır. Bunlardan Molla Hasan'ı Hasan Şeyh Köyü'ne, Molla Musa'yı Şeyhmusa Köyü'ne, Pir Aziz'i de bugünkü Nefsi Piraziz Köyü'ne gönderir. Böylece Şeyh İdris İslâmın yayılmasını ve aktratılmasını hedeflemektedir. Nitekim Giresun çevresinin Rumlardan temizlenmesinde ve bölgenin Osmanlılar'ın eline geçmesinde kayda değer katkıları olduğu söylenmektedir. Giresun Beyi olarak bilinen Seyyid Vakkas'tan biraz daha sonraları hüküm sürdüğü düşünülmektedir. Mollası Pir Aziz ile beraber yaptıkları hizmetlerden ötürü padişah Murad Hüdavendigâr tarafından kendisine istediğinin verileceği iletildiğinde; bir şey istemediğini yalnızca tekke ve türbesinin vakfını istediği, bu dileğin de yerine getirildiği bilinmektedir.

Türbede dört sanduka vardır. Bunlardan biri Şeyh İdris'e aittir. Diğerlerinin birinin eşine, ikincisinin oğluna, üçüncüsünün ise gelinine ait olduğu söylenmektedir.

Gökçeali Köyü'nde bulunan Şeyh İdris'in türbesi sekizgen yapılıdır. Üstü bakır kaplamalı olan türbe tam bir Osmanlı mimarisi özelliği göstermektedir. Şeyh İdris'in sandukasının üzerine yeşil bir örtü, etrafına da seccadeler serilmiştir (bkz. fotoğraf 3).

Dergâhı ise Şeyhli Mahallesi denilen mevkîde yer alır. Dikdörtgen şekilli, betonarme, tek katlı bir yapıdır. Dergâh etrafı çitlerle çevrilmiş bir bahçenin içinde yer almaktadır. İçerde dinî kitaplar ve mecmualarla, Şeyh İdris'e vakfedilen arazileri gösterir tapu kaydı bulunmaktadır. Bu tekkeye halk arasında Boynuzlu Tekke de denilmektedir (bkz. fotoğraf 4,5).

Nefsi Piraziz Köyü'nde bulunan Pir Aziz türbesi köy kabristanının içinde yer alır. Şeyh İdris'in türbesi gibi sekizgen şekilli betonarme bir yapıdır. Türbeye yirmi-otuz basamaklı bir merdiven çıkılarak ulaşılır. Türbenin içinde Pir Aziz'in sandukasından başka bir şey yoktur (bkz. fotoğraf 6)..

Pir Aziz'in türbesi 1950 yılına kadar mezar şeklindeymiş 1950'den sonra Turgut Tirali adında bir vatandaş biriket alıp, Ali Turan adlı birine dört sıra çevirtmiştir. 1974 yılına gelindiğinde Kültür Bakanlığı'nın dikkatini çeken Pir Aziz'in mezarı, türbe haline getirilmiştir.

Şeyh İdris Hazretleri'nin Şeyhli Mahallesinde, ayrı ayrı yerlerde iki tane misafir odası olup zamanla bu odaları tahrip olmuştur. Çobanı Totak'ın Nefsi Piraziz Köyü'nde namaz kıldığı yer ve yatak odası olarak kullandığı yer 1992 yılında namazgâh olarak inşâ edilmiştir.

Kendileri ve türbeleri hakkında malumat verdiğimiz bu zat-ı muhteremlerin etrafında oluşmuş sayısız menkâbeler mevcuttur. Bunlardan bir kaç tanesini aşağıya almış bulunmaktayız.

Şeyh İdris'in Totak adlı bir çobanı vardır. Şeyh İdris koyunları Piraziz ilçesinden yaklaşık üç-dört saat uzaktaki Şebinkarahisar ilçesinin Karagöl yaylasında otlatmaktadır. Koyunlar otlatılırken Totak, Şeyh İdris'e yardım etmektedir. Günler böyle geçerken bir gün Totak aniden ölür. Şeyh İdris bu duruma çok üzülür. İkinci namazı olmak üzeredir ki, namaza başlamadan önce içinden mollası Aziz'e seslenir. Aziz, yayladan uzakta, Piraziz'dedir. Mollası Aziz'e seslenen Şeyh İdris şunları söyler: "Totak öldü bez getir, kazma kürek tez getir, koyuna tuz getir" Sonra namaza durur. Selâm verdikten sonra bir bakar ki mollası Aziz bez, kazma-kürek, tuzla yanında hazır beklemektedir. Bugün vasıta ile üç-dört saat süren bu mesafe, o zamanlar yürüyerek haftalara aylara tekabül eder. Birlikte namazı bitirdikten sonra mollasının kerametini anlayan Şeyh İdris, Aziz'e "Amma da pirsin Aziz" der. Böylece Molla Aziz'in ismi Pir Aziz olarak kalır. Sonraları adı, türbesinin bulunduğu köyün ve ilçenin adı haline gelir.

Şeyh İdris, Pir Aziz'le ilgili bir vasiyette bulunur. "Benim kabrimi ziyaret edip de senin kabrini ziyaret etmeyen şifâ bulmasın" der. Bundan anlaşılan odur ki, Şeyh İdris, mollası Pir Aziz'e büyük değer vermektedir.

Diğer bir rivayet de Şeyh İdris'in türbesi ve tekkesinin yerinin tespiti ile ilgilidir. Seyyid Şeyh İdris önce Ordu ilinin Gülyalı ilçesine gelir. Orada Gelincikkaya adı verilen bir tepeye çıkar ve Giresun'a doğru iki ok fırlatır. Attığı ilk ok Piraziz'deki Şeyhli Mahallesi'ne düşer ve buraya tekkesinin yapılmasını ister. İkinci ok da Gökçeali Köyü'ne düşer. "Burada da, mevt yerim olsun." der. Bugün Şeyhli Mahallesi'nde Şeyh İdris'in tekkesi, Gökçeali

Köyü'nde türbesinin bulunmasının hikmeti halk arasındaki inanışa göre, bu menkâbeye dayanmaktadır.

Başka bir rivayet, Şeyh İdris'in tekkesine Boynuzlu Tekke denmesinin sebebini açıklar. Daha önce de belirtildiği gibi, tekke Şeyhli Mahallesi'ndedir. Fakat tekke buraya yapılmadan önce 100 m. aşağıdaki Devletlü Mahallesi'ne yapılmak istenir. İnşaat için gerekli tüm malzemeler alınıp Devletlü Mahallesi'nde tekkenin yapımı için uygun olan yere yığılır. Ancak bir gün sonra bu yığılan malzemelerin Şeyhli Mahallesi'ne, bugün tekkenin olduğu yere taşındığı görülür. Halk malzemeleri alıp tekrar ilk bıraktıkları yere götürürse de ilk gün karşılaştıkları olay durmadan tekerrür eder. Çevre insanı bir türlü bu duruma akıl sır erdiremez, neden de bulamaz. Bir gece yeni gelinin biri dışarıyı izlerken, geç saatte bir geyik sürüsü görür. Sürüdeki geyikler boynuzlarıyla tekkenin malzemelerini Devletlü'den Şeyhli Mahallesi'ne getirmektedirler. Görüldüklerini farkedene geyikler birden ortadan kaybolur, sır bozulur. Geyiklerden geriye sadece yere dökülen boynuzları kalır. Bu durumun ortaya çıkması üzerine, tekke bugünkü yerine yapılır. Denilene göre, çok yakın zamana kadar tekkede bir geyik boynuzu durmaktaymış. Yakınlarda kaybolmuş. Diğer yakın şehirlerden birinin müzesi için götürülmüş olduğu söylenmektedir.

Tekkeye, Boynuzlu Tekke denilmesinin sebebi, halk arasındaki bu menkabeye dayanır. Aslında “geyik” motifi en eski dönemlerde ve İslamiyet sonrasında da yaygın görülen bir motiftir. Şimdiye kadar Ortaasya ve Sibirya'da en eski “Hayvan-Ata”ları temsil eden başlıca üç tip elbise bulunmuştur. Bunlardan biri geyik elbisesidir. Yenisey nehri kenarlarında yaşayan Ostiyak'larda geyik kutsal bir hayvandı. Ostiyakların şamanları geyik başını andıran başlıklar giyerlerdi, bu başlığı bulamayan şamanlar yanlarına

veya omuzlarına birer geyik boynuzu takarlardı²⁸². Bugün Anadolu'da bir çok tekke ve zaviyelerin duvarlarında da geyik motiflerine rastlanır. Yine geyik boynuzunun tekke ve türbelere konulması sıkça görülür. Geyikle ilgili bir çok misal, karşımıza çıkmaktadır. Meselâ, Bursa'nın fethinde yardım eden Geyikli Baba, geyikleri ile konuşurdu. Hacı Bektaş Veli de kolunun altında bir geyik ile resim edilmiştir. Geyik motifi daha çok Bektaşî ve batınî tarikâtlerce ehemmiyet kazanmıştır²⁸³. Yine Hacı Abdullah Halife'nin incelediğimiz bir menkâbesinde geyik donuna girmesi motifi ile karşılaşırız.

İlgi çekici bir vaka da yakın zamanda gerçekleşir. Tekkenin alt tarafına köyün zenginlerinden biri, usta çağırıp, hayrına bir çeşme yaptırmak ister. Usta ve işçiler çeşmeyi bitirince, rakı alıp çeşmenin başında içmek isterler. Tam rakıyı kadehlerine koyarken, kadehler ellerinde parçalanır. Bu uyarı usta ve arkadaşlarının dikkatini çekmez. Rakıyı içmekte inat ederler. Tekrar rakıyı içmeye çalışmaları üzerine kim oldukları belli olmayan nur yüzlü, ak sakallı zatlar ortaya çıkıp, usta ve işçilerini bir güzel döverler. Çok korkan usta ve arkadaşları kaçarlar. Halk bu gelen zatların Şeyh İdris'in mollaları olduğuna inanmaktadır.

Aynı vaka beş-altı yıl önce yeniden tecrübe edilmek istenmiştir. Köye yeni gelen bir sınıf öğretmeni, köy ahalisinden anlatılan ilginç olayı dinler. Ancak dinlediği bu hikaye ona mantıklı gelmez. Çeşmenin kudretini denemek maksadıyla bir şişe rakı alır. Çeşmeye iner. Tam rakıyı bardağa boşaltıp elinden çeşmenin taşına bırakmıştır ki, kadeh olduğu yerde tuzla buz olur. Durumdan çok etkilenen öğretmen, Şeyh İdris'ten af diler, türbesini ve tekkesini ziyaret ederek, şefaatine nail olabilmek için yalvarır.

²⁸² Bahacddin ÖGEL; *Türk Mitolojisi*, a.g.c., s. 38.

²⁸³ Bcyhan KARAMAĞARALI: "Anadolu'da 12. ve 16. Asırlardaki ve Tekke Sanatı Hakkında", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, XXI., Ankara, 251.

Tekkeye çevre halkı büyük saygı göstermektedir. Hâlâ tekkenin çevresinde tavuk, köpek, kedi gibi hayvanlar beslenmemektedir. Tekkeyi ziyarete gelenlere köylüler sevabına yemek yapıp dağıtmaktadırlar.

Elimizden geldiğince tüm özellikleri üzerinde durduğumuz Şeyh İdris Türbe ve Tekkesi ile Pir Aziz türbelerinin birer dilek dileme ve adak yeri olarak da sayısız işlevi vardır.

Halkın kutsallığına inandığı bu üç mekânı adak yeri veya dilek dileme yeri yönünden incelerken birbirlerinden ayrı ele alamayız. Çünkü Şeyh İdris, daha önce de belirtildiği gibi, kendi türbesini ziyaret edip de, Pir Aziz'in türbesini ziyaret etmeyenin şifa bulmamasını vasiyet etmiştir.

Gelen ziyaretçilerin birbirinden farklı ya da aynı sayısız dertleri ya da dilekleri olmaktadır. Sıtma, havale, çocuk sahibi olamama, kekemelik, iştahsızlık, uğrama halleri, bir şeyin çalınması gibi bir çok derdin yanında; evlenmek, üniversiteye girebilmek, memuriyete alınmak, zengin olmak, borçtan kurtulmak, sevdiğine kavuşmak gibi daha nice dilek ve dert türbelerden ve tekkeden çözüm bekler.

Ziyaretçilerden şeyhlerin adına namaz, oruç, kurban, sadaka adayanlara rastlanır. Çevre halkı önceden daha fazla kurban adandığını, artık ekonomik nedenlerle bu uygulamanın zayıfladığına dikkati çekmektedir.

Genellikle önce Gökçeali Köyü'ndeki Şeyh İdris Türbesi ziyaret edilir. Gelen ziyaretçiler türbenin etrafını üç kez dolanıp, her dönüşte türbenin kapısında üç ihlas, bir fatiha sureleri okurlar. Daha sonra yan taraftaki camiin şadırvanında abdest alınıp, türbede ya da camide namaz kılınır, dua edilir, dilek dilenir, Şeyh İdris'ten şefaath istenir. Önceden türbenin camlarındaki parmaklıklara çaput, paçavra, bez parçaları bağlanmakta iken, bu adet köy

imamının çabalarıyla dine aykırı bi'datlardan olması vesilesiyle engellenmiş durumdadır.

Şeyh İdris'in türbesinden sonra Pir Aziz'in türbesi ziyaret edilir. Türbeye yirmi-otuz basamaklı bir merdivenden çıkıldığını belirtmiştik. Dert sahipleri bu merdiveni besmele çekip sağ ayakla çıkmaya başlamalı, inerken de son basamaktan sol ayakla inmeli. Bu kural ihlal edilirse veya unutulursa Pir Aziz'den istenilenlerin gerçekleşmeyeceğine inanılır. Türbeye ulaşıldıktan sonra, Şeyh İdris'in türbesinde olduğu gibi, türbede İhlâs ve Fatiha sureleri okunur. Ziyaretçilerin türbede namaz kılabilmesi için, merdivenlerin sonuna bir de çeşme yaptırılmıştır.

Önceki yıllarda Pir Aziz'in türbesinin etrafında yedi meşe ağacı varmış. İnsanlar bu ağaçları kutsal kabul edip, diplerindeki topraktan şifa bulmakta imiş. Ancak uzun yıllar önce ağaçların kesilmesiyle bu uygulama sona ermiş.

Son olarak ziyaret edilen Şeyh İdris'in Tekkesi diğer adıyla Boynuzlu Tekke'de uyulması gereken pek fazla âdap yoktur. Ziyaretçilerden Kur'an-ı Kerim okumasını bilenlerin tekkede okumalarının iyi olacağına inanırlar. Bunun dışında namaz kılınıp, dua edilir. Tekkenin alt tarafındaki çeşmenin suyunun da şifalı olduğu söylenmektedir.

ŞEYH YAKUP HALİFE TÜRBEŞİ VE DEĞİRMENİ

Giresun-Dereli ilçesi yolu üzerinde, 10km. ilerledikten sonra merkeze bağı Tekke Köy’de Şeyh Yakup Halife adında bir evliyanın türbesi vardır. Çevre insanı, Yakup Halife’nin Seyyid Vakkas Hazretleri ile akraba olduğuna inanmaktadır. Kesin olarak bilinmemekle beraber, Şeyh Yakup Halife adına 901 senesinde (M. 1485) düzenlenmiş bir vakıf senedi köy muhtarlığında saklanmaktadır. Bu sebeple türbenin 1485’den sonra, büyük ihtimalle 1500’lü yıllarda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Köy mezarlığının içinde bulunan türbe sekizgen köşeli olup, üzeri Horasan kerpicinden kubbe biçiminde inşâ edilmiştir. 40-50 m2 bir alan kapsayan türbenin, dış duvarları kesme taştan yapıli olup, sonradan sıva ile kaplanmıştır. Ancak türbenin mezarlığa bakan tarafı hariç dört bir yanı evlerle kaplanmıştır. Evlerle türbe arasındaki mesafe o kadar daraltılmıştır ki, “yan yana iki insanın geçmesi mümkün olamamaktadır. Türbenin mezarlığa bakan tarafında bir çam ağacı vardır. Çam ağacının üç yüz yaşında olduğuna inanan halk, ona zarar vermek isteyecek herhangi birinin ellerinin tutmaz hale geleceğine inanır (bkz. fotoğraf 7).

Türbenin hemen üst tarafında bulunan köy mezarlığında, türbeye çok yakın bir mesafede üç-dört tane eski mezar vardır. Bu mezarların taşları ve üzerindeki yazılar o kadar siliktir ki, mezarların kaç kişiye ait olduğ u bir muammadır. Köylünün de sahiplerini bilmedikleri bu mezarların şehit evliyalara ait olduğ u söylenmektedir. Şehit evliyaların Şeyh Yakup Halife’nin müridleri olup, bu bölgede islâmı yaymak için cihat ederken şehit oldukları anlatılır (bkz. fotoğraf 8).

Yakup Halife ve iki arkadaşı bu yöreye Yavuz Sultan Selim zamanında gelmiştir. Önceden bu yöre kervanların geçiş yoluymuş. Yakup Halife’nin

sayesinde yerleşik hayata geçilmiş. Yerleşik düzen sağlandıktan sonra, Şeyh Yakup Halife ve dervişlerinin kurdukları dergah, kervanların dinlenip eyleştikleri bir yer halini almış. Buraya uğrayan kervanlar giderken bir miktar bahşiş bırakırlarmış. Toplanan bahşişlerin yarısı Yıldırım Beyazıd Han'a gönderilip, yarısı dergahın işlerine ayrılmakta imiş.

Yakın zaman kadar Yakup Halife ve iki dervişinin atların üzerinde köy halkı tarafından görüldüğü söylenmektedir. Zat-ı muhteremleri sadece kalbi temiz insanlar görebilmektedir. Ne zaman ki radyo, televizyon köye girmiş artık bu mübarekler ortaya çıkmaz olmuş. Halk içki içilmesinin yaygınlaşmasıyla evliyaların tamamen küstürüldüklerine inanmaktadır. Evliyaların küsmesinin diğer bir sebebi de, köyden bazı kimselerin vakıf arazilerini üzerlerine tapu ettirmeleridir. Ancak, Şeyh Yakup Halife bu hainlerin cezasını vermektedir. Vakıftan üzerine arazi tapulayan herkes köydeki tüm yerlerini eninde sonunda satmak zorunda kalırlar. Bu duruma misâl olarak, köyü terkedip giden bir önceki muhtar gösterilmektedir.

Tekke Köy'de Eyüb adında bir başka evliyanın daha yatırının varlığından söz edilir. Ancak, kimlikleri bilinmeyen bazı kimselerce bu yatır dağıtılmıştır. Bunu yapanlar ve soyları mahvolup gitmiştir.

Öğrendiğimiz bir başka menkâbeye göre türbenin yanında Şeyh Yakup Halife zamanında sürekli kaynamakta olan üç kazan vardır. Bu üç kazanın içine ne kadar pirinç, un, bulgur, mısır atılırsa atılsın, kazanın dibinde kaybolmaktadır. Kazandaki yemekler ise asla bitmemektedir. Gelip geçen ne kadar aç insan varsa kazandan aldıkları yemekle doymaktadır.

Menkâbede geçen üç kazanın bir, iki sene öncesine dek köyde olduğu söylenmektedir. Rivayete göre bu kazanlar gizlice Samsun tekkelerine satılmış ya da çalınmıştır. Ancak bu konuyla ilgili kesin bir şey bilinmemektedir.

Şeyh Yakup Halife'nin türbesi kadar değirmenin de önemi büyüktür. Değirmenle ilgili menkâbeler halk arasında çok yaygındır.

Türbenin 200 m. aşağısında bulunan değirmene, yamaç fındık bahçelerinin içinden ancak bir kişinin geçebileceği genişlikte 100 m.'lik bir patika yol geçilerek ulaşılmaktadır. Değirmene gidiş önce uzun bir yokuş çıkmayı, sonra da uzun bir inişi gerektirir. Bu patikadan Şeyh Yakup Halife ve dervişlerinin atlarla geçtiklerine inanılır. Hatta “bu kadar dar yoldan geçemeyeceklerine göre herhalde uçuyorlardır.” diyen halkın, zat-ı muhteremlere olan inancının derecesi açığa çıkar.

Değirmen bir dere yatağının içinde, kayalıklarla çevrilmiş bir alana kuruludur. Değirmenin hemen önünde büyük bir ceviz ağacı vardır. Efsane aslında Yağlıdere ilçesindeki Gülbahar Hatun Tekkesi'nin değirmeninin efsanesiyle aynı motifleri taşımaktadır (bkz. fotoğraf 9).

Efsaneden kısaca söz etmek gerekirse; Şeyh Yakup Halife bu değirmeni yaptıktan sonra kerametini kullanarak değirmeni kendi kendine hiç tahıl koymadan un öğütür hale getirir. Halka da kesinlikle değirmenin teknesine bakmamalarını tembih eder. Yakup Halife'nin tembihine herkes uymaktadır. Tüm köy halkı gidip değirmenden ununu alıp gelmekte ancak kesinlikle başlarını kaldırıp değirmenin teknesine bakmamaktadır. Günlerden bir gün köyden bir yaşlı kadın kızına, gidip değirmenden un getirmesini söyler. Tekneye bakmamasını da sıkı sık tembihler. Anası tembihledikçe kız tekne ne olduğunu merak eder. Değirmene gelen kız uzun süre tereddüt ettikten sonra dayanamayıp, başını kaldırıp tekneye bakıverir. Tekne de bir sarı yılan kıvrılmış yatmaktadır. Un haline gelip öğütülen tahıl da bu yılanın ağzından akmaktadır. Kızın yılanı görmesiyle tılsım bozulur ve yılan ortadan kaybolur. Köylü o günden bu yana değirmeni kullanmaya devam etmiş, ancak herkes değirmeninin teknesine kendi mısırını koymuştur.

Şeyh Yakup Halife Türbesi'nin Türkiye'nin her yanından gelen birçok ziyaretçisi vardır. Türbenin haftalık ortalama ziyaretçi sayısı üçyüz kişi olup, yıllık ziyaretçi sayısının on beş bin civarında olduğu söylenmektedir. Türbenin gerekli düzenlemeleri ve tanıtımı yapıldığı takdirde bu sayının daha da artması beklenmektedir.

Ziyaretçilerin çoğu türbeye koyun, horoz ya da türbe giderleri için para adamaktadırlar. Bazı ziyaretçilerin köy halkı için, özellikle fakir halk için yemekli mevlid adadıkları da olmaktadır.

Türbeye çeşitli sebeplerle gelinir. Konuşamayanlar, kekemeler, gözleri şaşı olanlar veya görmeyenler, çocuğu olmayanlar, sara ve asabi hastalıklardan muzdarip olanlar, kendilerine büyü yapıldığına inanan bir çok dert sahibi yanında üniversite sınavı kazanmak, evlenebilmek, zengin olabilmek, işe girmek, sevdiğine kavuşabilmek gibi dilekler için de türbeyi ziyaret edenler olur.

Adak adanmadan, dilek dilenmeden önce türbe etrafında İhlâs ve Fatiha süreleri okunarak, türbeye girilir. Bütün bunlar yapılmadan önce abdestli olunması gerekmektedir. Türbede kişinin gönlü ne kadar isterse o kadar rekat namaz kılınır, adak adanır. Türbenin hemen yanındaki köy mezarlığındaki tüm mevtalar adına bir Fatiha'nın okunması iyi bir davranış olur. Bir takım ağrı, sızı ve hastalıklara şifa bulmak için gelenlerin, türbenin bahçesindeki çam ağacının dibinden aldıkları toprağı rahatsızlık çektikleri yerlerine sürmelerinin iyi geleceğine inanılır.

Özellikle bir büyü'nün etkisinden kurtulmak, cin çarpması ya da uğramak diye tabir edilen rahatsızlığın etkisinden sıyrılmak için gelenlerin mutlaka değirmeni ziyaret etmeleri gerekir. Değirmenin suyunda yıkanan bu kişilerin içlerine giren kötü halleri atıp temizleyeceklerine inanılmaktadır.

Uzak yoldan gelen ziyaretçiler arasında bir çoklarının bu sudan yanlarında götürdükleri de olmaktadır. Değirmenin suyunun cilt hastalıkları içinde şifalı olduğu söylenmektedir.

Çocuk sahibi olmak isteyenler değirmenin yanındaki ceviz ağacının altından bir avuç toprak alırlar. Bu toprağın içinde canlı bir varlık çıkarsa çocukları olacak demektir. Çocuk sahibi olmak için gelen çiftlerin değirmenin suyundan içmeleri de tavsiye edilir (bkz. fotoğraf 10).

Tekke Köy'e gelenler arasında her zümreden insana rastlanılır. Ancak gelenlerin çoğunun gruplar halindeki bayanlar olduğu sanılmaktadır. Yine tahsilliler ile tahsilsizler arasında da ziyaretçi sayısı açısından bariz bir fark görülmez.

Köyde önceden Rumlardan kalma bir kilisenin varlığından söz edilir. Ancak zamanla yıkıldığı hükmüne varılmıştır. Bir rivayete göre de Yakup Halife'nin İslâmı kolayca yayabilmek için kiliseyi yaktırmış olduğu söylenir.

BOZTEKKE KÖYÜ ŞEYH KERAMEDDİN TÜRBEŞİ

Boztekke, Giresun-Merkez ilçeye bağlı bir köydür. Köye ulaşmak için öncelikle Giresun-Ordu yolu üzerinde 3-4 km. ilerlemek gerekir. Bu yolun sonunda Boztekke Sapağı denilen yol ayrımından içeri dönölür. Köye ulaşmak için 5 km. daha ilerlenir. Oldukça düzenli kurulan köyün merkezi geçildikten sonra, Şeyh Kerameddin'in, köyün biraz dışındaki türbesi görünür.

Türbe; köy tüzel kişiliğine ait, 27 dönümlük bir çamlık ile köy mezarlığının ortasında ve köy camisinin kuzeyinde yer almaktadır.

Türbe kare plânlı, kesme taştan inşâ edilmiş bir mezar yapısıdır. Türbenin dört cephesinde ikişer adet olmak üzere, toplam sekiz adet kemerli ve demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır. Soldaki mezarın taşında 1179 hicri tarihi yer almaktadır. Sağdaki mezar taşının büyük bir kısmı toprağa gömölü olduğundan tarihini okumak kabil olmamıştır. Sağ tarafta, bahçe içinde ve bahçe dışında iki büyük servi ağacı bulunmaktadır (bkz. fotoğraf 11).

Türbeye daha önce de belirttiğimiz gibi doğu cephesinden; taştan yapılmış, demir kanatlı bir kapıdan girilir. Kapının üzerinde, sağ tarafta çok köşeli yıldız ve hilâl, sol tarafta ise ortasında rozet olan kare taş işlemler göze çarpmaktadır.

İçeride "L" biçimli bir korkuluk ile dört sanduka yer almaktadır. Sandukalar, dikdörtgen duvar üzerine, ahşap çatı biçimli kapakların kapatılmasıyla oluşturulmuştur. Tavan ortada kare bir çukurluk oluşturularak ahşap ile kaplanmıştır (bkz. fotoğraf 12).

Türbenin çevresi cami, mezarlık, su kuyuları ve çamlık bir alanla kaplanmıştır. Bütün bu unsurlarla tarihi ve dinî bir bütünlük aksettirmektedir.

Yaygın kanaate göre, Şeyh Kerameddin'in, Fatih Sultan Mehmet ile İstanbul'un fethine katılmış bir gönül ereni olduğuna inanılır. Halk arasındaki rivayete göre, ünlü alperen Seyyid Vakkas ile Şeyh Kerameddin, Fatih Sultan Mehmet'in emri ile Giresun ve etrafını Türkleştirip, müslümanlığı yaymak üzere gönderilmiş erenlerdir.

Rivayete göre; Fatih Sultan Mehmet Trabzon fethi sırasında Seyyid Vakkas'ı öncü komutan olarak görevlendirince, Seyyid Vakkas da Evliya Şeyh Kerameddin ile arkadaşlarını göreve çağırır. Trabzon'un fethine katılan Şeyh Kerameddin, Trabzon düştükten sonra Fatih'ten arzu ettiği bir beldenin fermanını talep eder. Bu gün türbesinin bulunduğu Boztekke Köyü ve çevresinin fermanı Şeyh Kerameddin'e verilir. Şeyh Kerameddin ve adı geçen Seyyid Vakkas aslında misyoner velîlerdir. Bunun da haricinde savaşçı alp-erendirler. Anadolu'nun her köşesinde ve Giresun da haklarında menkâbeler oluşmuş, yukarıda isimleri geçen velîler gibi erenlere rastlanmaktadır. Gazi-savaşçı velîler XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun uç mıntıklarında, yani Bizans sınırlarında yaşayan Türk boylarının fetihlerine katılmış olan, bir kısmı da Rumeli'deki Osmanlı gazileri arasında çarpışan ve bu sebeple hatıraları halk arasında sürüp gelen velîlerdir. Seyyid Vakkas bu velîlere bir farkla misâldir, O, gazi değil şehit olmuş bir velîdir. Gazi- savaşçı velîlerden bir kısmı ile diğerlerinden bazıları yaşadıkları bölgelerde İslâmiyet propagandası yapan misyonerler hüviyetindedirler. Bunlar ya kendi fethetdikleri, ya da daha önce fethedilen topraklarda gayri müslim ahâlî arasında tekkeler kurarak dinî yaymaya çalışıyorlardı.²⁸⁴ Şeyh Kerameddin işte bu guruba dahildir.

Şeyh Kerameddin'in türbesinin bahçesindeki daha önce bahsi geçen mezarların onun müridlerine ait olduğuna inanılmaktadır (bkz. fotoğraf 13). Türbenin içindeki sandukalardan, girişte soldan ikincisinin ise Şeyh

Kerameddin'e ait olduğu söylenmektedir. Diğer üç sandukanın ise evliyanın ailesinden şahıslara ait olduğu rivayet edilmektedir. Yaygın kanı bu sandukalardan birisinin evliyanın babasına, diğerinin ise oğluna ait olduğudur.

Köyün yaşlılarından dinlediklerimize göre Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu zamanında Şeyh Kerameddin'in türbesi de kapatılmıştır.

Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu çıkarılınca, köyden bir kaç kişi evliyanın türbesini ihbâr eder. Bunun üzerine devletten türbenin yıktırılmasına dair emir çıkar. Ancak köy halkından kimse buna cesaret edemez. Nihayet köye bu görevi ifa etmek üzere bir yüzbaşı gelir ve türbeyi yıkar. Türbenin imha işlemi bitince, köyden ayrılır. Fakat, daha şehre inmeden yolda arabası yuvarlanır ve ölür. Bu hikâyeye benzer, bir başka hikâyeye daha önceden ele aldığımız Piraziz ilçesinde bulunan Şeyh İdris Tekkesi'nde de rastlanılmıştır.

Türbe etrafında bulunan hiç bir canlıya ya da eşyaya halk tarafından dokunulmamaktadır. Anlatılanlara göre önceki yıllarda türbe altın arayanlarca tâlân edilmiştir. Türbenin halini gören köylüler durumu anlamışlardır. Türbeyi hangi sebeple, kimlerin bu hale getirdiğini de anlamışlar ancak ispatlayamamışlardır. Bu olaydan sonra; şüphelenilen bu birkaç kişi otuz beş gün içerisinde hastalanarak ölür. Yaşanılardan sonra köy halkı türbe çevresindeki hiçbir şeye dokunmamışlardır. Bütün bu anlatılanlar köy halkı tarafından evliyanın kerametleri olarak kabul edilmektedir.

Şeyh Kerameddin'e Fatih Sultan Mehmet, Sayca, Akköy, Alunca, Boztekke, Darunköy, Yaykınlık, Hamidiye köylerini vakfetmiştir.²⁸⁵ Ahali, burada Şeyh Kerameddin'den başka dört evliyanın daha varlığına

²⁸⁴ A.Yaşar OCAK, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, a.g.e., s. 20-21.

²⁸⁵ Giresun Kültür Müdürlüğü Önemli Kişileri Tespit Formları.

inanmaktadır. Ama, hepsine birden “Kerameddin” adını vermişlerdir. Bu evliyaların zürriyetleri devam etmemiş, günümüze ulaşmamıştır.

Evliyalarla ilgili menkabeler bir hayli fazla ve çeşitlidir. Bir rivayete göre 93 Rus Harbi sırasında Ruslar Harşıt çayına kadar ilerler. Bunun üzerine çevredeki tüm insanlar, evlerini barklarını bırakıp göç etmeye başlar. Bu durum, köyde yaşayan Kirazoğlu Hasan Efendi adlı bir hocayı çok rahatsız eder. Köyde, bugün okulun olduğu yerde daha önce bir medrese bulunmaktadır. Kirazoğlu Hasan Efendi bu medresinin hocalığını yapmaktadır. Yine bir gün göçü durdurmanın yollarını düşünen Hoca Efendi, gâipten bir ses duyar; “Düşünme, düşünme Harşıt’tan beri geçemeyecekler.” Duyduğu bu sesi Hoca hemen halka müjdeler. Nitekim, Ruslar Harşıt’ı geçemezler. Köy halkı arasındaki inanışa göre Hoca Efendi’nin duyduğu ses, daha önce bahsi geçen Kerameddin adı verilen bu dört evliyadan birine aittir.

Karadeniz Bölgesi’nde 93 Harbi ile ilgili menkâbeler pek yaygındır. Menkâbeler değişik şahsiyetlere maledilmişlerse de, sonuç olarak hepsi Harşıt çayının düşmanlarca geçilemeyeceğinin evliyalarca daha önceden halka duyurulmasını içerir.

Şeyh Kerameddin ile ilgili bir başka menkâbe de Fatih Sultan Mehmet’le ilgilidir. Kerameddin adı verilen bu dört evliyanın namı, Fatih Sultan Mehmet’e kadar ulaşır. Şeyh Kerameddin’in muhalifleri olan kişiler de evliya hakkında Fatih Sultan Mehmet’e bir takım asılsız yalanlar söylerler. Halkı kışkırttığını, boş inançlarla kandırdığını anlatırlar. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet, evliyaların kerametlerini sınamak amacıyla, bir vezirini görevlendirerek evliyaları İstanbul’a çağırır. Şeyh Kerameddin, daveti getiren vezire “Sen git, biz istediğiniz tarihte, istediğiniz yerde oluruz” der. Fatih’in veziri atlarla, evliyalar yaya olarak yola çıkarlar. Vezir atlarla yola çıktığı

halde, istenilen tarihte İstanbul'a ulaşamaz. Yolculuğu bitince bir de bakar ki, evliyalar İstanbul'a ondan önce varmışlar.

Bu sırada Fatih Sultan Mehmet, evliyaları sınamak için haram maldan, yemek hazırlattırır. Evliyaların geçeceği yoldaki halının altına Kur'an-ı Kerim saklattırır. Evliyalar gelince Fatih onları içeri buyurur. Şeyh Kerameddin ve arkadaşları buyurulan yere yürümeden önce, halının altında saklı Kur'an-ı Kerim'i çıkarıp, başlarının üzerine koyarlar. Sofraya geçerler. Ancak, yemeklerden hiçbirine el sürmezler. Fatih, evliyalara niçin yemediklerini sorduğu zaman "Bu yemekler yenmez, çünkü haramdır." cevabını alır. Fatih, kızgın bir tavırla, "Olur mu öyle şey!" deyince Şeyh Kerameddin sofradaki pilava uzanıp, bir avuç alır ve sıkar. Pilavdan kan damlar. Meğer pilavı hayızlı bir kadın hazırlamıştır. Şeyh Kerameddin'in bu kerameti karşısında Fatih Sultan Mehmet hayran kalır. Ama yanındaki arkadaşları, evliyanın kerametini bu denli açığa çıkarmasından ve kibirlenmesinden rahatsızlık duyar. Hatta içlerinden biri hafif bir zafiyet geçirir. Aynı motifleri ihtiva eden bir başka menkâbe Pir Sultan Abdal'ın etrafında söylenilen menkâbedir. Pir Sultan'ın etrafında oluşan menkâbede de zamanın valisi Hızır Paşa bir takım siyasî kışkırtmalar sonucu Pir Sultan Abdal'ı sınamak ister. Yine haram yemek hazırlattırılmıştır. Bu defa Şeyh Kerameddin'in menkâbesinden farklı olarak haram yemeğin yanında helâl yemek de hazırlattırılmıştır. Pir Sultan Abdal, köpeklerinin dahi helâli haramdan ayırabileceğini söyler. Gerçekten köpekler önlerine konan haram yemeği yemeyip, helâl olanı yerler.²⁸⁶

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi, bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki; halk nazarında coğrafyalar farklı, kişiler farklı olsa da menkâbelerin oluşmasında rol oynayan düşünce ve hayal dünyası birbiriyle aynıdır.

²⁸⁶ Pertev Naili BORATAV; "Pir Sultan Abdal", *Ülkü Dergisi.*, 15 (89, 1940), 408; Abdülbaki GÖLPINARLI: İstanbul 1963, "Pir Sultan Abdal", *Türk Klasikleri*.

Şeyh Kerameddin Türbesi'nin bulunduğu arazi gayet itinalı bir şekilde düzenlenmiştir. Türbenin etrafı çok temiz ve bakımlıdır. Hemen türbenin yanında yine evliyanın adını taşıyan köy camisi vardır. Evliyanın ismiyle anılan başka bir cami de şehir merkezinde bulunmaktadır. Yine türbe bahçesinde bir su kuyusu ve türbenin arkasında düzenli bir koruluk vardır. Bütün bu sayılan unsurlar içiçe, bir bütün halinde düzenlenmiştir.

Fakat, yine Şeyh Kerameddin ve arkadaşları tarafından yapıldığına inanılan bir değirmen, türbeden epey uzakta bir yerde kurulmuştur. Şeyh Kerameddin ile ilgili bir başka rivayet de, işte bu değirmen etrafında oluşmuştur (bkz. fotoğraf 14).

Rivayete göre; türbenin bulunduğu Boztekke Köyü'ne komşu olan Enece Köyü'ne erişmiş bir imam gelir. Bu imam bir gün mısır öğütmek için Şeyh Kerameddin ve arkadaşlarının yaptığı değirmene gider. Ununu öğütüp çuvala dolduran imam, tam yükünü sırtına alacakken yanında iki zat peyda olur. İmama “Yükünü girin, gözünü yum” derler. Bir an geçer geçmez tekrar “Gözünü aç.” derler. Gözünü açan imam kendini bir anda Boztekke Köyü camisinin yanında bulur. (Daha önce de söz ettiğimiz gibi cami ile türbe yanyana, değirmen ise epeyce aşağıda Büyük Güre deresi üzerine kurulmuş olup, ulaşmak için epeyce uzun bir patika yolu aşmak gerekmektedir.) Camiye ulaşan imamdan, bu iki zat, onlara namaz kıldırmasını ister. İmam namazı kıldırır. Tekrar yükünü sırtına alan imama aynı işlemleri yaptırırlar ve imam gözünü açtığında bu kez kendini Enece Köyü'ndeki evinin kapısında bulur. Ayrılırken, iki evliya imamdan onlara sürekli namaz kıldırmasını isterler, durumu da kimseye açıklamaması için imamı sıkı sık tembihlerler.

Olup bitenden sonra, imam sürekli olarak evliyalar tarafından alınıp götürülmeye başlar. İmamın eve getirdiği un da sürekli kullanılmasına rağmen bir türlü bitmek bilmez. İmamın karısı bir süre sonra olanlara bir anlam

veremeyip kocasını sıkıştırmaya başlar. İmam söylememek için çok direnir, ancak bir gün dayanamayıp tüm olup biteni baştan sona karısına anlatır. Böylece sır bozulur ve imam iki evliyaı bir daha göremez. Köylüye göre bu iki evliya da Şeyh Kerameddin ve arkadaşlarıdır.

Değirmen hâlâ kullanılmaktadır. Yıllar önce köyden Hakkı bey adında biri Almanya'ya işçi olarak gider. Bir iki yıl önce de kesin dönüş yapıp, köye yerleşir. Hakkı Bey'in yolu bir gün değirmene düşer. Üzerinde takım elbise ve kırıvat vardır. Tesadüfen değirmen çalışmaktadır. Değirmen taşının üzerine eğilen Hakkı Bey'in kırıvatı aniden dönmekte olan değirmen taşının arasına sıkışır. Taş döndükçe kırıvat Hakkı Bey'in boynunu sıkıştırmaya başlar. Boğulmak üzereyken bir anda ortaya çıkan bir yabancı kırıvatı keser ve Hakkı Bey'i ölümden kurtarır.

Köy halkının ve çevre insanının bu kutsal yere öyle büyük bir bağlılığı söz konusu ki, değirmene bırakılan mısırlara kimse el sürmez, iki, üç gün orada kalsalar da çalan olmaz.

Halkın tüm bu anlatılan menkâbelerine ve kerametlerine inandığı Şeyh Kerameddin Türbesi her Cumartesi, ondan dilek dilemeye gelenlerle dolup taşmaktadır.

Türbeyi ziyaret günü Cumartesi'dir. Adağı olanlar mutlaka Cumartesi günü gelmelidirler. Fakat, adanılan adağın olması için aynı işlemi üst üste üç Cumartesi uygulamak gerekmektedir.

Türbeyi ziyarete gelenlerin istekleri çok çeşitlidir. Çocuğu olmayanlar, kısmetinin açılmasını isteyenler, saralı hastalar, herhangi bir hastalığı olanlar, çalınan bir malının bulunmasını isteyenler, üniversite sınavını kazanmak isteyen gençler, sevgililerine kavuşmayı dileyenler, iş sahibi olmak isteyenler.. için Şeyh Kerameddin Türbesi bir umut kapısı olmuştur.

Dileklerin farklılıklarına göre türbede yapılacak adak adama merasimleri de farklılık arz etmektedir. Çocuğunun olmasını isteyenler türbenin bahçesindeki kapının iki yanında bulunan selvi ağaçlarının birinin dibinden bir avuç toprak alır. Genellikle sağdaki ağaç tercih edilir. Eğer toprağın içinden canlı bir varlık çıkarsa, bir çocuk sahibi olunacağı anlaşılır.

Bir hastalığın iyileşmesini dileyenler ise, türbeye bir giyim eşyası bırakırlar. Böylece hastalığı orada bırakıp, kurtulduklarına inanırlar. Buna benzer uygulamalar Avrupa adak yerlerinde de görülmektedir. Limal adlı kilisenin parmaklıklarına hastaya ait yün parçalarının bağlandığı, gene bazı kiliselere “bir çorap ya da çorap bağı bırakıldığı” ve arkaya dönülmeden kaçıldığı görülmektedir.²⁸⁷²⁸⁷

Tüm ziyaretçilerin uygulamak zorunda oldukları ortak davranışlar da vardır. Türbenin hemen yanındaki camide iki rekat namaz kılmak, türbedeki kumbaraya gönülden koptuğu kadarıyla bir miktar para bırakmak gibi... Bunların dışında ziyaretçilerden isteğine nail olduğunda koyun-koç keseceğine dair vaatlerde bulunanlar da olur. Bunlardan bir tanesi de Bahtiyar Yıldız’dır. Çocuk sahibi olmak için bir çok yollara başvuran Bahtiyar Yıldız derdine çare bulamaz. Son bir ümitle Şeyh Kerameddin Türbesi’ne gelir. Üç Cumartesi üst üste gereken işlemleri yerine getirdikten sonra, eğer çocuğu olursa yirmi beş koyun kesip, fakir fukaraya dağıtacağına söz verir. Çok geçmeden muradına nail olur. Bir Cuma namazı sonrası yirmi beş koyunu türbenin önünde kestirip köyün muhtaçlarına ve çeşitli kurumlara dağıtır.

Türbenin kerametine dair herhangi bir şey sorulduğunda köy halkının verdiği ilk cevap bu olaydır.

²⁸⁷ Hikmet TANYU: Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, a.g.c., s. 32.

Farkettiğimiz bir başka ilgi çekici husus da, türbeyi ziyarete gelen kişilerin hayat ve kariyer standartlarının farklılığıdır. Bu gibi çarelere tahsili olmayan kişilerin daha çok başvurduğu kanısı yaygındır. Edindiğimiz bilgiler sonucu, bu kanının Şeyh Kerameddin Türbesi’nde geçersiz olduğunu gördük. Çünkü adak amacıyla türbeyi ziyaret edenler arasında doktor, öğretmen, üniversite öğrencisi gibi birçok kişiyle karşılaştık. “Dileğinizin bu yolla gerçekleşeceğine inanıyor musunuz? sorumuza genellikle “Pek değil ama bir ihtimal” diyerek cevap veren tahsilli vatandaşlarımızın çoğunun aslında, umuttan çok daha fazlasına inandığını söylemek yanlış olmaz kanaatindeyim.

SEYYİD VAKKAS TÜRBEİ

Seyyid Vakkas'ın kimliği hususunda kesin bir belge mevcut değildir. Doğu Karadeniz Bölgesi, Giresun ve çevresinde yerleşmiş bir uçbeyi olduğu bilinmektedir.²⁸⁸ Doğum tarihi bilinmemekle beraber, ölüm tarihinin 1461 olduğu bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet zamanında uç beyliği yapmış evliya bir akıncı olduğuna inanılmaktadır. Ancak adına Osmanlı Müellifleri'nde rastlanmamaktadır.

Rivayete göre, Giresun ve çevresi Türkleşmeden önce Giresun'da Pontos Rum Devleti hüküm sürmekte iken, Seyyid Vakkas ve iki arkadaşı bir Pazar günü tebdil-i kıyafet Giresun'a gelirler. Bu esnada, bir papazın etrafına topladığı halka Türkler hakkında kötü bir takım şeyler söylediğine şahit olurlar. Bir müddet dinlerler, ancak daha fazla tahammül edemezler. Orada bulunanlarla tartışmaya başlarlar. Türk oldukları ortaya çıkar. Seyyid Vakkas ve arkadaşlarının Türk olduğunu anlayan hristiyan halk onların üzerine yürür. Başlayan çatışma bugünkü Kazancılar Yokuşu denen mahale kadar sürer. Bu mevkide dört bir yandan sargıya alınan Seyyid Vakkas ve arkadaşları vuruşmaya devam ederler. 100-150 metre yukarıdaki Kapıkahve Mahallesi'ne kadar çıkarlar. Vuruşmanın en ateşli olduğu bir anda Seyyid Vakkas'ın, arkadan indirilen bir kılıç darbesiyle kafası kesiliverir. Kesilen kafa yere düşer. Daha sonra hayret verici bir olay gelişir. Seyyid Vakkas yere düşen kafasını alıp, koltuğunun arasına sıkıştırır. Kafası koltuğunun altında bir müddet daha çarpışmaya devam eder. Orada bulunan herkes bu olayı şaşkınlıkla izler. Nihayet yere düşüp can verir.

Anlaşıldığı kadarıyla Seyyid Vakkas XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun uç mıntikalarında, yani Bizans sınırlarında yaşayan Türk

²⁸⁸ Giresun Kültür Müdürlüğü Tarihe Mal Olmuş Ya Da Çağdaş Kültür, Düşünce, İlim ve Sanat Adamlarını Tespit Çalışmaları Tespit Formları (10.05.1991).

boylarının fetihlerine katılmış olan; Rumeli'deki Osmanlı gazileri arasında çarpışan ve bu sebeple hatıraları halk arasında sürüp gelen velîler sınıfında kabul edebileceğimiz bir şahsiyettir.²⁸⁹

Mezarının düştüğü yere yapıldığı söylenmektedir. XV. yüzyılda yapılan mezarı XIX.yüzyılda türbe haline getirilmiştir. Kesme taştan, külahlı sekizgen planlı türbe bir Osmanlı mimarisi örneğidir (bkz.fotoğraf 15).

Bugün hâlâ Giresun'un Çınarlar Mahallesi'nde bulunan Seyyid Vakkas Türbesi halkın sürekli ziyaret ettiği bir yerdir. Bu ziyaretlerden çoğu olması istenilen bir dilek sebebiyle gerçekleştirilir. Sırf muhteremin ruhuna dua okumak maksadıyla gelenler de olur. Bu biraz da türbenin çok merkezi bir mahalde bulunmasıyla ilgilidir (bkz. fotoğraf 16).

Seyyid Vakkas Türbesi'nden dilenen dilekler kısmetin çıkması, hastalığın iyileşmesi, kekemenin konuşması, iş sahibi olunmasından, çocuk sahibi olmaya, sınav kazanmaya kadar, envaî çeşittir. Seyyid Vakkas'tan herhangi bir dilek dileyen, parmaklıklarla çevrili türbe camlarının önüne bir mum yakıp bırakır. Dilekler birden fazla ise her bir dilek için bir mum yakılıp bırakılır. Ayrıca dilek dilendikten sonra açık olan türbe camlarından içeri bozuk para atılır. Bu paralar türbenin onarım ve temizliği için kullanılmaktadır Ancak kısa bir süre önce Giresun İl Müftülüğü mum yakma âdetini malûm sebepler dolayısıyla yasaklamıştır. Bu yasaktan sonra türbeye gelip dilek dileyenlerin sayısında bir azalma gözlenmiştir. Halkın bir kısmı ise türbeyi ziyarete devam etmekte ve dileklerini mum yakmadan dualar okuyarak dilemektedirler. Türbenin bahçesindeki çam ağaçları da kutsal kabul edilir. Kültür Müdürlüğüne de bu ağaçlar anıt ağaç kapsamında mütâala edilmiştir. Yine türbenin çeşmesinin suyu da patolojik ya da psikolojik yönden şifalı kabul edilir.

²⁸⁹ A. Yaşar OCAK, *Kültür Tarihi ve Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, a.g.e., s. 20.

Türbeyi ziyaretimiz esnasında rastladığımız bir kaç bayan, türbeyi ziyaretlerinin maksadının bir dilek olmadığını, böyle mübarek zatların ruhlarına birer Fatiha suresi okumak sevab olduğu için geldiklerini belirtse de, çıkmadan önce türbenin camından bozuk para atıp, çeşmenin suyundan içerek, dilek dilemek adına yapılması gereken tüm uygulamaları gerçekleştirdiler. Bu durum bize adakları olan insanların bir kısmının dileklerini gizleme eğilimi içinde olduklarını hissettirdi. Buna benzer davranışlara incelediğimiz diğer adak yerlerinde de zaman zaman rastladık. Özellikle kısmet açılması için ziyaret edilen adak yerlerine gelen bayanlarda, bu eğilime daha sık şahit olduk.

Seyyid Vakkas hakkındaki menkâbe Anadolu, Balkanlar ve Orta Asya coğrafyalarında çok sık rastlanan bir menkâbedir. Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesiyle, Seyyid Vakkas menkâbesine benzer bir çok kesikbaş motifi içeren menkâbe ve efsaneye rastlanmıştır. Türkler arasında en tanınmış ve yazıya geçirilmiş örnek ise taşbasmalı Mevlid nüshalarının arkasında yer alan Dasîtan-ı Kesikbaş'tır.

A. Yaşar Ocak, bu menkâbeleri inceleyerek gruplara ayırmıştır. Seyyid Vakkas'ın menkâbesi bunlardan, XI. asırdan itibaren Anadolu'da bazı şehir ve kasabaların Türkler tarafından fethi hadiseleri ile alâkalı olanlar kısmına dahildir.²⁹⁰

Anadolu'nun daha bir çok yerinde benzer menkâbelere rastlamak mümkündür. Bu menkâbelerin yaşatıldığı türbelerin ve mezarların sahipleri tıpkı Seyyid Vakkas'da takip ettiğimiz gibi halkın sevgi ve saygısına nail olmuş şahsiyetler olup, halk tarafından birer adak adama vesilesi olarak günümüzdeki varlıklarını sürdürmektedirler.

²⁹⁰ Ahmet Yaşar OCAK: "*Tarih ve Efsanenin Bir Kavşak Noktası: Türk Folklorunda Kesikbaş*". II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.I. Ankara 1986, s. 204.

SEYYİD MAHMUT ÇAĞIRGAN VELİ TÜRBESİ

Seyyid Mahmud Çağırğan Veli Türbesi Giresun'un Alucra ilçesine bağlı Boyluca, eski adıyla Zun Köyü'nde bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da Akkoyunlu Devleti olarak büyük bir güç haline gelen Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmet Han'a Otlukbeli'nde 1473 yılında yenilmesinden ve akabinde yine Fatih'in Trabzon Pontos Rum İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmasından sonraki zamanda; Yavuz Sultan Selim Han Trabzon'da sancak beyi olmuştur. Bu sırada Alucra ve yöresinin tasarrufu kendisine ait olan Yavuz Sultan Selim, yaptığı başarılı savaşlar ve gösterdiği yararlılıklar sebebiyle bugünkü Boyluca, eski adıyla Zun Köyü topraklarını Seyyid Mahmud Çağırğan Veli'ye tahsis etmiştir.²⁹¹

Türbe, 1939-1940 yıllarında köy halkı tarafından yapılmıştır. İki vadinin arasından akan, Alabalıklı Dereler adındaki akarsuların ortasında kurulu olan Boyluca Köyü'nün etrafı ormanlarla çevrilidir. Türbe, köyün tamamı görülebilecek hakim bir tepenin üzerine kurulmuştur.

Bu duruma Anadolu'da kerametlerine inanılan velî yatır ve türbelerinde sıkça rastlanmaktadır. Velinin mezar veya türbesi genellikle bulunduğu yerin normal mezarlığında yer almaz, dikkati çekecek bir mevkide yahut yol kavşaklarında, kasaba, köy veya şehirlerin en işlek yerlerine yakın mahallerde yapılır.²⁹²

Sekizgen plânlı, kesme taştan yapılmış, giriş kapısı komple taştan oyularak kemer biçimi verilmiştir. Söz konusu taş oyularak, yekpare olarak yapılmasıyla ayrı bir özellik taşır. Çatı kısmı, külah şeklinde saca örtülü olup, türbe içerisinde bir sanduka bulunmaktadır (bkz. fotoğraf 17, 18).

²⁹¹ Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2139 no'lu defter, s. 101-219.

²⁹² Ahmet Yaşar OCAK: *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, a.g.e., s. 9.

Türbeden başka köyde, Seyyid Mahmud Çağırğan Veli'ye ait bir de dergah yer almaktadır. Dergah türbeden farklı olarak köyün içindedir. Etrafına evler yapıldığı için görünümü bozulmuştur. Dergaha ait bir fırın vardır ve ön cepheye bitişik inşa edilmiştir. Batı cephede ise 2,5 m. çapında bir ocaklık mevcuttur. Ocağın yapımında yarım daire şekli uygulanmış ve kesme taş kullanılmıştır.

Dergah iki kattan oluşur. Dergahın bitişiğinde bulunduğunu söylediğimiz fırının üst katı misafirhane olarak kullanılmaktadır. Bu misafirhanenin yanısıra dergahın batı kısmında, 100 m. uzakta bir misafirhane daha vardır ve yine iki katlı inşa edilmiştir. Bir ocaklık da bu misafirhanede bulunur. 1,5 m. genişliğinde olan ocak yarım daire kemerle yapılmış olup, kemer üzerinde oyularak yapılmış bir ibrik şekli mevcuttur. Köy halkı onarım amaçlı iyi niyetle yaptıkları sıvalar sonucu, bilinçsizce ocak üzerindeki diğer değerli motiflerin yok olmasına sebep olmuşlardır. Söz konusu misafirhanenin alt kısmı, kesme taştandır.

Dergaha ait çeşme, değirmen ve cami vardır. Çeşme ve değirmen onarılarak kullanılır hale getirilmiştir. Cami gördüğü tamirler sonucu tarihi özelliklerini kaybetmiştir.

Dergahtaki ocakta, güney cephede bir taş vardır. İki metre boyunda olan bu taş yarı yarıya toprağa gömülüdür. Rivayete göre bu taşın görevi türbeyi ziyaret edenlere ev sahipliği yapmaktır. Köy halkı, taşın gelen ziyaretçilere göre sanki ruhu varmış gibi renk değiştirdiğine tanık olduklarını söylemekteler. Ziyaretçiler iyi niyetli kimselerse ve Seyyid Mahmud Çağırğan Veli'den istedikleri gerçekleşecekse taş pırıldamakta aksi takdirde kararmaktadır.

Eski Türk Dini'nde "taş" önemli bir kültürdür. İslâmiyetin kabulünden sonra eski Türk dinine ait bir çok unsur islâmlaştırılırken taş kültü de bu değişime iştirak etmiştir. Muhtelif eserlerde ta eski taş çağından günümüze

kadar toplumlarda bazı kimselerin ilgi ve inançlarını devam ettirme sebebi olarak, taşın sabitliği, sertliği, ağırlığı ve ondan bu kuvveti elde etme ve onun bu kudretinden faydalanma isteği yanında, onda özel bir kuvvet ve güç, bereketlilik bulunuşudur. Bu dikili taşlarda dinî ve sihrî bir kuvvet veya ruhun oturduğuna inanılır.²⁹³ Seyyid Mahmut Çağırğan Veli Dergahı'ndaki taşın gelen misafirlere ev sahipliği yaptığına inanan halkın ta eski Türk dininden gelmekte olan bu kültü farkında olmadan yürüttüğü görülmektedir. Aşağıdaki menkabe, halkın taşı gerçekten ruhu varmışcasına kişileştirdiğine ispat kabul edilebilir.

Anlatılanlara göre, Seyyid Mahmud Çağırğan Veli sürekli sefere giden, fetihlere katılan bir alp erendir. Sefer zamanları dışında da Zun köyündeki insanların problemlerini çözmekte, onlara iyiyi, güzeli, müslümanlığın gereklerini anlatmaktadır. Fetihlere gideceği zamanlar evliya bu taşı diker ve çevresindeki halka “Ben yokken bana ihtiyacınız olursa, bu taş su çalın, eğer su buharlaşırsa hayatta yokum demektir. Eğer buharlaşmazsa bilin ki hayattayım. Hemen geri dönerim.” dermiş.

Şimdi bu taşın olduğu dergah ve türbe bir ziyaret ve adak yeri olarak kullanılmaktadır. Ziyaretçilerin türbeye ve dergaha gelme sebepleri çeşitlidir. Dileği veya adağı olanlar, önce dualar okuyarak türbeyi ziyaret eder, namaz kılarlar. Akabinde, türbe etrafındaki ağaçlara ve çalılıklara bir dilek dileyip bez, ip parçaları ya da saçlarından bir tel bağlarlar. Bu dilek ağaçları daha çok evlenemeyen bayanlar tarafından kismetlerinin açılması maksadıyla kullanılmaktadır.

Türbe ziyaret edildikten sonra dergaha gidilir. Dergahda da türbede dilenen dilekler tekrarlanır. Dergahta bulunan taşın dibindeki toprağın şifalı olduğuna inanılır. Herhangi bir hastalığın iyileşmesi için gelenler, bu topraktan

²⁹³ Hikmet TANYU: *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, a.g.e., s. 72.

olarak vücutlarına sürerler. Yine, dilek sahipleri sağ elleriyle topraktan bir avuç alırlar. Avuçlarındaki topraktan canlı bir varlık çıkarsa dileklerinin olacağına, canlı varlık çıkmazsa dileklerinin kabul olmayacağına delalettir. Bu pratik, daha çok çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından yapılır. Çocuk sahibi olmak için dergahı ziyaret edenlerin yapmaları gereken bir diğer görev ise, bir geceyi dergahta geçirmektir. Çiftler bir gece dergahta misafir olarak kalırlar, böylece çocuklarının olacağına inanırlar.

Dergahta varlığından söz ettiğimiz ocak da bir dilek dileme unsurudur. Ziyaretçiler bu ocakta dualar okuyarak ateş yakarlar. Yakılan ateş tamamen semboliktir. Küçük bir kâğıt parçasını tutuşturup, alevler söndükten sonra geriye kalan külü suya katarak içerler. Böylece, dileklerinin gerçekleşeceğine, üzerlerindeki şanssızlıkların yanıp kül olacağına inanırlar.

Ateş yakılarak adak adamanın islâmi çerçevedeki itikâtlarla hiçbir ilgisi yoktur. Eski Türk inançlarına baktığımızda, ateşin mühim bir rolü olduğu görülür.

Eski Türk inancında şamanların yaptıkları her törende ateş bulunmaktadır. Kurban törenlerinde dahi, kurbanlık hayvanın bir parçası önce ateş ruhuna sunulmaktadır.

Türkiye dışında bulunan Türkler arasında da ateş; temizleyici ve kötü ruhlardan koruyucu, hastayı iyileştirici sayılmakta ve alaslama (alazlama) işleminde “Alas! Alas!” diye yanmış paçavra dolaştırılması bunu belirtmektedir.²⁹⁴

Dergaha ait çeşmenin suyunun da şifalı olduğu söylenmektedir. Özellikle sinir hastalıklarının tedavisine iyi geldiği öne sürülür. Ziyaretçilerin yanlarında getirdikleri kaplarla buradan su alıp götürdüğüne rastlanır.

²⁹⁴ Hikmet TANYU: “*Türklerde Ateşle İlgili İnançlar*”, a.g.t., s. 290.

Yine dergahın değirmeninin suyunun da şifalı olup, cilt hastalıklarına, vücutta çıkan sivilce ve siğillere iyi geldiğine inanılmaktadır. Değirmenin su bırakan alt kısmında cilt hastası olan kişiler duş alırlar. Böylelikle ciltlerinin, şifalı olduğuna inanılan su sayesinde iyileşeceğine inanırlar.

Türk inanç sistemi içinde su kültürünün varlığını Gök-Türklerden itibaren takip etmekteyiz. Su, bir dilek sembolü olarak kullanıldığı gibi, sağaltma sembolü olarak da kullanılmaktadır. Kurşun dökme işleminde kullanılan su, evin dört köşesine dökülür. Böylece kötü talihin, şansın açılacağına inanılır.

Köylülerden aldığımız bilgiler doğrultusunda diyebiliriz ki, halk Seyyid Mahmud Çağırğan Veli'nin kerametine ve yardımına içtenlikle inanmaktadır. Hatta kötü giden iklim şartlarının iyileşmesi ya da mahsulün verimli olması için zaman zaman dergahta bulunan taşın üzerine köyün yaşlıları su dökerek Mahmud Çağırğan Veli'nin yardımına nail olacaklarını düşünmektedirler. Bir çok ziyaretçinin de şifa bulup gittiklerine şahit olduklarını söylemektedirler.

Önceki yıllarda daha fazla ilgi gören türbeye rağbet son yıllarda gittikçe azalmıştır. Yine geçmiş yıllarda türbede, adağı gerçekleştirenler tarafından kurbanlar kesilmekte iken, bu anane de geçerliliğini kaybetmektedir.

HASAN ŞEYH TÜRBEŞİ

Giresun'un Şebinkarahisar ilçesinden 6 km. içerde, yine evliyanın kendi ismiyle anılan Hasanşeyh Köyü'nde türbesi bulunmaktadır.

Türbe taş duvardan, çatı örtüsü sacdan yapılmış olup, türbenin içinde Hasan Şeyh'e ait bir sanduka bulunmaktadır. Köyde Şeyh adına yapılmış bir de cami vardır (bkz. fotoğraf 19,20).

Yaptığımız incelemeler sonucu Hasan Şeyh'in Şebinkarahisar'a altı kardeşi ile birlikte, 700yıl önce Horasan'dan geldiğinin sanıldığını öğrendik. Hasan Şeyh'e, Pir Hasan'da denilmektedir. Yaşadığı ve vefat ettiği yere bugün onun adı verilmiştir. Hakkında iki türlü rivayet vardır:

1. Köye Yerleşmesine Dair; Hasan Şeyh'in köye ilk gelişi bir hasat zamanına rastlar. O devirde yörede gayri müslimler yaşamaktadır ve arpa-buğday yetiştiriciliği ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Hasan Şeyh, gayri müslimlerin arpa ve buğday yetiştirdikleri halde hasat zamanı olmasına rağmen ekini biçmediklerini görüp, sebebini sorar. Köy halkı ona, herkesin göz ağırlığı adı verilen bir hastalığa yakalandığını, bu nedenle ekinin tarlada kaldığını anlatır. Bunun üzerine Hasan Şeyh köylüye, mahsulün yarısını almak şartıyla, ekinleri biçebileceğini söyler. Köy halkı kendileriyle alay edildiğini düşünür. Hatta bazıları ileri giderek Hasan Şeyh'e hakaret edip, onu köyden kovmaya kalkarlar. Bir süre sonra, halk kaybedecekleri bir şeyleri olmadığını düşünerek, işi Hasan Şeyh'e verirler.

O gece geçip de köy halkı uyanınca tarlalardaki tahılların biçilip yığınlar haline getirildiğini görürler. Dehşete kapılan köy halkı bu zatın kendilerini canlarından da edebileceğini düşünerek köyü terk edip, kaçarlar. Böylece köy Hasan Şeyh'e kalır. Köye yerleşen Hasan Şeyh'in ilk işi bugün türbesinin bulunduğu yerin güneyindeki yamacın dibine varmak olur. Buraya

üç kez ayağını vuran Şeyh Hazretleri yerin yedi kat altından bir sesleniş ile buz gibi bir su ortaya çıkarır. Bugün hâlâ bahsi geçen yerde bir çeşme vardır ve suyu buz gibi akmaktadır.

2. Üzerinin Kapatılmasına Dair; Bu rivayet ise Hasan Şeyh'in yatırının türbe haline getirilmesi ile ilgilidir. Bundan yüzyıl önce köy halkı Şeyh'in mezarının üzerini kapamak gayesiyle, ellerindeki imkânlarla, pek de itina etmeden, etrafı açık bir çatı yapar. İş bitirdiklerinin ertesi günü, yapılan örtmenin yerinde olmadığına ve mezarın olduğu muntıkadan dışarı atılmış olduğuna tanık olurlar. Köy halkı bu durumun sorumlularını araştırır ancak hiçbir ipucu bulamaz. O gece bu mübarek şahıs köyden bir kaç kişinin rüyasına girer ve üzerinin gelişigüzel kapatılmaması gerektiğini söyler.

Bu olayın üzerinden bir hayli zaman geçer. Türbe ancak 1980 yılında yine köylüler tarafından yaptırılabilir.

Hasan Şeyh Türbesi yıl boyunca çeşitli dert sahipleri tarafından ziyaret edilmektedir.

Türbenin derman olamadığı derdin olmadığına inanılmaktadır. Türbe özellikle hafta sonları ziyaret edilmeli ve bu ziyaretler üçlemelidir, yani üç defa üst üste yapılmalıdır. Türbede namaz kılınması ve etrafında dualar okunması herhangi bir adağın adanması ve dilek dilenmesi için şarttır. Bütün bu işlemler yapıldıktan sonra türbeyi ziyaret edenlerin etraftaki bir takım uygun yerlere çaput, iplik, paçavra, saç teli bağladıklarına da rastlanılır.

Özellikle bir hastalık ya da uğrama hallerinin tedavisi maksadıyla gelenler, Hasan Şeyh'in yedi kat yerin altından çağırarak getirdiğine inanılan sudan içmeleri gerekmektedir. Bu su ile alınan duşun cilt hastalıklarına da iyi geldiği, şifa olduğu söylenmektedir.

Bütün bu uygulamalar bitip, türbeden ayrılma zamanı geldiğinde ziyaretçiler türbeye bozuk para atarak giderler. Bu paralar toplanarak türbenin ihtiyaçları ya da köyün fukaraları için kullanılır.

Türbenin çok sayıda insan tarafından ziyaret edildiğini belirtmiştik. Bu insanlardan fayda görenlerin daha sonra gelip türbe önünde koyun, koç kestirdiklerine şahit olunmuştur. Kadın-erkek, yaşlı-genç her cins ve yaştan insanın türbeye geldiği gözlemlenmiştir. Fayda görenlerin, daha sonra başka tanıdığı dert sahiplerine, türbeyi tavsiye ettikleri de olmaktadır.

MÜDERRİS HACI RESUL EFENDİ

Giresun'un Keşap ilçesinin Yolağzı Köyü'nde bulunan, daha önce incelediğimiz Şeyh Aziz Hüseyin Baba Türbesi'nin on onbeş metre aşağısındaki köy mezarlığında, Müderris Hacı Resul Efendi'nin yatırı bulunmaktadır. Köylü, Müderris Hacı Resul Efendi için, onun adını verdikleri bir camii yaptırmıştır.

Müderris Hacı Resul Efendi'nin köye çok eski bir tarihte İstanbul'dan geldiği bilinmektedir. Evliya, İslâm dinini insanlara öğretmeyi ve sevdirmeyi kendine amaç edinmiş bir gönül ereni, İslâm büyüğü olarak telâkki edilmektedir. İstanbul medreselerinden mezun olup geldiği için halk ona “müderris” ünvanını vermiştir.. Himayesinde bir çok öğrencisi olmuş, onları en iyi şekilde yetiştirmiştir. Bu köyde vefat etmiştir.

Vefatından sonra mezarı yatır haline getirilmiş, etrafı düzenlenmiştir. Mezarının iki yanında iki büyük çam ağacı vardır. Adağı ya da dileği olanlar mezarın yanında yer alan bu ağaçların dibinden bir avuç toprak alır. Eğer aldıkları topraktan canlı bir varlık çıkarsa dileklerinin gerçekleşeceğine, çıkmazsa aksine inanırlar. Çocuk sahibi olmak için yatıra müracaat edenler de, aynı yöntemle çocuk sahibi olup olamayacaklarını anlarlar. Ağaç dibinden alınan bu toprağın şifalı olduğuna inananlar da çoktur. Özellikle, toprağın siğil ve romatizmal hastalıklara iyi geldiği söylenmektedir (bkz.fotoğraf 21, 22).

Fakat, halkın bu inancının sakıncaları da söz konusudur. Köy muhtarlığı buraya gelen insanların toprağı sürekli eşelemeleri yüzünden, yatırın sürekli dağılmasından oldukça şikayetçidir. Yatırdan toprak alınıp, kaçıldığına da rastlanılmıştır. Bu sebeplerden ötürü, muhtarlık, yatırın yanındaki ağaçların diplerinden toprak alınmasını yasaklamış, yatırın başında bir Fatiha suresi

okumanın mübarek şahıs nezlinde daha makbule şayân bulanacağını vurgulamıştır.

Şeyh Aziz Hüseyin Baba Türbesi'ni ziyaret eden herkes Müderris Hacı Resul Efendi'yi de ziyaret eder. Aslında ayrı ayrı ziyaret edilen adak yerleri değildirler. Birinden istenilen dilek, diğerinden de istenilmektedir. Halk arasında hakkında daha çok menkâbeler oluşturulmuş olması sebebiyle Şeyh Aziz Hüseyin Baba'ya daha fazla ilgi duyulmaktadır.

Aslında Müderris Hacı Resul Efendi, velî olmadığı halde halk tarafından, velîlik mertebesine lâayık görölmüştür. Bu tarzda bir çok örneğe rastlanmaktadır. Bu nevî insanlar, velîlik yolunda aşılması icap eden merhaleleri aşmamışlardır. Ancak yaşadıkları sırada, şahsî tavır ve ahlakî faziletleri, yahut yaptıkları fevkalâde bir takım işlerle toplum içinde son derece hürmet ve minnettarlık uyandıran kişilerdir. İşte bu sebeple halk, ölümlerinden sonra onları kendi değer hükümlerinin ve fazilet kavramlarının temsilcisi olarak görmüş ve velî olduklarına karar vermiştir. Bu bir bakıma, o toplumun minnettarlık duygusunun ifadesi olması bakımından içtimaî bir tatmin duygusudur.²⁹⁵

²⁹⁵ A.Yaşar OCAK; Kültür ve Tarihi ve Kaynağı Olarak Menâkıpnâmeler, a.g.e., s. 15.

GÜLBAHAR HATUN TEKKESİ

(HACI ABDULLAH HALİFE-SARI HALİFE TEKKESİ)

Gülbahar Hatun Tekkesi, diğer adlarıyla Hacı Abdullah Halife veya Sarı Halife Tekkesi Giresun İlinin Yağlıdere ilçesine bağlı Tekkeköy ile Tuğlacık köyleri arasında bulunmaktadır. Gülbahar Hatun Tekkesi'ne Yağlıdere ilçesinden 20 km.'lik bir patika yol ile ulaşılır.

Hakkında kısaca bilgi verdiğimiz bu tekke, başlı başına bir bütündür. Biz bu bütünü parçalarına ayırıp tek tek incelenmeye tabi tuttuktan sonra, bir adak adama yeri olarak kullanılışını ele almayı uygun gördük. Tekke, muntazam yapısı ve ait olduğu devre kazandırdığı faydalar sebebiyle adak adama yeri olarak incelenmesinin haricinde de, Türk Halk Edebiyatı sahasına aşağıda değineceğimiz özellikleriyle de geniş bir kaynak oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında, İslâmi tarikatların ve kolonizatör Türk dervişlerinin büyük payları olduğu muhakkaktır. Bu dervişlerin Anadolu'nun her tarafına dağılarak tekke ve zaviyeler kurduklarını yeri geldiğinde daha önce de belirtmiştik.

Bu velîlerden bir kısmı yaşadıkları bölgelerde İslâmiyet propagandası yapan misyonerler hüviyetindedirler. Bunlar ya kendi fethetdikleri, ya da daha önce fethedilen topraklarda gayrı müslim ahali arasında tekkeler kurarak dini yaymaya çalışıyorlardı. Hacı Abdullah Halife'yi bu guruba sokmak yanlış olmayacaktır.²⁹⁶

Tekkeköy'deki Gülbahar Hatun Tekkesi'ne ait Arapça vakfiye fermanı metninden ve Tapu Tahrir Defteri kayıtlarından edinilen bilgilere göre Zaviye

²⁹⁶ A.g.c., s. 21.

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon Valiliği sırasında (1489-1512) annesi Gülbahar Hatun tarafından tesis edilip Hacı Abdullah Halife'ye teslim edilmiştir.²⁹⁷ Bu zaviyeden geriye cami, zaviye, ocak, misafirhane, değirmen ve kurucu Şeyh Hacı Abdullah Halife'nin Tuğlacık (Harova) Köyü'ndeki türbesi kalmıştır. Bu türbe halk tarafından köyün eski adı ile Harova Türbesi şeklinde de anılmaktadır.

Tekkenin manevî unsurlarından önce kısım kısım mimarî özelliklerini kaydetmek gerekirse öncelikle dergahı ve içindeki eşyaları incelemek gerekir.

Dış cephesi ahşap olan dergahın üzeri sonradan çinko ile kaplanmıştır. Avlu kapısı da köylüler tarafından betonarme olarak inşa edilmiştir. Dergâhın yan cephesine dikkat edildiğinde, yapının birbirine geçmeli tahtalardan oluştuğu anlaşılmaktadır, demir çivi kullanılmamıştır. Dergâhın içinde bulunan ocak köylülerin söylediğine göre ilk yapıldığı günden bu yana hiç bozulmadan kalabilmiştir. Hacı Abdulah Halife'ye ait olduğuna inanılan iki asa ile bir silahlık ve ufak bir kilim parçası dergâhın içinde mevcudiyetlerini koruyan diğer eşyalardır (bkz. fotoğraf 23).

Tekkeye ait camii günümüze ulaşana dek bir çok değişikliğe uğramıştır. 12x90x900 m. boyutlarında olup, kalın taş duvarlıdır. Bir giriş yani son cemaat yeri ve kare bir harem kısmından meydana gelmektedir. Son cemaat mahallinden hareme açılan kapı ve pencereler orjinaldir. Harem kısmı dört büyük pencereye ilâveten, kible yönünde yüksekte yer alan iki mazgal pencere ile aydınlanmıştır. Son yapılan onarımla pencereler değiştirilmiştir. Minber cevizden yapılmıştır. Caminin iç duvarları vazoda çiçekler, ağaç, servi, kandil tasvirleriyle süslenmiştir (bkz. fotoğraf 24).

²⁹⁷ Konuyla ilgili bilgi Yağlıdere İl Müftülüğü'nden edinilmiştir.

Tekkenin misafirhanesi iki katlıdır. Mimarî yönden pek bir orjinalitesi kalmayan misafirhanenin zemin katı ahır, birinci katı konukevi olarak kullanılmaktadır (bkz. fotoğraf 25).

Tekke'ye ait değirmen Tekkeköy ile Tuğlacık Köyü arasında Şimşirlik Mevkii adı verilen yerde kurulmuştur. Halen çalışmakta olan değirmen iki köyün halkına da hizmet vermektedir (bkz. fotoğraf 26).

Zaviyenin kurucusu Hacı Abdullah Halife'ye ait türbe, Tuğlacık (Harova) Köyü'nde, köy mezarlığının ortasındadır. Türbe kare planlıdır. Üzerinin orjinal örtüsü kubbelidir. Duvarlar muntazam yontulmuş taştan yapılmıştır. Giriş kapısı kuzey yönünde, kemerli bir kapıdır. Güneyde mazgal bir penceresi vardır. Türbenin, 1535-1540 yılları arasında Şeyh'in ölümünden sonra inşa edildiği düşünülmektedir.

Yukarıda incelemeye tabi tuttuğumuz tekkeye ait tüm birimler, ayrıca Hacı Abdullah Halife'nin türbesinin yanındaki mezar şahideleri, vakfiye fermanı ve kabı ayrı ayrı fotoğraflanıp geniş bir perspektif halinde sunulmuştur ((bkz. fotoğraf 27, 28, 29).

Hacı Abdullah Halife diğer adıyla Sarı Halife'nin menkıbevî bir hayatı vardır. Etrafında birden çok menkâbeler oluşmuş ve bunlar ağızdan ağıza anlatılagelmiştir

Sarı Halife, 15-16. yüzyıllar arası yaşamış, islâmi bir hayat sürüp, çevresindeki insanlara islâmın nurunu yaymış ve onlardan sevgi, saygı görmüş bir ulema olarak bilinir.

Bir rivayete göre, Yavuz Sultan Selim'e, bir diğer rivayete göre de; Kanunî Sultan Süleyman'a hocalık yapmıştır.

Sarı Halife'nin Horasan erenlerinden olduğu, bilahâre Trabzon yöresine yerleştiği, Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun tarafından Giresun-Yağlıdere bölgesini irşâd etmek üzere gönderildiği kabul edilir.

Günlerden bir gün Sarı Halife ikindi namazını kılmak üzere Yağlıdere Merkez Camîne gelir. Caminin imamından namazı kıldırmak için izin ister. İmam izin vermez. Buna çok kızan Sarı Halife camiden çıkıp Yağlıdere ırmağının ortasına asasını vurur. İrmağın ortasında batmadan, ıslanmadan namazını kılar. Halk bu olayı görüp, onun kerametini kavrar. Bu denli keramet sahibi bir insandan hayır duaları almak için de akın akın Sarı Halife'nin peşine düşerler. Bir izdihamla karşı karşıya kalan Sarı Halife kaçmaya başlar. O kaçtıkça, halk peşinden koşar. Kaçarken köprüye kadar gelen Sarı Halife burada bir an durup, geriye bakar ve beddua eder. Allah'tan on senede bir ırmağın üzerindeki köprünün sele kapılmasını niyâz eder.

Gerçekten de hemen hemen her dokuz-on senede bir Yağlıdere'de büyük bir sel olur ve ırmağın ortasından geçen köprü selle beraber zarar görüp, yeniden yapılır. Halk bu durumu Sarı Halife'nin bedduasına bağlamaktadır.

Aynı menkâbenin bir başka varyantı daha vardır; ilk varyanttan son kısımdaki bir kaç motifle ayrılır. Sarı Halife'yi ırmağın ortasında namaz kılarken gören halk onun kerametini anlayamaz ve “Nasıl bir insandır bu?” diyerek, arkasına düşerler. Halk arkada, Sarı Halife önde Tuğlacık (Harova) Tepesi'ne kadar çıkılır. Mübarek zat, burada ellerini havaya kaldırıp, Allah'tan izini kaybettirmesini diler. Bir başka söylentiye göre de “Harova Tepesi iz tutmasın.” der. Günümüzde bile Sarı Halife'nin bu duası geçerliliğini korumaktadır diyebiliriz. Çünkü, her iki yönden tepeye kadar çıkan tarihi yollar, Harova Tepesi'nde kaybolup gider.

Bir başka menkâbe Sarı Halife'nin yaptırdığı değirmenle ilgilidir. Bir gün Sarı Halife Tekkeköy'de bir değirmen yapmaya başlar. Ancak değirmeni

yapmak istediği yerden su geçmemektedir. Halk bu durumu tuhaf karşılarsa da Hoca, değirmeni yapıp bitirir. Değirmene su verecek oluğun iki-üç metre üstünden asasını üç kez yere vurur. Üçüncü vuruştan hemen sonra yerden su fışkırır. Sarı Halife, suya niçin geciktiğini sorar. Su da “Bağdat’tan buraya yedi dağ delerek geldim.” der. Böylece değirmen çalışmaya başlar ancak değirmenin bir kerameti daha vardır. Değirmenin teknesine buğday kudretten dolmaktadır. Değirmene gelen halkın tek işi, ununu alıp gitmektir. Değirmenden bu şekilde yararlanmanın bir şartı vardır: Kimsenin değirmen teknesinin içine bakmaması gerekmektedir. Hoca, bunu sıkı sıkı herkese tembih eder. Köyden yeni bir gelin ise teknede ne olduğunu çok merak eder. Günün birinde sabredemez, değirmene gelip, teknenin içine bakıverir. Teknenin içinde büyük bir sarı yılan görür. Buğdaylar bu sarı yılanın ağzından gelmektedir. Gelinin tekneye bakmasıyla yılan ortadan kaybolur. Sır bozulur. Bir daha da tekneye buğday konmadan un akmaz. Aynı motife Yakup Halife’nin Dereli-Tekke Köy’de yaptırdığı rivayet edilen değirmende de rastlanmıştır.

Değirmen bugün hâlâ kullanım halindedir. Değirmenin suyunun lezzeti ise zembem suyuna benzetilir.

Sarı Halife zamanında bu değirmenden alınan unla yan taraftaki fırında ekmek yapılır, misafir ve talebelere dağıtırmış.

Hocanın tüm hayatı insanlara iyilik yapmakla ve iyilik yapmayı öğretmekle geçer. Başka bir menkâbe, yine onun iyiliğini anlatır.

Tekkeköy’de bir Keçi Kayası vardır. Hoca hergün süt kabını eline alır, bu kayaya gider. Kayaya gelen dağ keçilerini sağıp, elde ettiği sütü fakirlere ve öğrencilere verir.

Bir gün bir başka köyün avcıları Tekkeköy'e gelirler. Köydeki Keçi Kayası'nı farkedip, kayaya gelen keçileri oklarlar. O gün bu gün adı Keçi Kayası olan bu yerde keçinin görülmediği söylenir.

Sarı Halife'nin Yavuz Sultan Selim'e hocalık yapmış olabileceği iddia edilir. Aktaracağımız menkâbe Sarı Halife'nin Yavuz Sultan Selim'e yaptığı hocalıkla ilgilidir.

Rivayete göre; Sarı Halife'nin Tekkeköy ile Tuğlacık Köyü'ndeki zaviyeyi kurduğu sıralar, Yavuz Sultan Selim Trabzon Valiliği'ne bakmaktadır. Yavuz Sultan Selim'e hocalık yapan Sarı Halife her sabah Tekkeköy'den Trabzon'a gitmekte ve her akşam dönmektedir. Üstelik dönerken Trabzon'dan aldığı ekmek, Tekkeköy'e vardığında hâlâ soğumamış olmaktadır.

Sarı Halife'nin hocalık ettiği, ilim-irfan öğrettiği, zaviyeye topladığı bir çok talebesi vardır. Hoca, onların yetişmeleri için her türlü imkânı sağlar. Kerametlerinden bir tanesi de öğrencileriyle arasında geçen bir vakada ortaya çıkar.

Tekkeköy Yağıldere ilçesine epeyce uzakta, dağlık bir bölgede kurulmuştur. Yazları serin, kışları pek sert geçer. Kışlardan birinde çok kar yağar. Dağlar geçit vermez olur. Hoca'nın çevre köylerden gelmekte olan bir çok talebesi kapanan yolları aşp, derse gelemezler. Sarı Halife talebelerinin derse gelebilmeleri için geyik suretine girer. Bugün Elmabelen Köyü'nde bulunan Ok Meydanı diye anılan oldukça uzak bir mevkiye kadar gelir. Orada talebeleriyle karşılaşır. Talebeleri geyiğin kim olduğunu anlamayıp, onu, avlamak amacıyla oklarlar. Sarı Halife aldığı ok darbelerine aldırmayıp, Tekke Camîinin olduğu yere kadar yolu açar. Camiye varınca, gövdesine saplanan okları çıkarıp, talebelerinin önüne koyar ve "Herkes okunu tanıyıp alsın." der.

Hacı Abdullah Halife hakkında söylenilen bir çok menkâbeden en yaygın olanları yukarıda zikrettik. Yöre halkı Sarı Halife diğer adıyla Hacı Abdullah Halife Hazretleri'ni büyük bir inanç ve hürmetle anmakta ve zat-ı muhtereme sonsuz saygılarını her fırsatta dile getirmektedir. Bu sebeple olacak ki, halk tarafından onun etrafında, onu daha da yücelten bir çok menkâbeler vücuda getirilmiş ve unutulmamış, yaşatılmıştır.

Tekkeköy ile Tuğlacık köyü başta olmak üzere, tüm çevre köyler ve il çapındaki bir çok vatandaşımız tarafından Gülbahar Hatun Tekkesi önemli bir adak yeri olarak bilinir. Fakat adak yeri olarak söz edildiği zaman genellikle halk arasında “Harova Tekkesi” şeklinde anılır. Denilebilir ki, halk için Harova Tekkesi'nin şifa olamayacağı hastalık, derman bulamayacağı dert, gerçekleştiremeyeceği arzu yoktur. Adak için gelen ziyaretçiler Allah'ın izniyle, Hacı Abdullah Halife'nin aracılığıyla tüm adaklarının kabul göreceğine can-ı gönülden inanırlar. Tekke özellikle Cumartesi ve Pazar akşamları ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerin üç kez üst üste yapılması ve istenilenler gerçekleştiğinde türbeye bir kurban kesilmesi münasip bulunur.

Tekkede adak adanan veya dilek dilenen bir çok yer ve uygulanan bir çok yöntem vardır. Herhangi bir hastalık için türbeyi ziyaret edenler, abdest alıp türbede ve camide namaz kılıp, dua ederler. Ayrıca değirmenin suyundan bir bardağa alınıp üzerine üç kez Fatıha ve üç kez Ayet'el Kürsî duaları okunup içilmesi her türlü hastalığa iyi gelmektedir. Vücudunda herhangi bir cilt hastalığı veya siğil gibi rahatsızlıkları olanlar değirmenden alacakları üç avuç suyu başlarından aşağı doğru serperler. Böylece rahatlayacaklarına inanırlar.

Çocuk sahibi olmak amacıyla tekkeye onlarca insan gelip, gitmektedir. Hemen hemen tüm uygulamaları yapmaları gereken bu dert sahiplerinin, özellikle yapmaları gereken dergâhta üç hafta boyunca birer gece yatmaktır.

Ancak çiftler dergaha gelirken yanlarında bir yumurta getirmelidirler. Eğer üç haftanın sonunda yanlarında getirdikleri yumurtada bir leke peyda olursa çocuklarının olacağına inanılır. Eğer leke farkedilmezse tam bir sene sonra aynı uygulama tekrar denenmelidir.

Tekke, sinirleri bozuk veya halk arasında cin çarpmış ya da uğramış diye tabir edilen kişilerce de çok ziyaret edilir. Bu gibi dertleri olan insanların tekkeye yaklaşıkça bağıldıkları, kendilerinden geçtikleri söylenmektedir. Böylece içlerindeki sıkıntının veya onlara hakim olduklarına inanılan güçlerin, hastaların ruhlarını serbest bıraktığına inanılmaktadır.

Kekeme ve dilsiz çocukların dillerinin açılması için dergahta bulunan ocaktan fayda umulmaktadır. Ocakta temsili olarak yakılan herhangi bir şeyin külünün, bu çoğu zaman küçük bir kağıt parçasıdır, rahatsız olan çocuklara yedirilmesi veya su ile içirilmesi sonucu şifa bulunulacağına inanılmaktadır (bkz. fotoğraf 30).

Yine zayıflığından, çelimsizliğinden, iştahsızlığından şikayet edilen çocuklarla, yeni doğan çocukların sağlıklı ve gülbüz olmaları için, çocuklar dergâhtaki sacayaktan geçirilir.

Harova Tekkesi'ne halk arasında evde kalmış kızlar diye tabir edilen, toplum nazarında evlilik yaşı olarak kabul edilen yaş haddini aşan bayanlar da gelmektedir. Bu bayanlar üzerlerindeki bir büyü'nün ya da nazarın etkisiyle kismetlerinin kapandığına inanırlar. Kismetlerinin açılması için de Harova Türbesi'ne gelip dua ederler, hayırlı bir izdivaç için adak adarlar. Son olarak da kapandığına inandıkları kismetlerinin açılması için yanlarında getirdikleri kapalı vaziyetteki bir asma kilidi türbede kismetleri niyetine açarlar. Böylece bahtları da açılacaktır. Genellikle bu sermoni bir utangaçlık ve gizlilik içinde yürütülür. Sözü edilen bayanların, yanlarında Tekke'ye gelirken mutlaka yakını bir bayan daha vardır. Kismet açılması için tekkeye gelindikten sonra

kızın ilk üç hafta içinde gelecek olan ilk taliplisine verilmesi gerektiğine inanılır.

Kilit açma uygulamasına Kerkük Kalesi'nde bulunan Danyal Peygamber'e ait olduğu söylenen cami tarzındaki türbede de rastlanır. Buraya adak için gelenler yeşil bir perde ile çevrilmiş yatırın mezarını dolanırlar ve bir kilidi parmaklığa geçirip kapatırlar. Yatır, muradı verince kilit çözülür. Tipik bir adak şekli olan bu kilit çözme tarzındaki bağlantı ve dilekte bulunma nadir olarak görülür.²⁹⁸

Yukarıdaki pratikler gibi ufak-tefek bir kaç uygulama daha vardır. Hemen hemen benzer olan bu usullerin, bir çoğu da zamanla ortadan kalkmıştır. Bunlardan bazıları türbe, cami, dergah, misafirhane pencerelerinin pervazlarına yakılan mum adakları ya da etraftaki ağaç, çalılık gibi bitkilere bağlanan çaput, paçavra adaklarıdır.

Şu husus mutlaka belirtilmelidir ki, Harova Tekkesi'nden, başka bir deyişle Hacı Abdullah Halife Tekkesi'nden istenilen bir dilek gerçekleşirse, yahut bir dert çözümlenirse mutlaka bir bedel ödenmesi gerektiğine inanılır. Bu herhangi bir kurban olabileceği gibi (kurbanlık hayvan) bir fakire verilecek bir miktar sadaka da olabilir. Aksi takdirde köy halkı, Hacı Abdullah Halife'nin verdiğinin iki mislini o kişiden geri alacağına inanır. Ailede dirlik ve düzen kalmayacağı da söylenilmektedir.

Tekke her kültür seviyesinden, her kademedan insanın umut kapısı halindedir.

²⁹⁸ Hikmet TANYU, *Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri*, a.g.e., s. 39.

KIZILTAŞ KÖYÜ HACI MUSTAFA HAZRETLERİNİN TÜRBESİ

Giresun'un Dereli ilçesine bağlı Kızıлтаş Köyü tüm il çapında herkesin faydasına ve kerametine inandığı bir adak merkezidir. Kızıлтаş Köyü'ne sadece Giresun halkı değil, köyün şöhretini duyan bir çok insan, farklı farklı şehirlerden akın akın gelirler. Köyde bir değil, birbiri ile bağlantılı bir çok adak yeri vardır.

Köy, ilçenin en eski yerleşim alanı içerisinde yer alır. Kuruluşunun 800-900 sene öncesine dayandığına inanılır. Kelkit vadisi boyunca gelen Oğuz Türkleri'nin, yerleşim alanı içinde yer alır. Köy çevresinde Akkoyunlu Devleti'nin de izlerine rastlanılmıştır. Köy bugünkü adını giriş kısmındaki vadide bulunan taş ve toprak renginden alır.

Köydeki en önemli adak yeri Hacı Mustafa adlı evliyanın türbesidir. Evliya ve türbesiyle ilgili olarak köyde ve çevrede birçok menkâbeler anlatılır. Bunlardan özellikle bir tanesi herkes tarafından bilinmektedir (bkz. fotoğraf 31).

Rivayete göre, uzun zaman önce Kızıлтаş Köyü'nde Hacı İlyas, Hamza Şih ve Hacı Mustafa adlı üç kardeş yaşar. Bir başka rivayete göre de Hacı İlyas ile Hamza Şih, Hacı Mustafa'nın kardeşleri değil, amcaoğullarıdır. Bu üç kardeş birgün birbirlerinden ayrılırlar. Hacı İlyas Güce mahallesine, Hamza Şih Sarıyakup Köyü'ne yerleşir. Hacı Mustafa ise Kızıлтаş Köyü'nde kalır.

Bu ayrılık uzun yıllar sürer. Bir gün kardeşlerden Hamza Şih bu hasrete dayanamayacağını anlayıp, kardeşlerini bulmak üzere yola çıkar. Hamza Şih, ilk önce Güce adı verilen ilçede Hacı İlyas'a rastlar. Birbirleriyle hasret giderip, sohbet ettikten sonra Hamza Şih bir mendil içinde getirdiği sütü kardeşine verir.

Hacı İlyas, Hamza Şih'in getirdiği sütun mendilden dökülmediğini görünce, onun kerametini anlar.

Hamza Şih, Hacı İlyas'a küçük kardeşleri Hacı Mustafa'yı sorar. Hacı İlyas cevap olarak çift sürdüğü öküzlerin sapanını tek eliyle kaldırıp, batıya doğru çevirerek, Kızıлтаş Köyü'nün olduğu yeri gösterir. Hacı İlyas'ın sapanı tek eliyle kaldırması üzerine Hamza Şih da, onun eriştiği mertebeyi anlar. Hamza Şih, Hacı İlyas'tan Hacı Mustafa'nın yerini öğrenince Kızıлтаş'a doğru yola çıkar. Kısa bir süre sonra Kızıлтаş'a ulaşır Hacı Mustafa ile buluşur. Böylece üç kardeş birbirinden haber alır ve sık sık bir araya gelmek için karar alarak ayrılırlar. Kararlarında da dururlar. Sağlıklarında birbirlerine vasiyetlerde bulunurlar. Hamza Şih ölümünden sonra mezarının üzerine türbe yapılmasını vasiyet eder. Sarı Yakub Köyü'ndeki mezarının üzerine türbesi yaptırılmıştır. Hacı İlyas ise mezarının etrafının taşlarla çevrilmesini istemiştir. Hacı İlyas'ın mezarı da Güce mahallesi adı verilen mıntika da olup, etrafı taşlarla çevrilmiştir. Hacı Mustafa'nın Kızıлтаş Köyü'ndeki mezarının üzerine türbe yapılmasının da ayrı bir hikâyesi vardır.

Kızıлтаş Köyü'nün imamının eşi, yataktan kalkmadan ağır hasta yatmaktadır. Bir gece rüyasına Hacı Mustafa girer ve “mezarımın üzerine türbe yaptırırsan iyileşeceksin” der. Rüyadan çok etkilenen imamın eşi Gazi kızı Gülsüm bir umutla türbenin yapımını başlatır. Türbenin yapımına başlanmasıyla birlikte Gazi kızı Gülsüm iyileşir, ayağa kalkar. Türbenin yapımına yardım eder, türbeyi yapan ustaların yemeklerini hazırlar, canla başla çalışarak, türbeyi inşa ettirir (bkz. fotoğraf 32).

Özellikle bu olaydan sonra türbe bir ziyaret yeri haline gelir. Türbe cumartesi ve pazar günleri ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerin yararlı olabilmesi için ziyaretin üç hafta tekrarlanması gerekmektedir. Üçüncü hafta bir kurbanın kesilmesi makbûldür.

Türbeyi çocuğu olmayanlar, kekeme olanlar, konuşamayanlar, sıskazayıf olanlar, kocasıyla geçinemeyenler vb. birçok kişi ziyaret etmektedir. Sayılanların dışında birçok istek ve dilek maksadıyla da türbe ziyaret edilmektedir.

Çocuğu olmayanlar, çöpten yaptıkları bir beşiği türbenin içine koyarlar. Eğer beşik sallanırsa çocuğun doğacağına, sallanmazsa olmayacağına inanırlar. Yine türbenin duvarlarına çocuk sahibi olmak niyetiyle gelenler çöpten-çubuktan temsili bir salıncak yapıp, saplarlar. Bu kez de salıncığın duvara yapışıp yapışmamasına göre çocuk sahibi olup olamayacaklarını anlamaya çalışırlar.

Edirne kapı dışında bulunan Takkesiz Dede adlı ermişin mezarı da bir adak yeri olarak kullanılmaktadır. Kızıltaş'taki türbe ile adak adama esnasında yapılan uygulamalar açısından benzerlik gösterir. Takkesiz Dede'nin mezarının taşına dilek için taş yapıştırırlar. Taş yapışırsa dileğin yerine geleceğine inanılır.²⁹⁹

Yine çocukları huysuz olanlar, çocuklarını türbeye getirmekte ve türbenin içindeki sacayaktan geçirip ağızlarına, buradan aldıkları undan ve külden sürmektedirler. Böylece çocuğun uysallaşıp, rahatlayacağına inanılmaktadır.

Sacayak, yöre halkının kara taş üzerine koydukları üç ayaklı demir tezgâhtır. Kazanlar bu tezgah üzerine konarak yemek pişirilir, su kaynatılır. Sacayaktan geçenlerin dilekleri gerçekleşir, hastalıkları şifa bulur, şansları açılır. Sacayak işleminin eski Türk dinine ait kültlerden çok yaygın ve köklü bir kült olan “ocak” kültüyle yakın ilgisi vardır. Bu kültte göre ateş, kötü

²⁹⁹ Nail TAN: “*Türkiye’de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri*”. (T.F.A.Y., 1976). Ankara 1977, s. 224.

ruhların kovucusudur.³⁰⁰ Hacı Mustafa Hazretlerinin türbesindeki sacayaktan umulan şifanın kökenini de, yukarıda açıklanan sebeplere dayandırmak mümkündür.

Halk arasındaki söylentilere göre; çocuk sahibi olmak için türbeye beşik koyan biri ile birlikte birçok kişi aynı anda ve aynı yere beşik koymakta imiş, ama çocuğu olmayacak olanın beşiği sallanmayıp diğerleri sallanıyormuş. Durum türbenin duvarlarına saplanan salıncaklarda da aynı şekilde gerçekleşmektedir. Çocuğu olmayacak olanın salıncağı duvara yapışmamaktadır. Köyde bu duruma gözleriyle şahit olan bir çok kişiyle karşılaştık.

Türbenin aşağıda kalan kısmında ağaçlar bulunmaktadır. Ziyarete gelenler, ziyaret yerinden ayrılmadan önce mutlaka bu ağaçlara yamalık veya bir paçavra bağlayarak dilek dilemeyi ihmal etmemektedirler.

Yeni doğum yapmış bayanlardan, çocuklarını ve kendilerini albastı olayına karşı korumak amacıyla türbeyi ziyaret edenlere de rastlanır.

Çocuk sahibi olmak amacıyla türbeyi ziyaret edip, dileğine nail olanların mutlaka türbede bir kurban kesmeleri gerektiğine, aksi takdirde Allah'ın evliyalarının verdiği gibi çocuğu geri alacağına inanılır.

³⁰⁰ Fikret KARADENİZ: "Giresun'da Aksu Geleneği veya Mayıs Yedisi Törenlerinin Mitolojik ve Kültürel Kökenleri", *Türk Folkloru*, (Ağustos 1985), s. 7.

ÇİMEN DEDE

Giresun'un Tirebolu ilçesine bağlı Karaahmetli Köyü mezarlığında bulunan El-Hac İbrahim Efendi, Çimen Dede'nin asıl adıdır. 1176 yılında vefat etmiş ve bugün köy mezarlığı olarak kullanılan yere gömülmüştür. İbrahim Efendi yaşadığı yörede birçok hizmette bulunan, bunun yanı sıra çeşitli kerametlerine inanılan mübarek bir şahıstır. Köy ve çevre halkının İbrahim Efendi'ye Çimen Dede demesinin sebebi bir rivayete dayanır. Çok berrak bir günde Çimen Dede, etrafındaki insanlara "Birazdan yağmur yağacak." der. İnsanlar, ona pek aldırmaz. Gerçekten de birazdan yağmur yağmaya başlar. Bu olaydan sonra da İbrahim Efendi'ye Çimen Dede diye hitap edilir.

İbrahim Efendi'ye Çimen Dede denilmesinin bir sebebi de ailesinin "Çimenzâdeler" diye anılmasından ötürüdür.

Çimen Dede'nin mezarının yanında eşinin mezarı mevcuttur. Ancak, eşinin mezar taşındaki tarih siliktir. Oğlan çocuğu olmayan Çimen Dede'nin soyu kız çocuğundan artmıştır. Halen Karaahmetli Köyü'nde oturan, Kurtalioğulları sanıyla anılan sülâlenin onun soyundan geldiği söylenmektedir.

Çimen Dede, yaptırdığı döşeme, yol ve çeşmelerle ünlüdür. Evinin şu an köydeki Kur'an Kursu'nun bulunduğu yer olduğu söylenmektedir. Halkı toplayıp, ders verdiği, İslâm kaideleri hususunda bilgi verdiği yerin ise şu anda Mustafa Yılmaz adlı köyden bir vatandaşa ait, harman olduğuna inanılır.

Yaptırdığı döşeme yol Karaahmetli Köyü camisinin önünden başlayıp; Duroğlu Gıranı denen sahile epey yakın bir mesafeye kadar indikten sonra, Bergama Kalesi adındaki tarihi yapının önünden Ören Kaya adlı komşu köyü geçip Halkovalı'ya kadar ulaşmaktadır. Halkova, o dönemde çevredeki yerleşim yerlerinin pazarının kurulduğu bir bucaktır. Yaptırdığı çeşmelerden ikisi de halen aktif olarak hizmet vermektedir.

Halk arasında, Çimen Dede'nin farklı kerametleri anlatıladurur. Bunlardan bir tanesi şu şekilde cereyan eder: Arkadaşları Halkova pazarına inmek için Çimen Dede'yi çağırırlar. Çimen Dede, arkadaşlarına biraz işinin olduğunu, onlara yolda yetişeceğini söyler. Arkadaşları Halkova'ya vardıkları zaman Çimen Dede'nin onlardan önce Halkova'ya geldiğini, alışverişini tamamladığını hayretle görürler. Halkova'ya inmek için aynı yolu takip etmeleri gerekirken kimse Çimen Dede'ye yolda rastlamamıştır. Anlatılan menkâbe Horasan erenlerinden bu yana tüm evliya ya da eren olma hussusiyetlerini aksettiren zatlara maledilen menâkıbnâmelerdeki ortak motiflerden bir tanesidir.

Gerek öteki İslâm ülkelerinde gerekse Anadolu'da yazılmış evliyâ menâkıbnâmelerinde mevcut motifler dikkatle gözden geçirilirse, yüzlerce yıldan beri kaydedilen yüzlerce ve binlerce menkabe olmasına rağmen, kullanılan motiflerin belli bir sınırı aşmadığı, çoğu menkâbelerde aynı motiflerin tekrarlandığı gözden kaçmaz. Bunun sebebi menâkıbnâme yazarlarının, halk arasında hoş giden ve dolayısıyla çok tutulan menkâbeleri, birden fazla veliye uygulamakta bazan sakınca görmemiş olmalarıdır.³⁰¹³⁰¹

Vefatından sonra oluşturulan çok yaygın bir menkâbesi daha vardır. Köyde yaşayan Duroğulları sülâlesinden biri Cumhuriyet'in ilk yıllarında köyde tahsildarlık yapmakta imiş. Halk tarafından, görevinden ötürü saygı gören, bu şahıs bir gün Karaahmetli Köyü'nde camii kapısında köy halkı ile sohbet ederken, köylünün çok önem verdiği Çimen Dede'nin mezarının yanına gider ve “Bu Çimen Dede'nize ne kadar da önem veriyorsunuz?” şeklinde alaylı bir tavırla konuşur. Bu esnada ayaklarıyla da Çimen Dede'nin mezarına vurur. O anda tahsildârın ayaklarında müthiş bir ağrı hasıl olur. Ağrının şiddetiyle tahsildar yere yuvarlanıp, acı içinde kıvranmaya başlar. Sal

³⁰¹ A. Yaşar OCAK: *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, a.g.e., s. 83.

yapılarak tahsildar, Tirebolu ilçesine doktora götürülür. Doktor doktor gezdirilen tahsildâra hiç kimse derman olamaz. Ayağından bacağına sirayet eden ağrılara daha fazla tahammül edemeyen tahsildâr kısa süre sonra yaşama veda eder. Köy halkı bu ağrının ve tahsildârın ölümünün Çimen Dede'ye yaptığı saygısızlıktan kaynaklandığını, “layığını buldu” der gibi nakletmektedir.

Veli öldükten sonra, kendisi hayatta iken sahip olduğuna inanılan insanüstü hüviyetinin, güç ve kudretinin devam ettiğine inanılır; hatta bu güç ve kudret bir gizliliğe bürünerek daha da artar.³⁰²

Veli, fevkalâde ruhanî kudretlerle mücehhez olduğu için, artık toplumda ona karşı korku ile karışık bir saygı duygusu hâkim olmaya başlar. Velîye karşı yapılacak herhangi bir saygısızlığın, çarpılma, âniden veya feci bir şekilde ölüme yakalanma vs. şeklinde cezalandırılacağına inanılır.³⁰³³⁰³ Bu motif, Çimen Dede ile, ona saygısızlık ettiği için ölen tahsildâr menkâbesinin ana unsurudur.

Çimen Dede'nin yatırı üzerine türbe yaptırılmamıştır. Ancak, etrafı köylülerce çitlerle çevrilmiştir. Yatırın çevresi Çimen Dede'ye uygun olarak yemyeşil haldedir. Çitin çevresi gül fidanlarıyla doldurulmuştur. Özellikle Hıdırellez günü insanlar bu yatırdan bir gül yaprağı koparıp üzerine istedikleri bir şeyin adını yazıp, tekrar yatıra bırakırlarsa, dileklerine nail olacaklarına inanırlar. Bu usulle istenen dileklerin çoğu sevdalıların dilekleri olup, gül yaprağının üzerine de sevdikleri kişilerin adlarını yazarlar. Çimen Dede'nin mezarının toprağının şifalı olduğuna inanan halk buradan aldıkları toprağı hastalık çektikleri yerlerine sürerler. Böylece şifa bulup, iyi olurlar. Bu usulden başka aynı maksatla toprağın yendiği de olmaktadır. Ancak, kısa süre

³⁰² A.g. c., s. 8.

³⁰³ A.g. c., s. 8.

nce toprak alınması ve yenilmesi gibi uygulamalar, yatrın tahrip olmasına sebep olduğu için yasaklanmıştır. Yatrın hemen çevresinde birçok çalı grubu yer alır. Özellikle toprakla yapılan uygulamaların yasaklanmasından sonra, nadiren yapılan paçavra, çaput bağlayıp dilek dileme adeti artmıştır. Uygulama yeri olarak da bu çalılıklar ve yatrın etrafındaki çitler seçilmiştir (bkz. fotoğraf 33).

imen Dede yatrı, birçok insan tarafından çeşitli dilekler sebebiyle ziyaret edilmektedir. Ancak halk, gelenin gidenin önceden daha çok olduğunu, imen Dede'nin daha çok şifa dağıttığını belirttiler. Artık imen Dede'nin herkese şifa vermediğini belirten, bunun sebebini de zamanın kötüleşmesi olarak yorumlayan halk, imen Dede'yi bu konuda haklı da bulmaktadır.

SİS DAĞI'NDA ŞEHİTLER TEPEŚİ

Sis Dağı, Giresun'un Görele ilçesinin sahile 40 km. mesafedeki en büyük dağı olan Aladağ'ın en yüksek tepesinin (2182 m.) adıdır. Ağaç yetişme sınırı üzerinde, çayırlar ve kır çiçekleri ile kaplı, çok geniş bir alana yayılmıştır. Ulaşım yolu stabilize köy yoludur. Sis Dağı, "C" statüsünde Milli Park olarak korunmaya alınmıştır. Her yıl Temmuz ayının üçüncü Cumartesi günü Sis Dağı'nda, yöredeki köy ve oba sakinlerinin de katılımıyla "Sis Dağı Şenlikleri" kutlanır. Tepenin zirvesinden yaz-kış kar eksik olmadığı ve her mevsim zirve bir sis tabakası ile kaplı olduğu için, tepeye Sis Dağı adı verilmiştir. Muazzam doğal güzelliğı ile turistik bir belde olma yolunda ilerleyen Sis Dağı'nın efsanevî yanları, mistik özellikleri de vardır tabii, ancak biz konumuzun adak olması sebebiyle, adak yeri olarak bilinen bir mahâllini ve burayla ilgili çevre köylerin insanlarından dinlediklerimizi değerlendireceğiz.

Mevsimin kış olması sebebiyle Sis Dağı'na çıkmak mümkün olmadı, ancak Görele ilçesine bağılı merkez köylerden edindiğimiz izlenimler sonucu Sis Dağı'ndaki adak yerleri hakkında malumat sahibi olabildik. Bu adak yerlerinden biri Sis Dağı'nın zirvesinde yer almaktadır. Etrafı taşlarla çevrili bir mezarlık halinde bulunan adak yerinde kaç kişinin mezarı olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bu adak yeri yılda en fazla bir-iki kez yaz aylarında ziyaret edilir. Bunun haricindeki zamanlarda çetin hava şartları ziyarete müsaade etmez.

Dağ ve yüksek tepelerde mevcut olduğuna inanılan bir takım tabiat üstü güçler ve ruhlar, islâmi devirde yukarıda anlatıldığı gibi meçhul velîler şeklinde düşünülmüştür. Aslında bu düşünce mekanizmasının ardında dağ kültü yaşamaktadır. Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra da bazı dağları ve tepeleri, vaktiyle Orta Asya'da olduğu gibi takdise devam etmişler, bunları

hayâlî velîlerle şahıslandırmışlardır. Bugün Anadolu’da ve bahsettiğimiz Sis Dağı’nın zirvesindeki ulvî kimselere ait olduğu düşünülen mezar ve yatırların büyük bir kısmı bu şekilde meydana gelmiş olabileceği gibi, yerli kültürden de intikâl etmiş olabilirler.³⁰⁴ Burada mezarları olduğuna inanılan mübarek zatlar Osmanlı-Rus Harbi sırasında şehit olmuşlardır. Ancak ruhları hâlâ Sis Dağı’nın etrafında görünmektedir. Sis Dağı çevresindeki köylülerden bir çoğu bu şehitlerin ruhlarını görmüşlerdir. Genellikle sabah ezânıyla birlikte şehitlerin ruhları atlarının üzerinde görünmektedir. Görülen bu şehitlerin atları yürümeyip uçmaktadırlar ve ezandan sonra ise mezarlarının bulunduğu muntıkada tam olarak yeri tespit edilemeyen bir yerde, gözden kaybolmaktadır. Konuştuğumuz insanlara nasıl olup da o yoğun sis tabakasında şehitleri ve atlarını görebildiklerini sorduğumuz zaman; şöyle bir “sen ne anlarsın?” gibilerinden ellerini sallayıp cevap verdiler: “Onlar ortaya çıkınca bir nur etrafı kaplar, sis mi dağılır yoksa nurlar mı sisi boğar, bilmeyiz.”

Konuştuğumuz kişilerden bazıları ise bize biraz kuşkuyla bakıp “Zaten inanmayana görünmezler, kalp gözünün açık olması gerekir.” diyerek bahsedilen adak yeri ve bu adak yerinin mübarek şahıslarına duydukları inancı ve samimiyeti ifade ettiler.

Adak yerinin genellikle yaz aylarında ziyaret edildiğini önceden belirtmiştik. Çevre halkı veya il merkezinden Sis Dağı’na piknik yapmak maksadıyla bir çok insan gelir. Gezi amaçlı gelen bu insanlar Sis Dağı’na gelmişken bahsi geçen adak yerini de ziyaret etmek isterler. Ziyaret sebebi herhangi bir dilek olabilir. İşlerin iyi gitmesi, bir hastalığın düzelmesi, bir sınavın kazanılması, bir çocuk sahibi olunması vb... Adak adanmadan önce adak yolu üzerindeki çeşme ya da göze gibi bir yerde abdest alınır. Adak yerine ulaşılmınca iki rekat, isteğe göre daha fazla namaz kılınır. Namazın

³⁰⁴ A.g.e., s. 22-23.

sonunda “Allah’ım! Vatan, millet, islâm-din uğruna, şehit olmuş bu mübarek zatların yüzleri suyu hürmetine dileğimizi kabul eyle.” denilir.

Mezarlığın çevresi çalılıklarla doludur. Adak adamaya gelenlerin çoğu mutlaka bu çalılıklara bez veya paçavra bağlarlar. Bez ve paçavra bağlamak daha çok bayanlar tarafından yapılmaktadır.

HÜRMETLİ BABA GIRANI* (DÜZLÜĞÜ)

Giresun'un Espiye ilçesinin sınırları içinde bulunan Gülburnu Mevkii'nde denize doğru keskin bir çıkıntı oluşturan tepenin arka yüzüne Hürmetli Girani denmektedir. Tepeye çıkmak için herhangi bir yol yoktur, halkın kendi uğraşlarıyla açtığı patika yollarla tepeye ulaşıp, Hürmetli Girani denen düzlüğe varılır. Bu düzlük adak adanılan bir mahâldir.

Gülburnu Mevkii çok küçük bir yerleşim yeri olup, yakınlarında daha büyük bir il ya da ilçe merkezi bulunmamaktadır. Çevre halkı diyebileceğimiz insanlar en fazla yedi-sekiz haneden oluşmaktadır. Dış dünyaya oldukça kapalı, kendi hallerinde bir yaşam sürdürmekte olan Gülburnu halkı Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu esnasında yasaklanmış bir takım uygulamaların etkisiyle tepedeki adak yerinden yabancılara söz etmekten çekinmektedirler. Aynı tarz davranışlara tüm saha araştırması boyunca bir çok yerde maruz kaldık.

Söylentiye göre çok önceleri Hürmetli Girani denilen bu mahalde bir çoban yaşar. Bu çoban o kadar dürüst ve ahlâklıdır ki, herkes koyununu ona teslim ederek rahat eder. Çobanın koyun sürüsünü otlattığı yerde çok fazla ot olmamasına rağmen, Allah dostu olmasından olsa gerek onun sürüsü diğer çobanların sürülerinden daha fazla süt vermektedir. Birçok huysuz, asi koyun onun sürüsüne dahil olur olmaz uysallaşmaktadır.

Köylü bu çobandaki başkalığı, onun kerametini bir yayla dönüşü aşağıda anlatılan olayla anlar. Koyunları yaylalayıp geri dönen çoban, her zaman olduğu gibi yine koyunların sütünü sağıp herkesin kabına koymaya devam eder. Köylülerin bir şey dikkatini çeker. Çoban sütü pazar filesine koyup taşımaktadır, ancak filenin deliklerinden yere hiç süt damlamamaktadır.

* Girani halk ağzında kullanılan yöresel bir kelime olup, "düzlük" anlamına gelir.

Köy halkı bu durumu hayretle farkederek ve çobanın evliyalık mertebesine ulaştığını anlarlar. Ona ayrı bir saygı ve sevgi ile mukabelede bulunmaya başlarlar.

Günlerden bir gün çoban koyunlarını sağıp, sütü yine bir fileye koyar ve şehirde yaşayan ağabeyini görmek üzere yola çıkar. Saatlerce yürüdükten sonra ağabeyinin yanına gelir. Ağabeyi şehirde bir dükkan sahibidir ve herkes tarafından dürüstlüğüyle tanınmaktadır. Kardeşinin gelişine pek memnun olur. Sohbet etmeye başlarlar. Sohbet esnasında dükkana bir bayan girer. Son derece güzel olan bu bayan alış-verişini yaparken, çobanın gözü bir ara bayana kayıverir. O anda fileden yere süt damlamaya başlar. Çoban bir an için bile olsa nefesine hakim olamadığını, yeterince pişmediğini anlayarak sonsuz bir üzüntüye kapılır. Ağabeyi durumu anlar ve kardeşine köye geri dönmesini ve Allah kendisini affedene dek yalvarmasını salık verir. Çoban ağabeyinin sözünü dinleyerek köye döner ve günlerce kendini ibadete vererek, Allah'tan af diler. Nihayet çoban ölür ve kendini Allah'a vererek ibadet edip, çile doldurduğu yere bugünkü Hürmetli Gıranına köylülerce defnedilir. Rivayetlere göre çobanın defnedilmesinden itibaren üç gece boyunca mezarına nur yağar. Bu da Allah'ın onu affettiğine delil sayılır. Onun mezarının olduğu bu alana da Hürmetli Düzlüğü denilmektedir. Çevre halkı çobana duydukları büyük saygı ve hürmet duygularını bu şekilde dile getirmişlerdir.

Ziyaret ettiğimiz Hürmetli Düzlüğü adı verilen alanda bariz bir mezar ya da benzeri bir yer bulunmamaktadır. Kimisi mezarın, alanın bir tarafında, kimisi tam tersi istikametinde olduğunu söylemektedir. Ancak adak için gelen ziyaretçiler kendi içgüdülerine göre bir yer tayin edip adaklarını adamaktadırlar.

Bu düzlük çok yüksek bir tepenin arka yüzüne baktığı ve düzlüğe çok sarp bir pakita yol izlenerek ulaşıldığı için fazla ziyaretçinin ilgisine nail olamamıştır.

Hürmetli Gıranı, çevre halkından ya da köylerden çocuğu konuşamayan ya da kekeme olanlar, çocuğu herhangi bir hastalığa yakalananlar, çocuğu sakat doğanlar tarafından olduğu kadar çocuğu olmayan ya da üst üste çocuk kaybedenlerce ziyaret edilen bir adak yeridir. Bunun haricinde herhangi bir hastalık sebebiyle veya dilek sebebiyle de ziyaret edildiği öğrenilmiştir. Ancak adak adama usulleri bakımından çocuk sahibi olma, sağlığına kavuşma gibi dilekleri olanlarla, herhangi bir dileği olanlar arasında ufak bir fark vardır. Hastalık sebebiyle veya çocuk sahibi olmak için gelenler düzlüğe ulaştıklarında yerden aldıkları topraktan bir miktar yerler. Böylelikle dertlerine derman, hastalıklarına şifa bulacaklarına inanırlar. Faydalı olduğuna inanılan bu toprağa “cevher” denilir. Yeni doğum yapmış, sütü kesilen bayanların da bu düzlükten ot koparıp yemeleri sonucu sütlerinin bollaşacağına inanılmaktadır.

Hastalık ya da çocuk sahibi olmak dışında bir dilek için düzlüğe çıkanların toprak yemeyip, diğerleriyle ortak olarak sadece iki ya da dört rekât namaz kılıp, dua etmeleri yeterlidir. Adaklarını önce Allah’tan, sonra gönül erenlerinden dilerler.

Adakları gerçekleşenlerin tekrar düzlüğe çıkıp bir horoz kurban etmelerinin ya da Gülburnu çevresindeki fakir insanlara tatlı, şeker gibi yiyecekler dağıtmasının gerekli olduğuna inanılır.

AKKAYA KÖYÜ CÂMİSİ

Giresun'un Dereli ilçesinden 7 km. güneye gidildiğinde Akkaya Köyü'ne varılmaktadır. Akkaya Köyü, adak adama, dilek dileme mahâlleri yönünden oldukça zengin bir köydür. Aynı köy içinde incelediğimiz bir de Çoban Kayası dilek yeri vardır.

Şimdi üzerinde durulacak olan adak yeri, köyün camisidir. Başka bir ifadeyle Akkaya Köyü Camii'dir.

Caminin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Caminin ilk inşaatı Horasan kireci ile taş duvar üzerine ahşap olarak inşa edilmiştir. Hâlâ bu inşâ üzerinde hizmete açıktır. Bilinen ilk tarih olarak 1932 yılı olmak üzere bir kaç kez onarım görmüştür. Küçük ebatta yirmi penceresi vardır. Yaklaşık beş yüz kişi (cemaat) kapasitelidir. Cami aynı zamanda türbe olarak kullanılmaktadır. Köy halkı câminin bir takım manevî güçlerin kaynağı olduğuna inanmaktadır (bkz. fotoğraf 34).

Câmi ile ilgili en önemli efsane, yapılışı ile ilgili olanıdır. Rivayete göre; caminin temeli kazılırken temelden büyük bir taş çıkar. O devrin şartlarına göre taşı kaldırmak, başka yere taşımak mümkün değildir. Bunun üzerine caminin başka bir yere yapılmasına karar veren ahali, dağılır. Ertesi sabah gelindiğinde taşın temelden çıkarılmış olduğu görülür. Cami tekrar ilk kararlaştırılan yere yapılmaya başlanır.

Caminin olduğu yerde şehitlerin ve evliyaların var olduğu ve bu mübarek şahısların camide her gece namaz kıldıkları söylenmektedir. Birçok kişinin de bazı geceler caminin yakınından geçerken camide parlayan bir ışık ve içerde namaz kılan yeşil sarıklı kişiler gördükleri anlatılmaktadır.

Bu yeşil sarıklı kişilerin zikir törenleri yaptıkları da rivayet edilir. İçeride

neler olup bittiğini öğrenmek için camiye giden köylüler, ışığın yavaş yavaş kaybolduğuna şahit olmuşlardır.

Câmi yapılırken ortaya çıkan taşın da, sözü edilen evliyalarca caminin temelinden çıkarılıp atıldığına inanılır.

Bu câmiye Türkiye'nin tüm yörelerinden, özellikle çevre illerden birçok ziyaretçi gelmektedir. Caminin sara hastalarına, kekemelere, dilsizlere, çeşitli hastalığı olanlara, zayıflıktan-takâtsizlikten yakınanlara, halk arasında cin çarpması denen bir takım hallere uğrayanlara, ailesinde geçimsizlik yaşayanlara, çocuğu olmayanlara deva olduğuna, insanların dertlerinden burada adak adayarak kurtulduklarına inanılmaktadır. Adanılan adaklar koyun koç ya da horoz olabileceği gibi sadaka vermek, mevlid okutmak da olabilir. Dertlerden kurtulmanın yanı sıra buraya gelenler çeşitli dileklerini de niyâz etmektedirler. Evlenmek, fakirlikten kurtulmak, zengin olmak gibi dilekler sıkça dilenmektedir.

Adak adarken bir takım usullere uyulması gerekir. Camiyi ziyaret edeceklerin ziyaret için Cumartesi gününü seçmeleri uygundur. Câmiye gitmeden mutlaka abdest alınmalı, ayrıca camiye sabah kuşlar ötmeden gelinmelidir. Caminin etrafı üç kez dönülmelidir. Her dönüşte İhlâs, Fatiha ve Ayet'el Kürsî duaları okunmalıdır. Sonra camide en az iki rek'at namaz kılınmalı ve adak adanmalıdır (bkz. fotoğraf 35).

Çocuk sahibi olmak isteyenlerin yaptığı farklı bir uygulama daha vardır. Yukarıda yapılacak tüm işlemler haricinde çocuk sahibi olmak için caminin duvarına anne-baba adayları tarafından çivi çakılır.

Adak adayanlardan dileği yerine gelenlerin cami önünde kurban kestikleri çok görülmüştür. Bu adak kurbanlarının etleri köyün ihtiyacı olanlarına dağıtılmaktadır.

Akkaya Camii bir ziyaretgâh olarak yine aynı köy içindeki Çoban Kayası adlı ziyaretgâhdan daha revaçtadır.

Gelen ziyaretçiler arasında cinsiyetlerine, maddi durumlarına veya tahsillerine göre ayırım yapmak çok zordur. Her sınıftan vatandaşın Akkaya Camisine geldiği tespit edilmiştir.

ORTAKÖY (YARAŞ) ADAK YERİ

Giresun'un Tirebolu ilçesine bağlı Yaraş (Ortaköy) Köyü'ne girişte etrafı piriketlerle çevrili dikdörtgen bir yatır bulunmaktadır. Halk buranın kutsallığına inanmakta ve yatırda ermiş bir kişinin yattığını düşünerek yatıra büyük saygı göstermektedir.

Yatırda yatan şahsın kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Rivayete göre Ortaköy'de yaşamış bu şahıs, herkesin danıştığı ve saygı duyduğu biridir. Halkın her türlü müşkülünü çözmektedir.

Bir yıl aşırı sıcaklar bastırır. Aradan aylar geçer yağmur yağmaz. Köylü mahsülün kurduğunu gördükçe, büyük endişeye kapılır. Hep beraber bu şahsa gelirler. Ondan, kendilerine yardım etmesini, yağmur yağdırması için Allah'a yalvarmasını isterler. O da onlara "İçinizden birtakım kimseler kötü alışkanlıklar içindeler, onlar bu âdetlerini bırakmazlarsa, Allah yağmur vermez." der. O sıralarda köyden bir kaç kişi içki içip, kumar oynamayı âdet edinmiş ve köyün huzurunu tehdit etmekteymiş. Kalabalık arasında bulunan bu kimseler lafın kendilerini kastettiğini anlayıp, çok öfkelenirler. Halk dağılır, müteakip günlerde sıcaklar daha da dayanılmaz hale gelir. Köylüler bir kaç kez daha gidip, el-etek öperler, ama bir fayda göremezler. Bu esnada şahsın kızdığı, içki ve kumar batağına sapmış bulunan mâlum kişiler, halk tarafından kınanmaya başlar. Köylü bütün başlarına gelenlerin onlar yüzünden kaynaklandığını söyleyip, bu kişileri köyden taşla sopayla kovarlar. Bu duruma çok içerleyen şahıslar, köylüyü üzerlerine kışkırttığına inandıkları bu mübarek şahıstan intikam alma yemini ederler. Tek tek köylüleri yakalayıp onları kandırmaya başlarlar. "Bizi attınız, hani yağmur yağdı mı? Yağmur yağmıyorsa o yaşlı bunağın yüzündendir, köylü kendisine el-avuç açsın diye yağmur yağdırmıyor." derler. Köy halkı iyice bunalmış, neye inanacaklarını bilmez hale gelmiştir. İkilem içinde kalan köylülerden bazılarının, bu kötü

alışkanlıkları olan şahısların sözlerine akılları yatar. Bir araya gelip ne yapmaları gerektiğine karar vermek için bir toplantı düzenlerler. Toplantıya katılan köyden kovulmuş içkici grup, tek çarenin bu şahsı öldürmek olduğunu söyler. Orda bulunan herkes korkuyla bunu kimsenin yapmaya cesaret edemeyeceğini vurgularlar. Ayyaş takımı ise bu işi severek üzerlerine alacaklarını belirtirler. Toplantının olduğu günün gecesi, geç saatlerde malûm şahıslar, mübarek şahsın yaşadığı eve giderler. Ermişin evi köyden epeyce uzak bir تنها yeredir. Ayyaşlar, gördükleri karşısında şaşırırlar. Ermiş gülümseyerek onlara bakmaktadır. Diğer taraftan da kefenini hazırlamaktadır. Bir an sonra şaşkınlıktan kurtulan şahıslar, hep birlikte ermişin üzerine çullanırlar. Fakat ermişin hiç etkilenmediğini, hâlâ gülümsediğini farkederek. Korku bir dehşete dönüşür. Şahıslardan biri yanında getirdiği baltayı ermişin kafasını koparmak üzere sallar. Bir anda ermişin kafası gövdesinden ayrılarak yere düşer. Katiller rahat bir soluk alıp, bir an önce kaçmak için kapıdan çıkmak üzere iken, kafadan ayrılmış gövdenin ayağa kalktığını görürler. Oldukları yerde donup kalırlar. Gövde yerden kesilen başını alıp, ellerini göğse kaldırıp dua eder. Bütün bunlara şahit olan katiller, bağırp çağırarak kaçırlar. Bir tanesi olay gecesinden sonra bir daha konuşamaz, diğer biri delirir. Ertesi gün köylüler ermişin öldürüldüğünü haber alırlar. Köyde korkunç bir sessizlik başlar. Ermiş bugün mezarının bulunduğu yere defnederler. Çok geçmeden bir-iki gün içinde sağanak bir yağmur başlar ve gittikçe şiddetlenerek devam eder. Bir süre sonra yağmur bir tufan haline dönüşür. Köyün yakınından geçen dere yağmurun şiddetiyle bir ırmağa dönüşür, dolu dizgin akmaya başlar. Etrafındaki bir çok ev ve tarlayı alır götürür. Bütün bunlar devam ederken, köylüler bu durumun ermişin gazabından kaynaklandığını anlarlar. Tufan sürerken köyden ihtiyar bir kadın gece rüyasında ermiş görür. Ermiş, yaşlı kadına intikamının alınmasını yoksa herkesin tufanla birlikte yok olacağını söyler. Yaşlı kadının rüyası köyde yayılır. Ermişin öldürülmesini plânlamak için toplantıya katılanları bir korku alır. Bir kaç tanesi köyden

ayrılmak üzere yola çıkar ancak köyden çıkmadan üzerlerine kayan toprağın altında kalarak can verirler. Üç katilin ikisi ortadan kaybolur ve bir daha görünmez. Rivayete göre, bu iki katili azgın dere alıp götürmüş, kurda kuşa yem yapmıştır. Üçüncü katil kendini dağlara vurur ve çok geçmeden ağır bir hastalık geçirerek acılar içinde ölür.

Ermişin ölümüne sebep olan herkes ortadan kalkınca yağmurlar kesilir, halk rahata kavuşur.

Köyün yeni nesil insanları arasında artık bu rivayet unutulmak üzeredir. Köyün yaşlıları ise rivayeti hatırlamakta ve mezarda yatan kimsenin keramet ehli birisi olduğuna inanmaktadır.

Yatır çevrede derdi olan vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ermişten dileği olanların yaptıkları uygulamalar oldukça basittir. Ermişin mezarının başında üç İhlâs, üç Fatıha süreleri okunduktan sonra dilek dilenir.

Herhangi bir hastalığa şifa bulmak için gelenlerin başında saralılar gelir. Sara hastası olanların mezarın yanında uyuya kalıp, uyandıktan sonra iyileşeceklerine inanılır. Uyku esnasında ermişin gelip hastaları okuduğu düşünülür.

Adak yeri, önceki yıllarda bir çok kişinin derman aradığı bir yerken, artık geçerliliğini yitirmiştir. Fakat çevredeki köylerden yeni doğan çocukların, bu yatıra getirilmesiyle hastalıktan ve albasması gibi tehlikelerden korunulacağına inanılır.

Yine dillerinde kekemelik veya pelteklik olan çocuklar yatıra getirilmekte ve dualar okunarak yatırdaki ermişten inâyet beklenmektedir.

Her bir istek için ziyaretçiler, miktarları kendi arzularına kalmış, bir sadaka vermektedir. Sadaka verilmeden gelindiğinde yatırdaki ermişin dilek dileyenden tamamen yüz çevireceği, daha da beter hallere düşeceğine inanılır..

Yatırın ziyaretçileri çevre köylerin sakinleridir.

Köylüler mezarı türbe haline getirmek istemişler. Ama bir türlü bir araya gelip, organize olamamışlardır.

PAMUK DEDE

Giresun'un Görele ilçesinin Çavuşlu beldesinde Pamuk Dede adlı bir evliyadan sözedilir. Giresun'u Trabzon'a bağlayan eski yol üzerinde Eski Çavuşlu Köprüsü'nün civarında Beyli Mahallesi denilen yerdeki fındık bahçelerinden birinde Pamuk Dede'ye ait olduğu düşünülen taşlarla çevrilmiş bir mezar bulunmaktadır (bkz. fotoğraf 36).

Halk arasındaki yaygın rivayete göre 1917 Rus savaşı sırasında bahsi geçen mahalde sivil Türk halkı ile Rus askerleri arasında bir çatışma başlar. Çatışmada kerametinden emin olunan bir zat, Ruslar'ın etrafı ateşe vermesi sebebiyle can verir. Halk bu zatın ismini tam olarak bilmez, ona Pamuk Dede der.

Daha sonra yine bir çatışma sırasında, bugünkü Çavuşlu İlköğretim Okulu'nun olduğu yerden 100 m. yukarıda Türk askerleri mevzilenir. Rus askeri de sahilden karaya çıkmaya başlar. Karaya çıkmaya başlayan Rus askerinin üzerine tepede mevzilenen Türk askerleri ateş açarlar. Karşılıklı çatışmanın en yoğun olduğu sırada yaşlı, nur yüzlü bir ihtiyarın Türk askeri arasına karışıp, "Dayanın yiğitlerim, sınırı geçemeyecekler, geldikleri gibi dönecekler." diyerek dolaştığına şahit olunur. İhtiyarın sözleriyle cesaret toplayan askerlerimiz Rus askerlerini bozguna uğratar. Gerçekten de Rus askeri ihtiyarın çizdiği sınırı geçemeyip, geri dönerler. Çatışmanın bitmesiyle ihtiyar da ortadan kaybolur. Herkes bu keramet sahibi ihtiyarın, Ruslar tarafından ateşe verilerek öldürülen evliya, "Pamuk Dede" olduğuna inanır.

Eski Çavuşlu Köprüsü'nün ayağından aşağıya inilip, 100 m. yürüdükten sonra etrafı taşlarla çevrili küçük bir alan görülür. Buranın, Pamuk Dede'nin can verdiği yer olduğuna inanılır. Etrafı taşlarla çevrili bu alanın içinde bir de ağaç bulunmaktadır (bkz. fotoğraf 37).

Çevre halkından dileği olanlar, gelip Pamuk Dede'nin başında dua edip, dilek dilerler. Sonra da bir parça ipliği yukarıda sözü geçen ağacın dallarından birine bağlayıp giderler. Aradan kırk günün geçmesini beklerler. Eğer kırk gün içinde dilekler olursa, Pamuk Dede'ye gelip teşekkür etmek için iki rek'at namaz kılıp, bağladıkları ipi çözüp giderler. Eğer dilekleri olmazsa aynı işlemleri tekrarlarlar. Üç kez tekrarlandıktan sonra bir kişinin dileği hâlâ gerçekleşmiyorsa, bu o kişinin kalbinin iyi niyetli olmadığı ya da hayırlısının dileğinin gerçekleşmemesi olduğu anlamına gelir.

Pamuk Dede adak yeri çok meşhur olmamasına rağmen, çevre halkı tarafından kerametine inanılan bir yerdir. Halk, dilek dileyip, dileği olmayanı görmediklerini ısrarla vurgulamaktadır.

TEPEKÖY ADAK YERİ

Giresun-Görele ilçesine bağlı Tepeköy, ilçe merkezine 12 km. uzaklıktadır. Tepeköy’de bulunan, halk arasında (Caril Mevkî) diye adlandırılan mahal Giresun’da ilgi gören başka bir adak yeridir. Köye, ilçe merkezinden 12 km. stabilize yol katedilerek ulaşıldıktan sonra adak yerine 2 km. yaya gidilerek varılır.

Adak yeri köyün 2-3 km. dışında, bir tepeliğin üzerindedir. Tepenin üzerinde büyük bir kaya parçası yer alır. Kayanın etrafında kızıl ağaç familyasından bir küme ağaç vardır. Ağaçlar geçildikten sonra kayanın bulunduğu yere ulaşılır. Kayanın üzerinde at nalı şeklinde bir işaret vardır. Bu işaret oldukça belirgin ve büyüktür. Köy halkı bu nal işaretini, Hızır (s.a.v.)’in atına ait olduğuna inanmaktadır.

Rivayete göre; Hızır (s.a.v.)’in atı hem yerde, hem gökte, dağda, duvarda yürürmüş. Atıyla tüm dünyayı dolaşan Hızır (s.a.v.), iyi insanlara yardım eder, kötülere doğruyu, iyiyi salık verirmiş. Yine bir gün gezerken yolu Görele ilçesine düşer, oradan da Tepeköy’e gelir Hızır (s.a.v.) Tepeköy’ün güzelliğine hayran kalır ve atını eyler. Bugün, adak yeri olarak ziyaret edilen bahsi geçen kayanın üzerine Hızır’ın atı gökyüzünden süzülerek iner Hızır (s.a.v.) Allah’a yarattığı bu güzel yer için şükreder, bolluk ve bereket duaları ederek oradan ayrılır. Ancak, Hızır (s.a.v.)’in atının nal izi atın konduğu kayanın üzerinde kalır. Bu kayanın ve etrafının kutsal olduğu, bu sebeple kayanın çevresinin yemyeşil olduğuna inanılır.

Bu motif, İslâmiyet’ten sonra eski kaya kültürüne olan saygı ve inanın islâmi çerçeveye adaptasyonu ile oluşmuştur. İncelediğimiz taş-kaya kültürü mevzuunda bu nevî bir çok vak’a tespit edilmiştir. Hatta Anadolu’da

karşımıza çıkan adak yerlerinden taş veya kayayla alâkalı olanlarının, aynı oluşumlardan geçtiğini söyleyebiliriz.

Burayı bilip gelen bir çok dert sahibi vardır. Gelenlerin çoğu geçim sıkıntısı çeken, işinden atılıp işe girmek isteyen, mal-mülk sahibi olmak isteyenlerden oluşur. Bu dertlilerin adak adarken yaptıkları uygulamalar şu şekildedir: İnsanlar kayanın etrafında üç kez dönerler. Her dönüşte Hızır (s.a.v.)'ın atının nalının izi olduğu düşünülen işaretin önünde üç ihlâs, bir Fatiha sûresi okuyup Hızır (s.a.v.)'den dileklerini dilerler. Adak yerine gelen ziyaretçilerin sayısında Hıdırellez günü artış görülür. Hıdırellez gününde adak adamak üzere gelen insanlar, yukarıda anlatılan uygulamaları yapmanın yanısıra bir de istedikleri dilekleri çizip kayanın üzerine bırakırlar.

Nadiren de olsa bir hastalığın iyileşmesi niyetiyle gelenlere de rastlanır. Bu hasta kişiler ya da onların yakınları, kayada bulunan nal izine ellerini sürüp, sonra elleriyle rahatsızlık hissettikleri yerlerini oğuşturup dualar ederler, sağlık ve afiyet isterler. Ayrıca her dilek için kayanın etrafındaki kızıl ağaçlara paçavra ve bez bağlanmaktadır. Bu uygulama daha çok sevdalık çekenler arasında görülmektedir.

KURBAN DEDE

Kurban Dede'nin Giresun kalesi içinde etrafı taşlarla çevrili bir mezarı vardır. Bu mezarın etrafında üç-dört tane daha mezar vardır. Mezarların Kurban Dede'nin yakınlarına ait olduğu sanılmaktadır.

Kale, çevre düzenlenmesi yapılmış ve turistik bir mekan haline getirilmiştir. Ancak Kurban Dede'nin mezarının bulunduğu, taşlarla çevrili mezarlık kendi haline bırakılmıştır. Her yeri otlarla kaplanmış mezarların taşları kırılmış, dökülmüş haldedir. Mezar taşlarının sağlam kalan bölümlerinden de, Kurban Dede'nin hangi yıllarda yaşadığına dair bir tarih tespit edilememiştir. Kale Bizans döneminden kalma bir yapıdır. O halde Kurban Dede, Bizans döneminden sonra yaşamış bir zattır. Buna göre Kurban Dede'nin de, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında rol alan kolonizatör Türk dervişlerinden biri olduğu ve 14. ve 15. yüzyıllarda yaşadığı düşünülebilir.

Kurban Dede'nin isminin, zat-ı muhtereme halk tarafından yakıştırılmış olması ihtimali yüksektir. Önceden halk bu mezarlığa gelip dualar eder, dilekler dilerdi. Dileklerin mutlaka gerçekleşeceğine inanılırdı. Dilekleri gerçekleştiren halk, Kurban Dede'ye ya bir koyun, ya bir koç, durumu elverişsiz olanlar ise bir horoz kurban ederlerdi. Bu sebeple zatın adı Kurban Dede olarak anılır. Ondan bir arzuları olanların bir kurban adaması da âdet haline gelir. Ancak çok uzun bir süredir böyle bir uygulamaya rastlanılmamıştır.

Şu an Kurban Dede'nin mezarının olduğu yerin yakınlarında daha önceden çalı türünde dikenli bitkiler vardı. Yakın zamana kadar insanlar gelip bu çalılara bir kumaş parçası, paçavra ya da ip bağlayıp dilek dilerlerdi. Bir süre önce kalenin düzenlenmesi çalışmaları esnasında Belediye tarafından bu çalılar ortadan kaldırıldı, fakat Kurban Dede'nin mezarına dokunulmadı.

Anlaşıldığı kadarıyla, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu'na kadar Kurban Dede mezarı ve etrafındaki çalılar halkın adak yeri olarak kullandığı bir mekandır. Kanunla birlikte halk buraya gelip adak adamaktan çekinmiştir. Böylece zamanla Kurban Dede mezarı unutulup, kendi haline bırakılmıştır. şimdilerde ise yolu kalenin bu tarafına düşenler mezarlığı görüp bir Fatiha Suresi okuyup gitmektedir.

YOKUŞBAŞI ADAK YERİ

Yokuşbaşı adak yeri Giresun'un Tirebolu ilçesinin İstiklâl Mahallesi adı verilen semtindedir ve adak yerine epey dik bir yokuş tırmanıldıktan sonra ulaşılır. Bahsedilen yer bir fındık ağacı kümesinin dibidir. Yörede, bir kaç dal fındık ağacının toplandığı yere “ocak” denir. Rivayete göre bu fındık ocağının olduğu yerde bir mezarlık varmış. Kimler olduğu meçhul bir takım ermiş kimselerin bu fındık ocağının dibinde gömülü olduğu söylenmektedir. Buraya ne zamandan beri adak adandığı da bilinmemektedir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Yokuşbaşı adak yerinin en az 60-70 senelik bir geçmişi vardır. Daha öncesi konusunda yaptığımız araştırmalardan, bir netice ne yazık ki elde edemedik.

Mahalle halkı, konuşma çağına gelip de henüz konuşamayan çocuklarla, kekeme çocukların buraya çok sık geldiğini vurguladılar. Hatta yürümesi geciken çocukların da getirilip, şifa aradığı olmaktadır.

Buraya getirilen hastalara, üç İhlâs, bir Fatiha okutulup, üç kez fındık ocağının etrafı dolaştırılarak, şifa bulacaklarına inanılmaktadır.

BEKTAŞ YAYLASI

(AHMETALAN ADAK YERİ)

Giresun'un Bektaş Yaylası'na şehir merkezinden Evren Köyü, Erimez Köyü ve Yavuz Kemal Köyü güzergâhından 56 km. gidilerek varılır.

Yayla 2000 rakımlı, ağaç yetiştirme sınırı üzerinde, dağ çayırları ve kır çiçeklerinin ilginç bir peyzajını sergiler. Yaz mevsiminin başlangıcında dahi yer yer kara rastlanmaktadır. Kurttepe Mevkii adı verilen yer kışın kayak yapmak için elverişlidir.

Bektaş Yaylası'nın merkezinin biraz altında kalan küçük bir mahale ise, halk arasında Ahmetalan Mevkii denmektedir. İşte bu mahâlde iki ermiş zatın mezarları olduğu söylenmektedir. Ermiş ya da şehit mezarları olduğu düşünülen bu mevkii halk tarafından sürekli ziyaret edilen bir adak yeridir.

Ahmetalan'daki bu yatıra herhangi bir sakatlığı olanlar, hastalığı olanlar ve çocuk sahibi olmak için gelenler çoğunluktadır.

Yatırdan, şifa bulmak isteyenler yatırın yanında uyumak zorundadırlar. İnanişâ göre, uyuyanların şifa buldukları, uyuyamayanların şifa bulamayacakları söylenir. Uyku esnasında yatırdaki kişilerin hastaları okuyup, üflediklerine, onlara dua ettiklerine inanılmaktadır.

B. KUTSAL KÜLTÜLERE BAĞLI ADAK YERLERİ

GİRESUN ADASI (HAMZA TAŞI)

Giresun, Karadeniz Bölgesi'nde adası olan tek şehirdir. Ada ile ilgili olarak bir çok efsane olmuştur. Bu efsanelerden en belirgin olanı Amazon kadınları ile ilgili olanıdır. Bahsi geçen efsanelerin de rolü sebebiyle, halk adanın mistik bir güce sahip olduğunu düşünmektedir.

Ada'ya kiralanan kayıklarla ya da yaz mevsiminde düzenlenen feribot turlarıyla ulaşmak mümkündür. Adada bulunan dikit şeklindeki bir kaya parçası halkın dilek dilediği bir mahâldir. Bu kaya parçasına ve Giresun'da adak adamakta kullanılan tüm kaya ve taşlara halk arasında "Hamza Taşı" denilmektedir. "Hamza" tabirinin ya da adının nereden geldiği konusunda çeşitli açıklamalar yapılmaktadır.

Dillere özgü benzerliklerden yola çıkıldığında şöyle bir sonuca varılmaktadır: Latince'de "Humuza" doğum demektir. Bu sözcük zamanla Humuza (Humza) Hamza şeklini almıştır. Bu durumda, peygamberlerden Hz. Hamza ile ilgili bir bağ söz konusu değildir. Ancak halk arasında bu bilinç mevcut değildir; halkın kafasında oluşan ilk kanaat "Hamza" adının, Hz. Hamza ile ilgisi olduğudur. Daha önce de belirtildiği gibi efsanelerde adanın Amazon kadınlarının yaşadığı bir saha olduğu düşünüldüğünde, şu şekilde bir yargıya varmak yanlış olmayacaktır. Hamza taşı, Anaerkil Aile düzeninde kadın otoritesinin egemen olduğu bir dönemde, doğum Tanrısı ya da Ana Tanrıça denilen Kibele adına dikilmiş bir dikit olduğu için, taşlar doğumla ilgili olarak halkça Hamuza Taşı > Hamza taşı diye adlandırılmıştır.³⁰⁵

³⁰⁵ Fikret KARADENİZ: "Giresun'da Dilek Dileme Olgusu ve Dilek Taşları Kültürü." *Folklor / Edebiyat Dergisi*, C.I, (Aralık 1994.) s. 88.89.

Taş şekil itibariyle sanki bir heykelden artakalan yapıdadır. Bu şekilde düşünüldüğünde bir insanın belden aşağıdaki kısmını andırmaktadır. Üst kısmı düz olan taş, sanki önceden üst kısmında başka taşların var olduğu hissini vermesinin yanısıra etrafında aynı yapıya sahip kaya ve taş parçalarının olması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Sert bir yapıya sahip olan taşın parlak, başka küçük taşlarla çevrili bir dış düzeyi vardır.

Adadaki “Hamza Taşı”, ahalinin çocuk sahibi olmak, sevdalisına kavuşmak, herhangi bir dileğe nail olabilmek için ziyaret ettiği bir adak yeridir.

Çocuk sahibi olmak için taştan inayet bekleyenlerin bir gece taşın bulunduğu yerde yatmaları gerekmektedir.

Diğer dilek sahiplerinin taşın etrafında döndükleri ve taşın oyuk kısımlarına bez, paçavra gibi nesneler soktuklarını tespit ettik.

Halkın, özellikle çocuk sahibi olmak için, taşın ziyaretinin kesin sonuç verdiğine dair inancı mevcuttur.

Taş şekil itibariyle sanki bir heykelden artakalan yapıdadır. Bu şekilde düşünüldüğünde bir insanın belden aşağıdaki kısmını andırmaktadır. Üst kısmı düz olan taş, sanki önceden üst kısmında başka taşların var olduğu hissini vermesinin yanısıra etrafında aynı yapıya sahip kaya ve taş parçalarının olması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Sert bir yapıya sahip olan taşın parlak, başka küçük taşlarla çevrili bir dış düzeyi vardır.

Adadaki “Hamza Taşı”, ahalinin çocuk sahibi olmak, sevdalisına kavuşmak, herhangi bir dileğe nail olabilmek için ziyaret ettiği bir adak yeridir.

Çocuk sahibi olmak için taştan inayet bekleyenlerin bir gece taşın bulunduğu yerde yatmaları gerekmektedir.

Diğer dilek sahiplerinin taşın etrafında döndükleri ve taşın oyuk kısımlarına bez, paçavra gibi nesneler soktuklarını tespit ettik.

Halkın, özellikle çocuk sahibi olmak için, taşın ziyaretinin kesin sonuç verdiğine dair inancı mevcuttur.

AKSU ŞENLİKLERİ DİLEK DİLEME UYGULAMALARI

Giresun’da her yıl Mayıs ayının yirmisinde Aksu Şenlikleri yapılır. Daha önceden halkın kendi inisiyatifi ile kutladığı törenler bir süreden beri Belediyenin önderliğinde, belediyeye bağlı olarak bir festival tarzında kutlanmaktadır. Şenliğin ilk bilinen adı Mayıs Yedisi Kutlamaları’dır. Rumi takvime göre, Mayıs ayının yirmisi, yediye tekabül etmektedir. Daha sonra bu ad kutlamaların yapıldığı yer olan Aksu nehrinin denize kavuştuğu yer olması sebebiyle Aksu Şenlikleri olarak değiştirilmiştir. Son olarak belediye bu şenlikleri uluslararası bir platforma yayarak Uluslararası Aksu Festivali adı altında kutlamaktadır. Bu arada festivalin oluşmasında Giresun Belediyesi kadar İl Turizm Müdürlüğü ve İl Kültür Müdürlüğü’nün destek ve çabaları da mevcuttur.

Yaz-kış su düzeyi hiç değişmeyen Aksu ırmağının denize kavuştuğu yerde yapılan kutlamalarda bizi asıl ilgilendiren adak uygulamalarıdır. Kutlamalar esnasında birden fazla adak adama usulü gerçekleştirilmektedir. Ancak bunlardan iki tanesi en yaygın olanlarıdır. İlk uygulama “sacayaktan geçme”, ikincisi “taş atma” dır. (bkz. fotoğraf 38-39).

Kutlama günü hastalar, dert sahipleri, özellikle bayanlar, saralılar, yedi çift, bir tek taşı Aksu ırmağının yanına giderek suya atarlar. Bu esnada bir dilek tutarlar. Tutulan bu dileklerin gerçekleşeceğine inanılır (bkz.fotoğraf 40-41).

Bir diğer uygulama ise ırmak ile denizin birleştiği yerde suya girip, baştan aşağı maşrapalarla su dökünmektir. Bu uygulamanın ırmağın her tarafında yapılabileceğine inanlar da vardır. Bu şekilde şifa bulacaklarına, dileklerinin gerçekleşeceğine inananlar, genellikle halkın okumamış, cahil kısmını içermektedir. Bu halk ırmağın suyunun kutlu olduğuna inanmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen iki uygulama doğrudan “su kültü” ile bağlantılıdır. Hatta su kültürüne olan inancın en canlı misalleridir. Ancak Aksu Kutlamaları’nda uygulanan adaklar arasında “ateş ve ocak” kültü ile ilgili üçüncü bir kısım daha vardır.

Bu kısımda dilek sahipleri sacayaktan geçerler. (Sacayak; ateş yakmakta kullanılan üç ayaklı bir araçtır). Yakılan ateşin üzerine konan sacayağın, üzerine kazan, tencere, çaydanlık gibi nesneler konularak, ateşten yararlanılır. Kutlamalar esnasında halk dilekler tutarak sacayak denilen bu aracın içinden üç kez geçerler. Böylece dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar.

Tüm bunlar Aksu ırmağı ile denizin birleştiği düzlükte yapılan uygulamalardır. Bunlardan sonra kayıklarla adanın etrafında üç kez dolaşılır ve üçüncü de, kayıktan inilerek adada bulunan tatlı pınar suyundan su içilir. Son olarak yapılan bu işlemlerden sonra dileklerin gerçek olacağına yoğun bir bağlılıkla inanılır.

Aslında Giresun Adası, Aksu Şenlikleri, Aksu Irmağı ile ilgili olarak anlatılacak bir çok folklorik ve mitolojik unsurlar mevcuttur. Ancak, bizim konumuz “adak” olduğu için diğer açıklamaları başka bir çalışmamızın konusu olarak geride bırakmak durumunda kaldık.

Aksu şenliklerinde görülen adak uygulamalarının çoğunun ırmağın kutsallığına olan inançla ilgili olduğu görülmektedir. Halkın bu konuya ait bir de türküsü vardır.

*Aksu derler adına
Soğuktur inadına
Sularından içenler
Erermiş muradına*

Bu dörtlük, bu konudaki yaygın kanaatin de ispatı durumundadır.

KULAKKAYA YAYLASI DÜZLÜĞÜ

Giresun'un sayısız yaylalarından biri ve en eskisi Kulakkaya Yaylası'dır. Kulakkaya Yaylası'na 45 km. yol katedilerek ulaşılır. Bu yolun 9 km.si asfalt, 36 km.si daha düşük vasıflı toprak yol şeklinde devam eder.

Kulakkaya'nın bir tarafı yerleşim, diğer tarafı gezme, piknik yapma yerleri olarak ikiye ayrılmış gibidir.

Piknik ve dinlenme kısmı geniş bir düzlükle başlar. Bu düzlüğü bir süre sonra bir çamlık takip eder. Çamlığın bittiği yerdeki ağaçların kökleri tamamen yosun ve kumlarla kaplıdır. Yöre halkı bu yosun, kum ve ağaç köklerinin şifalı olduğuna inanmaktadır. Çeşitli hastalıklara şifa bulmak ya da bir derdi bertaraf etmek için yöre halkı gelip bu ağaçların diplerinden aldıkları kum ve yosunu yerler (bkz. fotoğraf 42).

Kutsal kabul edilen mahallerin toprağını yiyerek, çeşitli rahatsızlıklara şifa bulmak inancı Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaşayan Aleviler'de de gözlemlenmiş bir pratiktir. Çankırı'nın Çapan Köyü'nde bulunan Cabbar Baba adlı kutsiyetine inanılan zatın mezarının duvarları, ziyaretçiler tarafından çevresi dönülürken öpülür ve zaman zaman taşların üzerindeki toprak parçaları alınıp yutulur. Kutsal olduğu kabul edilen bu gibi yerlerden toprak alınıp yemek Anadolu Alevileri arasında yaygındır³⁰⁶.

Burada belirtilmesi gereken başka bir nokta; eczacılık ilminde bir çok faydasının olduğu kanıtlanan yosunların belki de gerçekten şifalı olabileceğidir. Ancak nedense bu konunun üzerine, bu zamana dek kimse eğilmemiştir. Aslında bahsi geçen yer bir adak yeri olmaktan çok, halk tababetinin doğadaki kısmını içermektedir diyebiliriz.

³⁰⁶ Gürbüz ERGİNER: *Kurban*, a.g.c., s. 196.

Halk, yosunların şifalarının Allah tarafından kendilerine özel olarak bahşedilmiş bir nimet olduğu kanısını taşımaktadır.

Özellikle uzun yıllar önce motorlu araçlar yokken, burada yaşayan insanlar hastalandıklarında tedavilerini yapacak bir kuruluş ya da kişi yokken, ilçe veya şehir merkezlerine ulaşmak, acil bir durumda iken ölüm demek iken, halkın medet umduğu tek şey bu yosun ve kumlarıdır. İşte bu nedenle yöre insanı “Allah dert verirse, dermanını da verir” diyerek yosunların güçlerine olan inançlarını dile getirmektedir.

Dikkatimizi çeken bir başka husus da kayda değerdir: Herhangi bir ağacın ya da sızının tedavisi amacıyla buraya gelenlerden, çevre insanının tereddütsüzce kum ve yosunları yediğini, dışarıdan gelip, yosun ve kumların kerametlerini yeni öğrenenlerin bu konuda biraz daha temkinli davrandığını, hatta çoğunun yosun ve kumu yemekten ziyade hastalık taşıyan yerlerine sürdüğünü gördük. Sonuçta farkettiler ki, uygulamayı tam olarak gerçekleştirmeyenlerin çoğu zaten bir fayda da ummamaktadır.

Bu gözlem bizi bir yargıya götürdü: Adak adanılan veya dilek dilenilen yerlere okumuşundan cahiline, gencinden ihtiyarına hemen hemen tüm halk küçümsenemeyecek bir samimiyetle inanmaktadır. Bu inanç, çoğu kez “olmaz, böyle şey” denilen durumların dahi üstüne çıkabilmiştir. Buna göre Kulakkaya Yaylasında rastladığımız bu şifa bulma yerinde de halkın tüm uygulamaları gerektiği gibi yapmasını ummuyorduk. Yukarıda da anlattığımız gibi halkın bir kısmının uygulamayı kendilerine göre uyguladıklarına şahit olduk. Bu da bize halkın bu gibi yerlere olan ilgisinin kısım kısım azalmakta olduğunu hissettirdi. İlginin seyrelmesi öncelikle uygulamaların kişiye göre düzenlenmesi ile başlayıp zamanla tamamen bu gibi yerlere karşı duyulan inançsızlık ve alay duygularına yerini bırakıyor.

Kısaca bilinmelidir ki; halkın yarar, fayda, iyilik beklediği adak yeri. dilek yeri, şifa yeri gibi yerlerden az çok menfaat sağlayabilmeleri için öncelikle buraların maneviyatına inanmaları gerekmektedir. Bu inanış en azından psikolojik bir rahatlamayı getirmesi açısından önemlidir.

KARAGÖL

Giresun-Dereli ilçesinin Güneybatısında, Giresun, Ordu-Sivas illerinin birleşme noktasına yakın bir konumda 3107 m. zirveli Karagöl dağında bulunan Karagöl bir krater gölüdür ve çevresi çayırırlarla kaplıdır.

Muhteşem bir manzaraya sahip bulunan Karagöl, birçok efsane ve inanın da esin kaynağı haline gelmiştir.

Çoğu insan Karagöl'ü turistik amaçlarla ziyaret etmektedir. Ancak Karagöl'e yakın çevrelerin insanları gölün manevi bir canlılığa sahip olduğuna, bir ruh taşıdığına inanmaktadırlar.

Göle adak için gidildiğinde, abdestsiz ve muayyen günlerde gitmenin uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Adağı olan kişi aşağı doğru bir meyille inilen Karagöl'e varmadan önce bir dilek tutar.

Karagöl'ün, günün tamamına yakınında üzeri bir sisle örtülüdür. İnanişaya göre dilek sahibi Karagöl kıyısına gelir ve göle eğilip yüzünü görebilirse dileği olacağı demektir.

Çevre insanı gölün bir ruhu olduğunu düşünmektedir. Onlara göre bu ruh, iyi niyetli, itikat sahibi kişiler geldiğinde mutlu olmakta ve sislerini dağıtarak yüzünü göstermektedir. Aksi hallerde ise sislerle kaplanıp memnuniyetsizliğini belli etmektedir.

Karagöl'ün bu yönünü bilenler buraya bir dilek dileyerek ve abdest alarak gelirler. Gölün kıyısında namaz kılıp, göle eğilirler. Yüzlerini görenler dileklerinin olacağına, göremeyenler olmayacağına inanırlar.

Bir başka inanişaya göre de gölün sularında yüzlerini görenlerin cennetlik olduğuna, göremeyenlerin cehennemlik olduklarına hükmedilmektedir.

Karagöl çok fazla insan tarafından ziyaret edilmemektedir. Karagöl’e gelenler dilek dilemenin yanı sıra, onun doyulmaz güzelliğinden yararlanmak için de gelmektedir. Çok yüksekte olması ve yollarının elverişsiz olması gelen insan sayısını azaltmaktadır.

Giriş kısmında incelediğimiz kutsal kültlerden her birinin bir ruhu olduğuna dair inanışları ayrıntılarıyla aktarmıştık. Karagöl, bu kültlerden su kültüne ve tüm kültler gibi “su” yun da bir ruhu olduğuna inanışın örneklerinden biri kabul edilmelidir.

İKİZ TAŞLAR

Giresun'un Tirebolu ilçesinde sahile çok yakın bir mesafede denizin ortasında, aralarında sadece bir kayığın geçebileceği kadar mesafe olan, iki tane büyük kaya parçası vardır. Bu kaya parçalarına halk arasında ikiz taşlar denir (bkz. fotoğraf 43).

Giresun'da dilek taşları doğada, doğal olarak oluşmuş yerli kayalar ya da insan eliyle yerleştirilmiş dikitler biçiminde bulunmaktadır. Bu taşların halk arasında genellikle Hamza taşları adıyla anıldığını gördük³⁰⁷³⁰⁷. Bahsedilen ikiz taşlar doğada doğal olarak oluşmuş yerli kayalardır. Daha önce sözü geçen Seyyid Mahmud Çağırğan Veli adlı evliyanın dergahında iki metre boyundaki, gelenlere ev sahipliği yaptığı rivayet edilen kaya parçası ise, insan eliyle yerleştirilmiş dikitlere örnek olarak verilebilir. Bulundukları yerler deniz kıyısı, deniz ortası, derin vadiler ve Giresun Adası'dır. Çoğu zaman da bu nevi taşlara mezarlıklarda rastlanılmaktadır. Taşlar yerleri değişmeyen yerli kaya ya da dikit olsalar da belli bir yerde bulunan sabit taşlardır. İncelendiğinde bu taşların yapıları bakımından dayanıklı granitler olduğu görülür.

Tirebolu'daki bu iki kaya özellikle Mayıs 7'si denilen, normalde Mayıs ayının 20'sine gelen tarihte ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler halk tarafından kiralanan kayıklarda yapılmaktadır. Kayıklara binen halk kayalara doğru açılmakta ve kayaların olduğu mahalle gelince kayaların ikisini de içine alan bir daire çizerek kayaların etrafında dönmeye başlamaktadır. Bu dönme işlemi yedi kez tekrar edilir. İkinci ve üçüncü dönüşlerde kayıktaki halk, yanlarında getirdikleri yumurtaları kayalara fırlatırlar. Her yumurta bir dilek için atılır ve kayalıklarda parçalanır. Kayalara ulaşamayıp denize düşen yumurta tutulan dileğin olmayacağını gösterir. Ayrıca her dönüşte kayalara ekmek parçaları da

³⁰⁷ Fikret KARADENİZ: "Giresun'da Dilek Dileme Olgusu ve Dilek Taşları Kültürü", a.g.e., s.1.

atılır. Atılan ekmek parçalarının bereket getireceğine inanılır. Kayalar etrafında altı kez döndükten sonra yedinci dönüş iki kayanın arasından geçilerek yapılır. Bu uygulamalar yapıldıktan sonra sahile geri dönülür. Bu noktada dikkat edilecek önemli bir husus vardır. Karaya ayak basarken kayığa binilen taşın üzerine basmadan inilmeli, ayrıca hangi ayakla kayığa binildiyse, inerken, o ayak kullanılmamalıdır. Aksi takdirde kayanın etrafında dönerken dilenen hiç bir dileğin gerçekleşmeyeceğine inanılır.

Kayalara atılan yumurta ve ekmek parçaları için dilenen dileklerin, peşinen ödenen adakları da denilebilir.

KANDAVUR EVLİYASI (AĞACI)

Giresun'un Yağlıdere ilçesinden 7 km. içeride bulunan Akdoğan Köyü'nde halkın kutsal kabul ettiği, aşağı yukarı bir dönüm arazi içinde bulunan, büyük bir ağaç kümesi vardır.

Bu küme içindeki bir ağaç oldukça dikkat çekmektedir. Bir kökten beş kola ayrılan ağaç, görünüş itibariyle epey heybetli bir meşe ağacıdır. Ağacın köy halkı için kudsiyeti ve saygınlığı vardır. Bu kudsiyetin sebebi de, ağaç etrafında söylenegelen menkâbelere halkın büyük bir samimiyetle inanmasıdır.

Eskiden bu köyde Rumlar, Ermeniler bulunmaktaymış. Menkâbe Rum ve Ermenilerle aramızda çıkan bir savaşı başlar. Bu savaşta, tüm müslümanlar şehitlik mertebesine ulaşmak azmiyle kendilerini, korkmadan düşmanın üzerine atmaktadır. Bu esnada Musa adındaki genç bir askerimizin kolu düşman askerlerinden birinin kılıcı ile kesilip yere düşer. Musa acılar içinde kıvranmaya başlar. Tam bu sırada, yere düşen kesik kol, elinde tuttuğu kılıcı Musa'ya uzatarak dile gelir: "Vur Musa vur, Kanda olsan da vur" diye seslenir. Musa bu gördükleri karşısında kendine gelir ve kesik kolu yerde bırakarak savaşıma devam eder. Uzun süre kılıcı salladıktan sonra şehit olur.

Savaş bittikten sonra ahali bakar ki, Musa askerinin kesik kolu toprakta, elinin parmakları yukarı doğru açık durmaktadır. Kolun durduğu yerden bir müddet sonra yukarı da söz ettiğimiz meşe ağacı fıskırır, hızla büyür.

Ağacın farklı yönlerinde ilerleyen dallarında, armut büyüklüğünde yumrular vardır. Adamın biri bu ağacı kesmek ister. Balta ile vurmaya başlar. Birkaç kez vurduktan sonra adamın eli, halk deyiimiyle; kurur yani felç olur. Bu yumrular arada bir sulanmaktaymış. Halk bu damlaların ağacın gözyaşları olduğuna inanmaktadır. Yukarıda bahsi geçen menkâbenin kahramanı Şehit Musa'yı hayali velilerden kabul edebiliriz. Bu gruptaki veliler, halk tarafından

kült konusu yapılmakla beraber, ne yazılı, ne de sözlü kaynaklarda haklarında bir bilgi bulunmayan, üstelik yaşadıklarına dair geride hiç bir belge olmayan velîlerdir. Bu tip velî kültleri üzerinde yapılan araştırmalardan, bunların İslam öncesi tabiat kültlerinin islami dönemde bir veli olarak şahıslandırılmış şekilleri olduğu sonucuna varabiliyoruz³⁰⁸. Kandavur Evliyası diye adlandırılan şahsın, bir ağaç kültü motifinin islamiyetten sonraki şeklidir diyebiliriz.

Sıkıntısı, derdi olanlar, hastalık çekenler bu ağacın altında namaz kılarlar ve ağacın etrafında üç defa dönerek dualar okurlar. Bu işlemlerin dertlere iyi geleceğine, ağacın altında yattığına inandıkları mübarek kişinin onlarla Allah arasında bir iyiliğe vesile olacağına inanırlar.

Ağacın altında uyumak çok daha faydalı bir pratiktir. Böylece şehitler, ağacın altında uyuyan şahısları okumakta ve işlerinin yolunda gitmesini sağlamaktadır. Ağacın altında bir dilek dileyerek uyuyan herkesin dileğinin olacağına inanılmaktadır. Niyetleri kötü olan insanların bir türlü ağacın altında uymayı beceremediklerine inanılır.

Daha önceleri ağacın dallarına dilek dilerken paçavra, bez, elbise parçaları, saç gibi nesneler bağlanmaktaymış. Bu malzemelerden bazılarını ağacın dallarında rastlamak hâlâ mümkündür. Fakat, bu uygulama köyün imamı ve ileri gelenleri, yaşlıları tarafından dinimizde yeri olmadığı gerekçesiyle yasaklandığından beri yapılmamaktadır.

Kandavur Evliyası dilek yeri çok fazla kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Yağlıdere ilçesinden Kandavur Evliyası denilen yere ulaşımın çok zor şartlarda gerçekleşmesi ve epey uzun bir yürüme yol bulunması insanların buraya fazla ilgi duymalarına engel olmaktadır. Genellikle ziyaretçileri çevre köylerin insanlarından oluşur.

³⁰⁸ A. Yaşar OCAK: *Kültür Tarihi ve Kaynağı Olarak Menâkıpnameler*. a.g.c., s. 22.

ÇOBAN KAYASI

Dereli ilçesine bağlı Akkaya Köyü'nün eski adı Dereli Köyü'dür. Dereli Köyü etrafındaki Çatak, Akkaya ve Yeşilyurt mahalleleriyle birleşerek Akkaya adını almıştır. Köye Akkaya denilmesinin sebebi yukarıda adları sayılan mahallerinden birinin adının Akkaya olması, köye adını veren mahalleye Akkaya denilmesinin sebebi de; mahallede bulunan beyaz bir kaya parçasıdır.

Bu günkü Akkaya Köyü'nün olduğu yerde yıllar önce bir çoban yaşar. Bu çoban çok gözü pek ve yiğit bir çobandır. Bir diğer özelliği de çok güzel kaval çalmasıdır. Öyle ki koyunlarını kavalıyla güdebilmektedir. Çobanın bir de yarenlik ettiği amca oğlu vardır. Çobanla amcaoğlu birbirlerini çok sevmekte ve kollamaktadır.

Günler böyle geçerken bir gün çoban amca oğlunu odun keserken görür ve onun bir anlık halinden kız olduğunu anlar. Amca oğlunun aslında amca kızı olduğunu öğrenir. Amca kızının adı Sedef'tir. Sedef, kız olduğu anlaşıldığında çok üzülür. Çünkü bir daha çobanla yarenlik edemez. Çoban ise Sedef'e aşık olur ancak bir dostunu kaybettiği için de pek üzülür.

Sedef'ten uzaklaşmak isteyen çoban dağlara çıkar, aşkını kavalıyla dile getirir. Sedef Kız evde onun kavalının nağmelerini dinleyerek teselli bulur. Aradan zaman geçtikçe aralarında öyle bir bağ kurulur ki Sedef Kız, çobanın kavalından çıkan sesleri kelimelere dökmeyi başarır.

Yine bir gün çoban koyunları alır ve köyün çevresindeki tepelere çıkarır. Koyunları otlatırken birden eşkıyalar tarafından çevresi sarılır ve tutsak alınır. Eşkıyalardan son bir kere kavalını çalıp sevgilisine ve köye veda türküsü söylemek için izin alır. Çoban yüksek bir kayanın üzerine çıkıp kavalını çalmaya başlar. Kavalın sesine kulak kesilen Sedef Kız duydukları karşısında hemen harekete geçer. Yanına kırk atlı alarak Çobanın olduğu yere gider. Ço-

banın esir düştüğü yerin bu günkü adı İnköy Mevkii'dir. Çobanı eşkıyaların elinden kurtarır.

Efsanede anlatılan, çobanın üzerine çıkıp kavalını çaldığı kaya köye ismini veren Akkaya'dır. Çobanın kavalıyla şunları söylediği anlatılır:

*“Yetiş emmim (amcam) kızı Sedef
Karabucak kolumu kesti
Kara köpek kanlar kustu ...”*

Çobanın “Karabucak” dediği, eşkıyalar, “Kara köpeğin kanlar kusması” ise,; sürünün dağılması anlamına gelmektedir.

Çobanın üzerinde kaval çaldığı kayanın köyde önemi büyüktür. Köylüler bu kayaya totemizm başka bir deyişle Eski Türk inançlarında karşımıza çıkan sembolik inançlar (Kamlık dini) şeklinde yorumlayabileceğimiz bir bağlılık duymaktadırlar. Kayanın köyün bereketini simgelediğine, köye bereket ve sağlık getirdiğine inanmaktadırlar. Bu inanış şekli Göç Destanı'ndaki kutsal kaya motifi ile doğrudan alâkâlıdır. Daha ayrıntılı bilgi kültlerin incelendiği ve adak yerleriyle ilgilerinin verildiği ilk bölümünden edinilebilir.

Yukarıda belli başlı özelliklerini anlattığımız kaya, aynı zamanda bir dilek dileme aracı olarak da kullanılmaktadır. Kayanın adak aracı olarak kullanılıp faydalı olduğunu bilen çevre insanı, özellikle Cumartesi günleri kayayı ziyaret edip, adaklarını adarlar. Adak adama işleminin üçlenmesinin daha faydalı olacağına inanılırsa da, bir kere yapılan ziyaretlerin de faydası görülmüştür. Dilek dilenirken kaya etrafında ihlas ve fatiha sureleri okunarak üç kez dönülür. Surelerin okunma sayılarının bir çok ziyaretgahta olduğu gibi, önemi yoktur. Üç kez yenilenen dönüş işlemi boyunca sureler sırasıyla okunmaya devam edilir. Dönme işlemi bittiğinde dilek dilenir, adak adanır.

Yakın zamana kadar dilekleri olanların kayanın üzerine mum yakıp, bıraktığı görülmekte iken, köyün imamı tarafından bu adet İsevî'lerde görüldüğü (uygulandığı) için yasaklanmıştır.

Gelen ziyaretçilerden dileği olanların köyün camisinde, mevlit okutması gerektiğine inanılır. Böylelikle dileği olan kişi adağını ödemiş sayılır.

Çoban Kayası daha çok bayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçilerin tahsil durumlarının da pek üst seviyede olmadığı zannedilmektedir.

SEVDA YOLU

Giresun Kalesi'nin içinde kaleyi ikiye bölen, artık harabe haline gelen, ancak tarihî özelliğini muhafaza edebilmiş, surların kuzey doğu tarafında geçiş için açılmış bir oyuk vardır. Oyuğun çevresi taşlarla örülerek bir kapı haline getirilmiştir. Bu kapı kaleyi ikiye bölen surlardan her iki tarafa geçiş için kullanılmaktadır (bkz. fotoğraf 44-45).

Kapıyı geçtikten sonra kuzeye doğru yaklaşık 200 m. ilk yan yana iki kişinin yürüyebileceği patika bir yol bulunmaktadır. Daha önce topraktan olan yol çevre düzenlemeleri sırasında birbirine geçirilmiş taşlarla kaplanmıştır. Halk arasındaki inanca göre; bu kapıdan birbirini seven iki insan bir dilek tutarak, el ele geçip, patika yolu yürüyerek katederse dilekleri kabul olmaktadır.

Günümüzde kaleye gezmek ya da dinlenmek amacıyla gelen çiftlerden bir çoğu bu uygulamayı sürdürmektedir.

SONUÇ

Tezimizde Giresun’da adak inancı ve adak yerlerini, buralarda yapılan uygulamaları ve dayandıkları dinî-manevî kökenleri tahlil ve tetkik ettik.

Adak inancı söz konusu olduğunda; coğrafyaların değişiklik arz etmesiyle adak yerlerinin adlarının ve mevkîlerinin farklılık gösterdiğini ancak bu yerlerle ilgili menkâbelerin, uygulamaların hemen hemen aynı olduğu belirtilmelidir.

Bu da göstermektedir ki “adak” kavramı kainatın kuruluşundan bu yana insanların inandığı tüm maddi-manevî unsurların ve bu unsurlar etrafında teşekkül eden rituellerin karmasından oluşmaktadır. Bu karma yapının belli bir tabana oturtulması ise, semavî dinlerde belirtildiği halde, mümkün olamamıştır. Bunun sebepleri tartışıldığında, karşımıza tüm insanlığın zaafı olan psikolojik unsur olarak kabul edebileceğimiz alışkanlık duygusu ile geçmişe olan bilinçaltı bağlılık duygusu çıkmaktadır.

Bu üç temel öge “adak” kavramının yaygınlığını ve idâmesini sağlamaktadır. Tüm ülkelerde tespit edilebilecek “adak” inancını, Türkiye’nin tüm yörelerinde de tespit edebiliriz. Tezimiz bu geniş potadan dar bir alanın değerlendirmesi olsa da başta belirttiğimiz gibi “adak” kavramının her alanda ortak motiflere sahip olması bakımından, en azından tüm Türkiye’deki adak uygulamalarının özeti olarak düşünülebilir.

Giresun, bir çok kültürün yaşandığı bir saha olması itibariyle, incelenen adak kavramı ve adak yerlerinde geçmişten günümüze, yaşanmış ve yaşanmakta olan geleneklerin, mitolojik unsurların ve inançların bir arada tetkiki sağlanmıştır.

Tezin başlangıcında yukarıda sözü edilen bilgilerin geniş açıklamalarını yapan kùltlerle ilgili bir bölüm hazırlamanın; “adak” kavramının doğuşunun, gelişiminin ve idâmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için; zaruri olacağını hissettik. Böylelikle tespit edilen adak yerlerindeki uygulamaların ve inanışların nedenlerinin berraklık kazanmasını sağlamaya çalıştık. Adak yerlerini ve halkın konuyla ilgili bakış açısını tahlil ettikten sonra, hareket ettiğimiz bu düşüncenin sağlamlığını tespit ettik.

İncelenen tüm adak yerlerinde kutsal kùltlere bağılı inanış ve uygulamaların varlığı muntazam olarak belirlenmiştir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, İslâm dini tabanına paralel olması amacıyla bu kutsal kùltlerle İslâmî unsurları birleştiren halk muhayyilesi velî kùltünü oluşturmuştur. Bu yüzden, adak yerlerinde kutsal kùltlerle, velî kùltü unsurları bir arada bulunmaktadır.

Kutsal ve islamî kùltlerin iç içe bir yapı arz etmelerine rağmen, belirgin olarak farkedilen bir takım kùltlere göre, ele alınan adak yerlerini kutsal kùltlere ve evliya kùltüne bağılı olanlar şeklinde ayırarak daha sistematik bir yol takip ettik.

Adak yerlerini sadece adak kapsamına bağılı olarak tahlil etmeyip, yerlerinin, etraflarında oluşan efsanelerin ve menkâbelerin, mimarî yapılarının da üzerinde durarak ayrıntılı bir çalışma ortaya koyduk.

Adak yerlerindeki uygulamaları, halkın bu konudaki düşüncelerini, adak yerlerinin niçin ziyaret edildiklerini ve kimlerin adak adama yerlerine ihtiyaç duyduklarını araştırdık. Adak yerlerinin belli başlılarını, ekler bölümünde fotoğraflarıyla sunduk.

Adak kavramı ve bu kavram etrafında teşekkül eden her türlü unsur, halk kùltürünün belli başlı bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle üzerinde çalıştığımız mevzunun millî folklorumuzun ve millî-manevî miraslarımızın

korunmasında, nesillere taşınmasında ve ortaya çıkarılmasında önemli bir faktör olmasını ummaktayız.

Yapılan saha araştırmasının kış mevsimine denk gelmesi nedeniyle Giresun'da ulaşamadığımız yörelerde başka adak yerleri de olduğunu düşünmekteyiz. Ancak tespit ettiklerimizle de Halk Bilimi'ne hizmet edecek bir çalışmayı tamamlamaktan gurur duymaktayız.

Üzerinde durulması gereken bir noktaya daha değinmek gerekmektedir. Adak Kur'an-ı Kerim'de Ali İmran Sûresi (35). ayette geçmektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ise bu konuda şöyle buyuruyor:

Allah'ü Teala'nın rızası için ibadet sayılacak bazı şeyleri adamak makbûldur, sevaba vesiledir. "Adağım olsun yarın Allah rızası için oruç tutayım." veya "Fakirlere şu kadar para vereyim." denilmesi gibi. Fakat dünya ile ilgili bir maksadın husûlü için yapılacak adaklar makbûl değildir. "Filan işim olursa üç gün oruç tutayım." veya "Fakirlere para vereyim." gibi.³⁰⁹

Hadis-i şeriften anlaşılacağı gibi bugün yapılan adak adama merasimleri aslında İslâmî normlara uygun değildir. Ancak, bilimsel bir görüşle değerlendirme yaptığımız tezimizde konuya yaklaşımımız tamamen millî kültürün yaşatılmasına dayanmaktadır. Hatta, vücuda getirdiğimiz tezimiz birçok hurâfelerin ve bunları oluşturan nedenlerin tespitini yaparak, halkın "adak" kavramına daha bilinçli yaklaşımını sağlayacaktır.

Sırf halkı bir takım hurâfelerden uzaklaştırmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın talimatı üzerine il müftülüklerinin adak yerlerine getirdiği yasaklar sebep-sonuç bildirilmeksizin yapılan uygulamalar olduğu için ve daha önceden halkın hafızasına nakşeden Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu uygulamaları nedeniyle birçok yerde insanlar yaptığımız saha araştırması esna-

³⁰⁹ Riyazüssalihin Tercemesi, a.g.c., s. 24-25.

sında çekingen bir tavır sergilemişlerdir. Öz kültürümüzün önemli bir parçasını teşkil etmekte olan bu gibi inanışlar halka yasaklarla unutturulmayıp, halkı aydınlatarak inanışların hurâfeleri oluşturan kısımları yok edilmelidir. Çünkü insanlar bu nevi inançların yürütüldüğü yerlerde bir araya gelip millet olarak, toplum olarak aynı duyuş ve düşünüş etrafında kenetlenmektedir. Üstelik halkımız İslâm dinine olan duyarlılığını kaybetmeden daha da vurgulayarak adak yerlerinde yapılan hemen hemen her uygulamaya namazı, özellikle İhlâs, Fa-tiha sûrelerini dahil etmiştir. Görüldüğü üzere adak yerlerinin halkın yaratıcılığını ve hayal gücünü zenginleştirmede de önemi büyüktür.

Kısaca özetlemek gerekirse yapılan çalışma bizi iki mühim sonuca götürmüştür:

Bunlardan ilki; genelde düşünülenin aksine Türk folkloru ve kültürüne ait motiflerin sadece Anadolu'nun iç kesimlerinde değil, Karadeniz Bölgesi'nde de yoğun olarak yaşadığı gerçeğidir.

Diğer tetkik ise, “adâk”ın insanların yaşamlarında psikolojik olarak önemli bir rahatlatma ve telkin gücüne sahip oluşudur. İnsanların geleceğe ait umutlar peşinden giderek yaşadıkları kabul edilirse, bu durumda “adâk” kavramı insanlar için tüm umutların bittiği yerde, yeni bir umut yumağı oluşturmaktadır.

Tezimiz akademik bir çalışma olmanın yanı sıra ruhî bir tetkik mahiyeti taşıyarak, bu alanda yapılan daha önceki çalışmaların yeni bir uzantısı olacak, daha sonrakilere ise kaynak teşkil edecektir.

KAYNAK KİŞİLER

- Şeyh Aziz Hüseyin Baba Türbesi

- a) Faik ÖZKAN (55) Yolağzı Köyü Muhtar
- b) Faruk ŞENTÜRK (71) Yolağzı Köyü Emekli

- Seyyid Şeyh İdris ve Şeyh Piraziz Türbesi

- a) Rıfkı TURAN (59) Piraziz İlçesi Nefsi Piraziz Köyü Emekli Bekçi
- b) Saffet TURAN (50) Şeyhli Mahallesi/PİRAZİZ Çiftçi

- Şeyh Kerameddin Türbesi

- a) Sabri DEMİR (60) Merkez Boztekke Köyü Rençber
- b) Adem TEKE (25) Merkez Boztekke Köyü İşsiz

- Müderris Hacı Resul Efendi

- a) Fadime AKIN (60) Yolağzı Köyü (KEŞAP) Ev Hanımı

- Gülbahar Hatun Tekkesi

- a) Yağıldere Müftülüğü - -
- b) Rasim ÖNAL (74) Yağıldere İlçesi Hacı Abdullah Halife'nin Torunu
- c) Mustafa KARAHAN (72) Tepeköy-Yağıldere İlçesi Hacı Abdullah Halife'nin Torunu
- d) Mustafa ÖNAL (69) Tepeköy Yağıldere İlçesi Hacı Abdullah Halife'nin kızdan torunu

- Kızıлтаş Köyü Hacı Mustafa Hazretlerinin Türbesi

- a) Hürmüz BİÇER (45) Giresun Ev Hanımı
- b) Fatma ÇELİKTAŞ (43) Giresun Ev Hanımı

- Çimen Dede

- a) Hasan KEŞMER (40) Tirebolu Güneş Talebe Yurdu Yöneticisi

- Hürmetli Gıranı

- a) Hürmetli Gıranı'nda görüştüğümüz kişiler isimlerini vermek istemediler.

- Ortaköy (Yaraş) Adak Yeri

- a) Arzu YANIKÖMER (25) Tirebolu İng. Dili ve Edb. Mezunu
- b) Fatma ÇELİKTAŞ (43) Giresun Ev hanımı

- Kurban Dede

a) İsmail TURAN (39) Giresun Kale’de Büfe Sahibi

- Akkaya Köyü Camii

a) Nevzat ZENGİN (32) Dereli-Akkaya Köyü Camii İmamı

- Yokuşbaşı Adak Yeri

a) Serpil YANIKÖMEROĞLU (60) Tirebolu Tirebolu İlçesi Belediye Başkanı
Yaşar Yanıkömeroğlu’nun an-
neleri

- Bektaş Yaylası

a) Pakize Çiftçi (70) Giresun Ev Hanımı

- Karagöl

a) Şükriye GEDİK (34) Giresun Ev Hanımı

- Kandavur Evliyası (Ağacı)

a) Minteha DURAN (60) Yağlıdere İlçesi Ev Hanımı

- Çoban Kayası

a) Halil BİÇER (36) Dereli Eski İl Genel Meclisi Üyesi

[illegible]

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim. “Kastamonu’da Dinî Folklor ve Dinî ve Manevî Halk İnanışları”. **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. Ankara, 1987.
- AKTEPE, Münir. “Tuzcuoğulları İsyanı”. **T.D.** III. 1953.
- ARAZ, Nehize. **Anadolu Evliyalari**. İstanbul, 1975.
- ARSEVEN, Celâl Esad. **Sanat Ansiklopedisi (Adak maddesi)** İstanbul, 1943.
- ASLANOĞLU, İbrahim. “Zara’da Şeyh Merzuban Tekkesi”. **Türk Folkloru**, S. 43, 1983.
- ÂŞIK, Mehmet. **Menâzirü’l-evâlim**. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.: 3426, V 229 a.
- BARKAN, Ö. İ. “Kolonizatör Türk Dervişleri”. **Vakıflar Dergisi**, C. II, 1942,
- BAŞAR, Zeki. **İçtimai Adetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerleri**. Ankara, 1972.
- BAŞGÖZ, İlhan. “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri”. **H.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C. V, S. 2, Ekim 1973.
- BEYSANOĞLU, Şevket. “Diyarbakır ve Çevresi Halk Hekimliğinde Yatırlar”. **Türk Folkloru**. Ankara, 1981/2.
- BORATAV, Pertev Naili. “Pir Sultan Abdal”. **Ülkü Dergisi**. S. 89, 1940.
- BOZKURT, Fuat. **Türklerin Dini**. İstanbul, 1995.
- BRYER, A. - D. WINFIELD. **The Byzantine Monuments and Topography of The Ponto**. Washington, 1985.
- Bütün Yönleri ile Dereli**, Sanem Matmaası, Ankara 1991
- BÜYÜK KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ**, C. VIII.
- BÜYÜK TÜRK KLÂSİKLERİ**. C.I, İstanbul, 1985.
- CAFEROĞLU, Ahmet. **Türk Kavimleri**. İstanbul, 1988.
- CAMPBELL, Joseph. **İkel Mitoloji (Tanrının Maskeleri)**. Ankara, 1995.

- ÇAY, Abdulhalûk. **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, T.K.A.E. Yay.: 88, Ankara 1988,
- ÇAPA, Mesut. **Pontus Meselesi** (*Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*). Ankara, 1998.
- ÇETİN, İsmet. “*Hazret-i Ali Cenknâmelerinde Tipler*”. **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi**. C. I, Ankara, 1985.
- ÇINAR, A. Abbas. **Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler**. Muğla, 1996.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer. **Kök Türkler**. İstanbul, 1987.
- DRURY, Nevill. **Şamanizm**. Çev: Erkan ŞİMŞEK. İstanbul, 1996.
- Dünden Bugüne Keşap**, Keşap Belediyesi Yay. Giresun 1998
- ECER, Vehbi. “*Türkler Neden Müslüman Oldular?*”. **Millî Kültür**. 1991.
- EFLÂKİ, Ahmet. **Ariflerin Menkâbeleri**. Çev.: Tahsin YAZICI, C.I, II, İstanbul, 1986.
- ELIADE, Mircea. **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**. Çev.: Mehmet AYDIN. Ankara, 1990.
- P. IOAN COULIANO. **Dinler Tarihi Sözlüğü**. İstanbul, 1997.
- Ebedi Dönüş Mitosu**. Çev.: Ümit ALTUĞ, Ankara, 1994.
- Kutsal ve Dindışı**. Ankara, 1991.
- Shamanism**. Ankara, 1972.
- EMECEN, Ferudun M. “*XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler*”. **19 Mayıs Üni. Eğt. Fak. Dergisi**. Samsun, 1989.
- ERHAT, Azra. **Mitoloji Sözlüğü**. İstanbul, 1993.
- ERGİNER, Gürbüz. **Kurban**. Y.K.Y., İstanbul, 1997.
- ERGİN, Muharrem. **Dede Korkut Kitabı**. İstanbul, 1964.
- ERGUN, Metin. “*Dağlarla İlgili Altay-Türk Efsaneleri*” **Millî Folklor**, S. 31-32. Güz/Kış 1996.

ESTERABADİ, Aziz. B. Erdeşir. **Bezm ü Rezm**. Çev.: Mürsel ÖZTÜRK. Ankara, 1990.

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ. Türkçeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN. İstanbul, 1990.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. **Anadolu İnançları**. İstanbul, 1974.

Giresun İl Turizm Envanteri, Giresun İl Turizm Müdürlüğü Yay. Giresun 1996

GÖKBİLGİN, M. Tayyib. "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi." **T.T.K. Belleten XXX/102**, 1962.

GÖLPINARLI, Abdülbaki. "*Pir Sultan Abdal*", **Türk Klasikleri**. İstanbul 1963. Ziya

-----**100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikâtlar**. İstanbul, 1969.

GÖKALP, Ziya. **Malta Konferansları**, Haz: M. Fahrettin KIRZIOĞLU, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1977.

-----**Türkçülüğün Esasları**, Haz.: Mehmet KAPLAN, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

-----**Türk Töresi**. İstanbul, 1990.

-----**Türk Medeniyeti Tarihi**. Haz.: Kâzım Yaşar KOPRAMAN- Afşar İsmail AKA. İstanbul, 1976.

GÖNÜLLÜ, A. Rıza. "*Bilecik'te Bir Hıdırellez Âdeti*" **Türk Folkloru**, Eylül 1983.

-----"*Türk Destanlarında Ağaç Motifi*". **T.D.A.. Dergisi**, S. 60, İstanbul, 1991.

-----"*Türk İnançlarında Ocak Motifi*". **Türk Folkloru Dergisi**. Ağustos 1985.

GÜZELBEY, Cemil Cahit. "*Gaziantep Halk İnançlarından Bir Demet*". **Türk Folkloru**, S. 50, 1983.

HANÇERLİOĞLU, Orhan. **İnanç Sözlüğü**. İstanbul, 1975.

-----**İslâm İnançları Sözlüğü**. İstanbul, 1984.

HİNÇER, İhsan. “İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri”. **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. C. IV, Ankara, 1976.

İBN-İ FADLAN SEYAHATNÂMESİ. Haz.: Ramazan ŞEŞEN. İstanbul, 1975.

İNAN, Abdülkadir. **Makaleler ve İncelemeler**. Ankara, 1968.

----- . **Tarihte ve Bugün Şamanizm**. Ankara, 1986.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ. C. IV. İstanbul, 1991.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ. C. XIV. İstanbul, 1996.

İSLÂMOĞLU, Mahmut. “Kıbrıs’ta Türk İslâm Yatırları ve Bunlara İlişkin Efsaneler”. **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**. Ankara, 1993.

KAFESOĞLU, İbrahim. **Eski Türk Dinî**. İstanbul, 1980.

----- . **Türk Bozkır Kültürü**. Ankara, 1987.

----- . **Türk Millî Kültürü**. İstanbul, 1988.

KALAFAT, Yaşar. **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri**. Ankara, 1990.

KAPLAN, Mehmet. **Tip Tahlilleri**. İstanbul, 1985.

KARADENİZ, Fikret. “Giresun’da Dilek Dileme Olgusu ve Taşları Kültürü”. **Folklor /Edebiyat Dergisi**. C. I, 1994.

----- . “Giresun’da Aksu Geleneği veya Mayıs Yedisi Törenlerinin Mitolojik ve Kültürel Kökenleri”. **Türk Folkloru**, Ağustos 1985.

KARAMAĞARALI, Beyhan. “Anadolu’da XII. ve XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında”. **A.Ü. İ.F. Dergisi**. XXI, Ankara.

KAŞGÂRLI MAHMUD. **Divan-ü Lügât’it Türk**. Çev.: Besim ATALAY. Ankara, 1992.

KÖKSAL, Hasan. “İzmir ‘de Ziyaret ve Adak Yeri Olarak Seçilen Kabirlerle İlgili İnançlar ve Uygulamalar”. **Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 1986.

- , “İzmir ve Çevresindeki Yatırlar İle Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar”. **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ankara.
- KÜÇÜK, Abdurrahman. “Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış”. **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. Ankara, 1987.
- , “Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri ve İlgili İnançlar”. **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. C. IV, Ankara, 1982.
- OCAK, A. Yaşar. **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**. İstanbul, 1983.
- , **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler**. T.T.K. Yay., Ankara, 1992.
- , **Veysel Karanî ve Uveysilik**. İstanbul, 1982.
- , “Türk Folklorunda Rum Abdalları”. **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**. C. II, Ankara, 1992.
- , “Tarih ve Efsanenin Bir Kavşak Noktası: Türk Folklorunda Kesikbaş”. **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. I, Ankara, 1986.
- ÖGEL, Bahaeddin. **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**. Ankara, 1979.
- ÖGEL, Sedat Veyis. **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**. İstanbul, 1995.
- , **Etnoloji Sözlüğü**. Ankara, 1971.
- ÖZEL, Sebahattin. **Milli Mücadelede Trabzon**. Ankara, 1991.
- ÖZEN, Kutlu. “Divriği Yöresinde Ziyaretler Yoluyla Çocuk Sahibi Olma İnanı ve Diğer Uygulamalar”. **Türk Folkloru**, S. 18, 1981.
- ÖZKAN, İsa. “Türkmenistan’daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar”. **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**. Ankara, 1993.
- ÖZTELLİ, Cahit. “Anadolu’da Şamanlığın İzleri”. **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**. Ankara, 1974.

-----.“Eski İnançların Bugünkü İzleri”. **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. C. IV, Ankara, 1976.

1996 Piraziz Tanıtım Kitabı, Akgün Basım Yayın Gazetecilik Ltd.Şti. İzmir 1996

POYRAZ, Selahattin. **Haymana ve Çevresinde Halk İnançları**. Lisans Tezi, A.Ü. İ.F. Kütüphanesi, Ankara, 1980.

RESİMLİ TÜRKÇE SÖZLÜK. T.D.K., Ankara, 1977.

ROUX, Jean-Paul. **Türklerin ve Moğolların Eski Dinî**. İstanbul, 1994.

SAKAOĞLU, Necdet. “Divriği Ulucamî ve Darüşşifası için Halk İnançları”. **Türk Folkloru**, S. 4, 1979.

SAKAOĞLU, Saim. **Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi**. Ankara, 1980.

SEYİRCİ, Musa. “Afyonkarahisar Yöresi Tekke ve Yatırları”. **Türk Folkloru**. S. 71, 1985.

SÜMER, Faruk. **Anadolu’nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu Çepniler**. T.D.A.V., İstanbul, 1992.

-----.“Türklerin İslâmiyete Girmeleri” **T.D.A.D.**, S. 42, 1990.

-----.**Oğuzlar**, Ankara, 1972.

SÜRÜR, Ayten. “Hayat Ağacı Motifi ve Tekstildeki Yeri”. **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**. Ankara, 1992.

ŞİŞMAN, Bekir. “Hakaslar ve Hakaslar’da Şaman Kültürü” **Millî Folklor**, S. 31-32, Güz/Kış 1996.

TAN, Nail. “Türkiye’de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri”. **T.F.A.Y. 1976**, Ankara, 1977.

TANYU, Hikmet. **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**. Ankara, 1967.

-----.**İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**. İstanbul, 1986.

-----.**Türklerin Dinî Tarihçesi**, İstanbul, 1978.

-----.**Türklerde Taşla İlgili İnançlar**. Ankara, 1968.

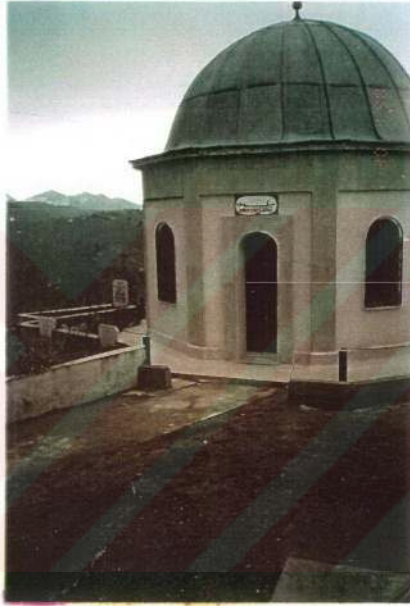
- , “Ankara’da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar”. **A.Ü. İ.F. Dergisi**, C. IX, Ankara.
- , “Dini Folklor ve Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma”. **A.Ü. İ.F. Dergisi**, C. XXI., Ankara.
- , “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar” **T.F.A.Y. 1975**, Ankara, 1976.
- , “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar” **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ankara, 1976.
- TAVKUL, Ufuk, “Karaçay ve Malkar Kültüründe Şamanizmin İzleri”. **T.D.A. Dergisi**, İstanbul, 1990.
- Tirebolu Dergisi**, S. 3, İleri Ofset, Giresun 1997
- Tirebolu Tanıtım Rehberi**, Haberler Ajansı Yay. İzmir 1995
- TURAN, F. Ahsen. “Hayat Ağacı”. **Türk Kültürü**, S. 535, Eylül 1992.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. “Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Kültürlerin İzleri”. **A.Ü.İ.F. Dergisi**, C. XVII.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. “Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar”. **T.F.A.Y. 1976**, Ankara, 1977.
- , “Sinop-Samsun ve Çevrelerinde Sağlık-Hastalık Hakkındaki Halk İnançları ile Halk Hekimliğine Ait Bir Araştırma Kadrosu”. **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**. Ankara, 1974.
- , “Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi”. Fas. I, İstanbul, 1937.
- YALMAN (YALKIN), Ali Rıza. **Cenupta Türkmen Oymakları**. C. I-II, Ankara, 1977.
- YARDIMCI, Mehmet. “Türk Kültür Tarihinde ve Âşıkların Dilinde Dağ”. **Millî Kültür Araştırmaları** (Mehmet Önder Armağanı) Ankara, 1996.
- , “Zile ve Çevresinde Görülen Çeşitli İnançlar” **Türk Folkloru**. S. 69, 1985.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. “Ordu Yöresine Ait Bazı Folklor Unsurlarının Tarihi Kökenleri” **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. Ankara, 1987.

- YILDIRIM, Dursun. “*Köktürk Çağında Tanrı mı, Tanrılar mı Vardı?*”. **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**. C. II, Ankara, 1992.
- YILDIZ, Mehmet. **Ayaş ve Çevresinde Halk İnanışları**. Lisans Tezi, A.Ü. İ.F. Kütüphanesi, Ankara, 1983.
- YOLOĞLU, Güllü. “*Şamanlar ve Şamanizm Hakkında*”. **Millî Folklor**, S: 33, 1997.
- YUND, Kerim. “*Türk Folklorunda Eski Uygarlıklardan Kalma Sanık ve İnançlar*”. **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. C. I, Ankara, 1986.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ**. İl İl Türkiye, C. IX.

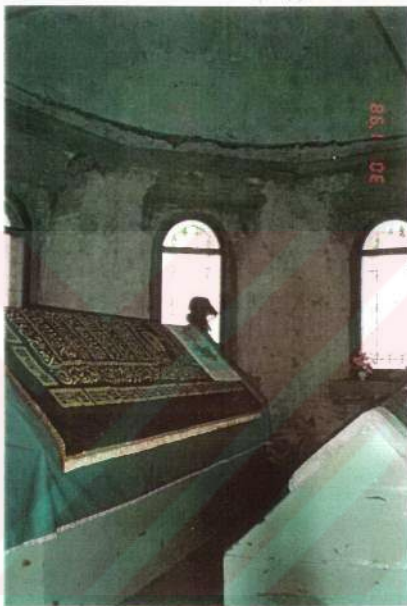

A decorative background consisting of several parallel pink diagonal stripes crossing the page.

E K L E R

Fotoğraf 1 : Hasan Şeyh Türbesi

Fotoğraf 2 : Hasan Şeyh Türbesi

Fotoğraf 3: Seyyit Şeyh İdris Türbesi

Fotoğraf 4: Seyyit Şeyh İdris'in (Boynuzlu)Tekkesi

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6: Seyyit Şeyh Piraziz Türbesi

Fotoğraf 7:Şeyh Yakup Halife Türbesi

Fotoğraf 8: Şeyh Yakup Halife Köy Kabristanı

Fotoğraf 9: Şeyh Yakup Halife Değirmeni

Fotoğraf 10: Dilek Ağaçları

Fotoğraf 11: Şeyh Kerameddin Türbesi

Fotoğraf 12: Şeyh Kerameddin Sandukaları

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14: Şeyh Kerameddin'in Değirmeni

Fotoğraf 15: Seyyid Vakkas Türbesi

Fotoğraf 16: Seyyid Vakkas Türbesinin Bahçesi

Fotoğraf 17: Seyyid Mahmud Çağrgan Veli Türbesi

Fotoğraf 18: Seyyid Mahmud Çağırğan Veli'nin Sandukası

Fotoğraf 19: Hasan Şeyh Türbesi

Fotoğraf 20: Hasan Şeyh'in Sandukası

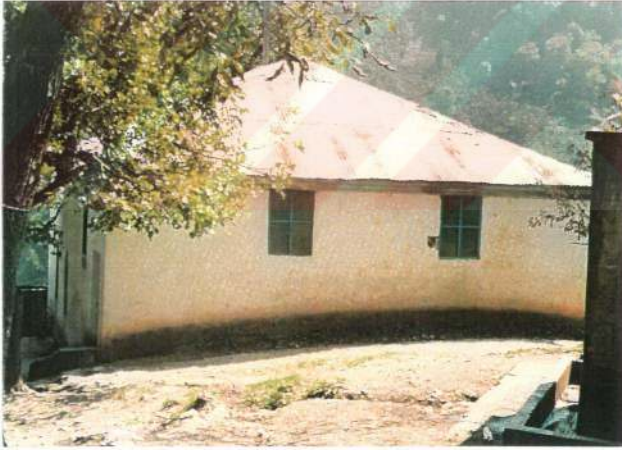
Fotoğraf 21: Müderris Hacı Resul Efendi Yatırı

Fotoğraf 22: Müderris Hacı Resul Efendi Yatırındaki Anıt Dilek Ağacı

Fotoğraf 23: Hacı Abdullah Halife Türbesi

Fotoğraf 24: Hacı Abdullah Halife'nin Dergahı

Fotoğraf 25: Hacı Abdullah Halife Zaviyesinin Misafirhanesi

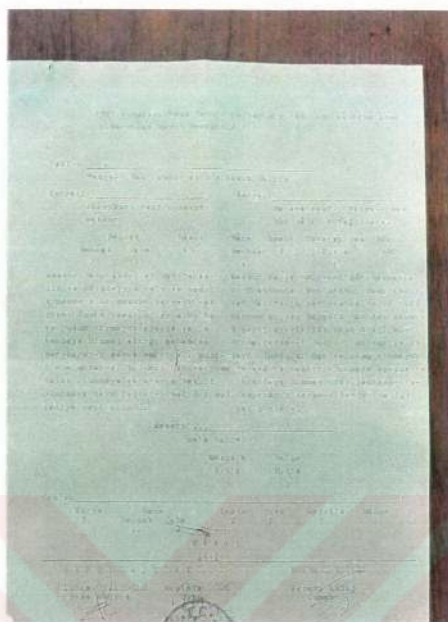
Fotoğraf 26: Hacı Abdullah Halife Zaviyesinin Değirmeni – Dilek Ağacı

Fotoğraf 27: Hacı Abdullah Halifenin Mezarlığındaki Baş Şahidesi

Fotoğraf 28

Fotoğraf 29

Fotoğraf 30

Fotoğraf 31 Hacı Mustafa Hazretleri'nin Türbesi

Fotoğraf 32: Hacı Mustafa Hazretleri'nin Türbesi

Fotoğraf 33: Çimen Dede

Fotoğraf 34: Akkaya Köyü Camii

Fotoğraf:35 Akkaya Köyü Camii

Fotoğraf 36: Pamuk Dede

Fotoğraf 37: Pamuk Dede

Fotoğraf 38: Aksu Şenlikleri

Fotoğraf 39

Fotograf: 40

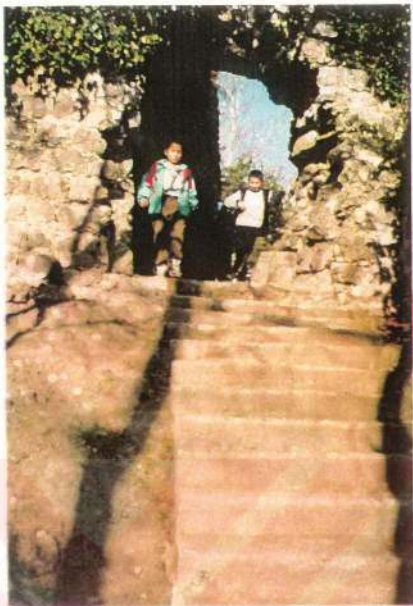
Fotograf: 41

Fotoğraf 42: Kulakkaya Yaylası

Fotoğraf 43: İkiz Taşlar

Fotoğraf 44: Sevda Yolu

Fotoğraf 45

ÖZET

Giresun’da Adak İnancı ve Adak yerleri adı altında hazırladığımız tez, adak kavramının dayandığı kökenleri, yayılımını ve gelişimini inceledikten sonra uygulama alanları ile uygulama sebeplerini de ihtiva eden saha araştırmasından teşekkül etmiştir.

Giresun’un tarihi ve coğrafyası üzerinde durulduktan sonra “adak” kavramına zemin teşkil eden “Eski Türk İnançlarına Genel Bir Bakış” başlığı altında Gök-Tanrı inancı, ayrıca diğer kültürler ve “adak”la olan ilgileri ele alınmıştır. Adağın İslami çerçevedeki gelişiminde önemli bir faktör olan “veli kültü” ayrıca incelenmiştir.

Bütün bunlardan sonra “adak” kavramı ve adak yerlerinin belli başlı özellikleri üzerinde durulmuştur.

Yukarıda anlatılan teorik bilgilerin ışığında, Giresun’daki adak yerleri birçok özellikleri üzerinde durularak derlenmiştir.

Derleme yapılırken adak yerlerinde tespit edilen eski Türk inançları ve veli kültü verileri ortaya konulmuştur. Bu veriler en son bölümde, bir çizelge ile adak yerlerine göre verilmiştir.

Ekler bölümünde incelenen adak yerlerinin fotoğrafları sırasıyla yer almaktadır.

Tezimiz sosyal açıdan önem arz eden adak kavramının özelliklerini ortaya koyması ve bu kavramla ilgili bir takım hurafelerin belirlenmesi açısından önemlidir. Ayrıca evliya kültürüne bağlı adak yerlerinin incelenmesi sonucu Türk-İslam sentezinin ve milli kültürümüzün temeli olan velilerimizin fonksiyonları ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

Our thesis which we have prepared for the faith of vow and vow places in the Province of Giresun consists of a field research which contains the application areas and application causes subsequent to the examination of the roots which the vow concept based on, its expansion and progress.

After giving a brief history and geographical information about Giresun, faith of Heavens-God under the title of "A General Examination of the Ancient Turkish Faith at a Glance" which consists a ground for the concept of vow, in addition the other cults and their relations with "vow" have been examined. The cult of Moslem saint which is an important factor in the progress of vow under the Islamic concept.

After all of these subjects are examined, the concept of "vow" and the principal characteristics the vow places of have been focused.

In the light of the theoretical information explained above, many particularities of the vow places of Giresun have been examined and arranged.

During the arrangement is made, the datum concerning the ancient Turkish faiths and the cult of Moslem saint which have been determined in the vow places are clearly explained. Those datum are given with a table in the last part according to the vow places.

In the part of appendices, the photographs of vow places which have been examined are given respectively.

Our thesis is important from the point of view of the explanation of the particulars of the vow concept which is an important fact from the social point and also determination of some superstitions in connection with the vow concept. In addition, as a result of the examination of the vow places depended on the Moslem saint culture, the functions of the Moslem saints which are the bases of Turkish-Islamic synthesis and our national culture have been revealed.